

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA AHDÎ HUKUKUN İHLÂLİNDEN
DOĞAN KRİZLER**

**YUNUS ÇOLAK
15716010**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. FUAT AKSU**

**İSTANBUL
2017**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI

**TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA AHDÎ HUKUKUN
İHLÂLİNDEN DOĞAN KRİZLER**

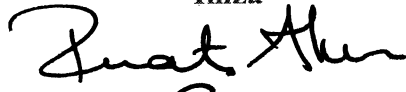
YUNUS ÇOLAK

15716010

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 28.06.2017

Tezin Savunulduğu Tarih: 14.07.2017

Tez Oy Birliği / ~~Oy Çeldiği~~ ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Fuat Aksu	
Jüri Üyeleri	: Doç. Dr. Çiğdem Nas	
	: Doç. Dr. Ragıp Kutay Karaca	

Bu tez TÜBİTAK 1001 Projesi (Proje no: 112K172) kapsamında desteklenmiştir.

İSTANBUL
HAZİRAN 2017

ÖZ

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA AHDÎ HUKUKUN İHLÂLİNDEN DOĞAN KRİZLER Yunus Çolak Mayıs, 2017

Dış politika krizleri ve bu krizlerin yönetiminin analiz edilmesi, krizlere ilişkin üretilen politikaların iç ve dış tüm faktörlerin dikkate alınarak ortaya konulması sebebiyle, dış politikanın bir bütün olarak anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Bu çalışma, Türk dış politikasının kriz ve kriz yönetimi geleneğinin anlaşılmasında önemli bir yere sahip olan uluslararası antlaşmalarla oluşturulmuş ahdî hukukun ihlâl edilmesiyle ortaya çıkan krizlerdeki kriz ve kriz yönetimi anlayışını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın giriş bölümünün takiben, ilk olarak, kavramsal ve kuramsal çerçeve verilmiştir. Bu çerçevede öncelikle ahdî hukuk kavramı irdelenmiş, ardından da dış politika krizi ve bunun ahdî hukuk ile ilişkisi ortaya konulmuştur. Söz konusu kriz-ahdî hukuk ilişkisi de Türkiye'nin doğrudan taraf olduğu 34 dış politika krizi içerisinde (1923-2016) ahdî hukukun ihlâl edilmesinden kaynaklanmış 13 kriz özelinde üçüncü bölüm içerisinde incelenmiştir. Türkiye'nin garantörlük statüsünün ihlâlinden doğan krizler, azınlıkların statüsünün ihlâlinden doğan krizler ve egemenlik ve güvenliğe ilişkin statüsünün ihlâlinden doğan krizler olmak üzere üç kategoriye ayrılan bu krizlerden dört tanesi ilk kategoride, üç tanesi ikinci kategoride ve altı tanesi de son kategoride karşılaştırmalı bir biçimde incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmada elde edilen en önemli bulgulardan bir tanesi, Türkiye'nin ahdî hukukun ihlâl edildiği dış politika krizlerinde statükocu bir yaklaşım benimsediğidir. Bunun yanında bir diğer önemli bulgu ise bu tür krizlerin yönetiminde Türkiye'nin güç kullanımını meşru gördüğüdür.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Ahdî Hukuk, Dış Politika Krizleri, Kriz Yönetimi, Türk Dış Politikası Krizleri.

ABSTRACT

CRISES OF TURKISH FOREIGN POLICY CAUSED BY VIOLATION OF CONTRACTUAL OBLIGATIONS

Yunus Çolak

May, 2017

Analyzing foreign policy crises are crucial to grasp main dimensions of foreign policy as a whole. Since foreign policy crises are mostly important issues for any country and It requires urgent response by decision makers of the country in a short time by considering both internal and external factors. In this regard, this study aims to analysis crises of Turkish foreign policy, caused by violation of status of sovereignty and territorial integrity established by international treaties, contractual obligations, which has crucial role to understand crises of Turkish foreign policy. It has been given, firstly, conceptual and theoretical framework following the introduction chapter. Meaning of contractual obligation and its relation with foreign policy crises have been examined in the second chapter of this study. In this framework, out of 34 foreign policy crises of Turkey (1923-2016), selected 13 foreign policy crises which are emerged from violation of status quo and treaties, have been examined in the third chapter. These 13 foreign policy crises have been categorized under three categories; crises emerged from violation of Turkey's guarantor state status, crises emerged from violation of rights of minorities and crises emerged from violation of sovereignty and security. Out of 13 crises, four of them located in the first category, three of them located in the second category and six of them located in the third category. In this perspective, one of the most important result of the study is that Turkey has adopted a view which is keeping status quo unchanged. Another important result of the study is that using military power is legitimate for Turkey when crises emerged from violation of contractual obligation.

Key Words: Turkish Foreign Policy, Foreign Policy Crises, Crises Management, Contractual Obligation.

ÖN SÖZ

Türkiye'nin dış politikası ve siyasi tarihe olan ilgim esasen lisans eğitimim sırasında Yrd. Doç. Dr. Alptekin Molla'dan aldığım ilgili dersler ile filizlendi. Bu yüzden ilk teşekkürü kendisine etmeliyim. O dönemden bu yana aklımda olan şey, salt bir dış politika analizi ya da siyasi tarih incelemesinden ziyade, tüm bunları bir kavram veya kuram ile birleştirebilmektir ki bu tez çalışması ile de bunu hedefledim.

Ahdî hukuk kavramı bu çalışmada da üzerinde durulduğu şekilde Türkiye'nin dış politika krizlerinde ve dolayısıyla dış politikasında önemli bir yere sahip. Bu çerçevede, bu çalışmanın temel amacı Türkiye'nin dış politikasına dair gerek ahdî hukuk kavramı gerekse de dış politika krizleri çerçevesinde bir açıklama getirmektir. Bu anlamda bir ilk olma özelliği taşıyan bu çalışmanın, Türkiye'deki az sayıdaki kriz çalışmalarına da nitelikli bir katkı olmasını umuyorum.

Hiç şüphe yok ki bu tez çalışmasının bu hale gelmesindeki en büyük pay sahibi, değerli danışman hocam Doç. Dr. Fuat Aksu'dur. Eğer bu çalışma benim akademik yolculuğumun ilk adımı ise, bu adımı kendisinin ilgisi ve desteği olmadan atabilmem mümkün değildi. İşini düzgün ve büyük bir saygıyla yapan hocama bu noktada ne kadar teşekkür etsem azdır. Aynı zamanda "Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Araştırma Grubu" üyelerine, tezime ilişkin değerli görüşlerini her an benimle paylaşma cömertliğini gösterdikleri için ayrıca teşekkür etmeliyim.

Bu gerçekten uzun ve emek gerektiren süreç içerisinde saatleri bulan telefon görüşmelerimizde bana değerli tecrübelerini aktararak yol açan Eren İrfanoğlu'na da teşekkür ederim. Ayrıca lisans eğitiminde beraber yola koyulduğumuz kıymetli dostum Ar. Gör. Aydın Akpınar ve yüksek lisans eğitimimin bana kazandırdığı insanlardan birisi olan İbrahim Tekeş, bu sürecin her anında yanımda oldular, kendilerine çok şey borçlu olduğumu belirtmeliyim. Elbette beni yetiştiren, her sıkıştığımda beni motive eden ve hayatımın her anında bıkmadan usanmadan beni destekleyen aileme teşekkürlerin en büyüğünü etmeliyim. Annem Gülseren Çolak, babam Hüseyin Çolak, ağabeyim Emre Çolak ve değerli eşi Şeyma Çolak bu süreçte benim en önemli destekçilerim oldular; kendilerine minnet borçluyum.

Çalışmadaki tüm hatalar doğal olarak bana aittir.

Yunus Çolak

İstanbul, 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	İİİ
ABSTRACT.....	İV
ÖN SÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
TABLolar LİSTESİ.....	Vİİİ
KISALTMALAR LİSTESİ.....	Vİİİ
1. GİRİŞ.....	1
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	5
2.1. AHDÎ HUKUK KAVRAMI.....	5
2.1.1. Uluslararası Antlaşmalar	6
2.1.1.1. Antlaşmaların Yapılışı, Yorumlanması, Geçersizliği ve Sona Ermesi	10
2.1.1.1.1. Antlaşmaların Yapılışı	10
2.1.1.1.2. Antlaşmaların Yorumlanması	13
2.1.1.1.3. Antlaşmaları Geçersiz Kılan Durumlar	14
2.1.1.1.4. Antlaşmaların Sona Ermesi	16
2.1.2. Hukuksal Statü/Rejim Kuran Antlaşmalar	17
2.1.2.1. Antlaşmaların Üçüncü Taraflar Bakımından Etkileri ve Objektif Rejim	
Kuran Antlaşma Kavramı	19
2.1.2.1.1. Üçüncü Tarafın Rızasına Dayalı Etki	20
2.1.2.1.2. Üçüncü Tarafın Rızasına Dayanmayan Etki.....	20
2.2. AHDÎ HUKUK KAVRAMI İLE UYUŞMAZLIK-ÇATIŞMA-KRİZ İLİŞKİSİ	24
2.2.1. Uyuşmazlık-Çatışma-Kriz İlişkisi.....	25
2.2.1.1. Uyuşmazlık-Çatışma Çözümü Yöntemleri	25
2.2.1.1.1. Şiddet İçeren Çatışma Çözümü Yöntemleri	29
2.2.1.1.2. Diplomatik/Geleneksel Çözüm Yöntemleri	30
2.2.1.1.3. Üçüncü Taraf Olarak Uluslararası Örgütlerin Müdahalesi Çerçevesinde	
Çatışma Çözümü	32

2.2.1.2. Kriz ve Kriz Yönetimi	35
3. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA AHDÎ HUKUKUN İHLÂLİNDEN DOĞAN KRİZLER	45
3.1. TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKA KRİZLERİNDE AHDÎ HUKUK KAVRAMI.....	45
3.1.1. Türkiye’nin Dış Politika Krizleri	46
3.1.2. Türkiye’nin Ahdî Hukuku İlgilendiren Dış Politika Krizleri	47
3.2. TÜRKİYE’NİN AHDÎ HUKUKUN İHLÂLİNDEN DOĞAN DIŞ POLİTİKA KRİZLERİ.....	49
3.2.1. Türkiye’nin Garantör Statüsünün İhlâlinden Doğan Ahdî Hukuk Krizleri.....	50
3.2.1.1. 1964 Kıbrıs Krizi	51
3.2.1.2. 1967 Kıbrıs Krizi	59
3.2.1.3. 1974 Kıbrıs Krizi	63
3.2.1.4. 1991 Nahçıvan Krizi	69
3.2.2. Azınlıkların Statüsünün İhlâlinden Doğan Ahdî Hukuk Krizleri.....	76
3.2.2.1. 6-7 Eylül 1955 Olayları Krizi	77
3.2.2.2. 1989 Bulgaristan Göç Krizi	84
3.2.2.3. 1989-90 Batı Trakya Olayları Krizi	90
3.2.3. Egemenlik ve Güvenliğe İlişkin Statünün İhlâlinden Doğan Ahdî Hukuk Krizler	94
3.2.3.1. 1936 Sancak Krizi.....	95
3.2.3.2. 1945 Sovyet Talepleri Krizi	100
3.2.3.3. 1981 Limni Krizi.....	105
3.2.3.4. 1987 Kıta Sahanlığı Krizi	109
3.2.3.4. 1997 S-300 Füze Krizi	112
3.2.3.5. 2015 Süleyman Şah Türbesi Krizi	116
4. SONUÇ	121
KAYNAKÇA.....	127
ÖZ GEÇMİŞ.....	143

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kriz Evreleri	38
Tablo 2: Türk Dış Politikasında Ahdî Hukukun İhlâlinden Doğan Krizlerin İhlâl Edilen Statünün Konusuna Göre Dağılımı	50
Tablo 3: Türkiye'nin Garantör Statüsünün İhlâlinden Doğan Ahdî Hukuk Krizlerinin Genel Görünümü	50
Tablo 4: Azınlıkların Statüsünün İhlâlinden Doğan Ahdî Hukuk Krizlerinin Genel Görünümü	77
Tablo 5: Egemenlik ve Güvenliğe İlişkin Statünün İhlâlinden Doğan Ahdî Hukuk Krizlerinin Genel Görünümü	95
Tablo 6: Türkiye'nin Ahdî Hukukun İhlâlinden Doğan Krizlerinin Genel Görünümü	123

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AK PARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi
AT	Avrupa Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
ICB	International Crisis Behavior Project
MC	Milletler Cemiyeti
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PASOK	Pan-Helenik Sosyalist Hareket
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TFPC	Turkish Foreign Policy Crises Project (Türk Dış Politikası Krizleri Projesi)
VCT	Viyana Antlaşmalar Hukuk Sözleşmesi

1. GİRİŞ

Bir ülkenin dış politikasında gerçekleşen bir olay hangi parametreler etrafında “kriz” niteliği kazanır ve bu krizleri incelemek dış politika açısından ne ifade eder? Esasen bu tez çalışmasının temelindeki sorulardan iki tanesi budur. Öncelikle bir dış politika olayının kriz olarak değerlendirilmesi, karar alıcının algısı ile ilgilidir. Yani bir durumsal değişikliğin karar alıcı nezdinde temel değer, hedef ve çıkarlara yönelik bir tehdit olarak algılanması gerekir. En nihayetinde siyasal karar alıcı bu durumsal değişiklik dolayısıyla bir tercih yapmaya ve/ya politika geliştirmeye zorlanmışsa, dış politika krizi başlamış demektir. Bir ülkenin bir döneme ait ya da tarihsel süreç içerisinde bütün bir döneme ait dış politikası açısından söz konusu bu krizler, o ülkenin dış politikasının tüm prensip ve yönelimlerinin mikro ölçekte sınındığı olaylardır. Bu çerçevede dış politika krizlerinin karar alıcı açısından temel değer ve önceliklere yönelik bir tehdit ifade ettiği akılda tutulursa, karar alıcıların bu krizlerdeki davranış biçimleri, bir başka ifadeyle, kriz yönetimi anlayışları, esasen dış politikayı yönlendiren kamuoyu, uluslararası sistem ve güç kapasitesi gibi tüm iç ve dış unsurlarından etkilenir ki bu da bir dış politika araştırmacısının hipotezlerini test edebileceği benzersiz bir fırsattır. Kriz çalışmaları esasen ülkemizde çok yeni olup, daha çok Amerikan ve Avrupalı bilim insanları tarafından zenginleştirilmiş bir literatüre sahiptir. Özellikle Amerikan dış politikası ve karar alıcısı üzerinde çok nitelikli çalışmalar üretmiş olan Amerikan akademisi, kriz çalışmalarında öncü konumdadır. Bu noktada Alexander L. George “Bringing the Gap: Theory and Practice in Foreign Policy”¹ ve “Avoiding War: Problems of Crisis Management”² kriz ve kriz yönetimi literatürünü derinden etkileyen iki önemli çalışmadır. Bunun yanında Michael Brecher ve Jonathan Wilkenfeld, International Crisis Behaviour (ICB) projesi ile birlikte gerek dış politika krizlerini gerekse de uluslararası krizleri örnek vakalar ile birlikte kavramsal ve kuramsal bir çerçevede ışığında inceleyerek kriz

¹ Alexander L. George, **Bringing the Gap: Theory and Practice in Foreign Policy**, (Washington DC: United States Institute of Peace Press, 1993).

² Alexander L. George (ed.), **Avoiding War: Problems of Crisis Management**, (Boulder: Westview Press, 1991).

alışmalarına önemli katkılar sunmuşlardır.³ Aynı şekilde C. Hermann'ın başta "Threat, Time and Suprise: A Simulation of International Crises"⁴ isimli makalesi olmak üzere bir çok çalışmasında krizlerin tanımlanmasından karar alıcıların kriz yönetimindeki rollerine kadar bir çok alanda önemli tartışmalara imza atmıştır. Margaret Hermann da başta "Explaining Foreign Policy Behavior Using The Personal Characteristics of Politikacal Leaders"⁵ isimli makalesi olmak üzere, birçok çalışma ile kriz ile lider arasındaki etkileşimi ortaya koyarak kriz çalışmalarına ayrı bir özgünlük katmıştır.

Türkçe literatürde ise erken dönem çalışmalar olarak nitelenebilecek ve kriz çalışmaları noktasında literatürü gerçek anlamda yakaladıkları tartışmaya oldukça açık çalışmalardan söz etmek mümkündür. Haydar akmak'ın derlemiş olduğu "Türk Dış Politikasında 41 Kriz (1924-2012)"⁶ ve Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efegil'in derlemiş olduğu "Krizler ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar"⁷ isimli eserler, büyük ölçüde bu çalışmada kullanılan kriz ve kriz yönetimine ilişkin literatürden uzak kalmıştır. Bunun yanında büyük ölçüde yukarıda verilen ICB projesi temelinde kurgulanmış TÜBİTAK 1001 projesi tarafından desteklenen "*Türkiye'de Dış Politika Krizlerinde Karar Verme ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi (TFPC)*" isimli proje, sonraki bölümlerde ayrıntıları ile verileceği üzere yukarıda verilen literatürden de beslenerek Türkiye'deki kriz çalışmalarına öncülük etmiştir.

Bu tez çalışması, başta "*Türkiye'de Dış Politika Krizlerinde Karar Verme ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi*" projesi olmak üzere yukarıda da verilen kriz yönetimine ilişkin Amerikan akademisinde çıkan öncü çalışmalardan faydalanılarak ortaya çıkmıştır. Fakat bu çalışmanın söz konusu çalışmalardan en temel farkı

³ Projenin veri tabanı için bakınız: **ICB**, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/>; Bu proje kapsamında yayınlanan önemli bazı eserler de şunlardır: Michael Brecher, **Crises in World Politics: Theory and Reality**, (Oxford: Pergamon Press, 1993); Michael Brecher ve Johanna Wilkenfeld, **A Study of Crises**, (Ann Arbor: The University of Michigan Press).

⁴ Bakınız: Charles Hermann, "Threat, Time and Suprise: A Simulation of International Crises", ed. Charles F. Hermann, **International Crises: Insights from Behavior Research**, (New York: Free Press, 1972): 187-211.

⁵ Bakınız: Margaret G. Hermann, "Explaining Foreign Policy Behavior Using The Personal Characteristics of Political Leaders", **International Studies Quarterly**, c. 24, s. 1 (1980):7-46.

⁶ Bakınız: Haydar akmak (ed.), **Türk Dış Politikasında 41 Kriz (1924-2012)**, Ankara: Kripto Yayınları, 2012).

⁷ Bakınız: Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efegil, **Krizler ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar**, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 2011).

kavramsal çerçevesinde “ahdî hukuk” kavramını kullanarak, Türkiye’nin dış politika krizlerini bu çerçevede ele almasıdır. Nitekim “*Türkiye’de Dış Politika Krizlerinde Karar Verme ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi*” projesi tarafından tespit edilen 1923-2015 yılları arasındaki 34 dış politika krizinden 19 tanesi doğrudan veya dolaylı bir biçimde ahdî hukuk ile ilgilidir. Bir başka ifadeyle, Türkiye’nin dış politika krizlerinin neredeyse yarısından fazlasının ahdî hukuk temelli oluşu, söz konusu kavramın Türk dış politikası ve kriz çalışmaları açısından önemini ortaya koymaktadır.

Geniş anlamda bir devletin ekonomik, kültürel, siyasi ve askeri tüm uluslararası antlaşmaları ahdî hukuk kapsamı içerisinde değerlendirilebilir. Öte yandan böylesine geniş bir tanım kısıtlı bir zaman dilimine sığdırılmak durumunda olan bu çalışma için işlevsel değildir. Bu noktada çalışmada işte bu kısıtlılığı aşabilmek için dar anlamda bir ahdî hukuk tanımı tercih edilmiştir. Buna göre, taraflara hak ve yükümlülükler yükleyen, bağlayıcı ve hukuki rejim/statü doğuran antlaşmalar bu kapsamda değerlendirilerek bu özelliklere haiz olmayan anlaşmalar çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Ayrıca dış politika krizleri, özellikle Türkiye’nin bulunduğu coğrafyanın siyasi yapısı dikkate alındığında, her an ortaya çıkabilecek gelişmelerdir ve dolayısıyla belli bir süre zarfında tamamlanması gereken böylesine bir çalışmanın bu durumda bir zaman sınırlamasına sahip olması gerekir ki çalışmada da TFPC’ye paralel olarak, Türkiye’nin 1923-2015 yılları arasındaki dış politika krizlerinin ahdî hukuk boyutu incelenmiştir.

Bu çalışmada Türkiye’nin ahdî hukuk ile ilintili 19 dış politika krizi içerisinden, ahdî hukukun ihlâl edildiği örnekler esas alınarak, Türkiye’nin kriz algısı ve kriz yönetimi sürecinin karşılaştırmalı bir biçimde incelenmesi amaçlanmıştır. Nitekim Türkiye’nin statükocu yapısı göz önüne alındığında, var olan statükoyu bozmaya yönelik girişimlere Türkiye’nin üreteceği politika, gelecekteki krizler açısından da bir tahminde bulunulabilmesi bakımından incelemeye değer görülmüştür. Türkiye’nin ahdî hukukun ihlâl edildiği dış politika krizlerinde nasıl bir kriz yönetimi anlayışına sahip olduğu, karar alıcının ne sıklıkla ahdî hukuka vurgu yaptığı ve en nihayetinde bu krizlerin nasıl yönetildiği soruları çalışmanın temel sorularıdır. Ayrıca çalışmanın test edeceği hipotezler aşağıdaki gibidir:

- Ahdi hukuk savunmacı kriz yönetimi stratejilerinin temel meşrulaştırma aracıdır. (Hipotez 1).

- Krizlerde taraflardan en az biri mevcut ulusal/uluslararası ortamda yeterli materyal güç kapasitesine sahip ise askeri tırmandırmayı bir seçenek olarak dikkate alır (Hipotez 2).
- Türkiye'nin kriz yönetimi geleneğinde askeri şiddet⁸ unsuru siyasi çözüme ulaşmak için bir araçtır (Hipotez 3)
 - Türkiye ahdî hukukun ihlalinden doğan krizlerde askeri şiddeti meşru görür ve krizin tekrarlanması halinde şiddet kullanma kararlılığını arttırır (Hipotez 3.1).
- Bir dış politika krizi ahdî hukukun ihlalinden dolayı ortaya çıkıyor ise siyasal karar alıcının kriz yönetim stratejilerindeki seçenekleri azalır (Hipotez 4)

Bu çerçevede TFPC tarafından tespit edilen ahdî hukuk ile doğrudan ya da dolaylı bir biçimde ilintili olan krizler içerisinde 13 tanesi ahdî hukukun ihlâlinden doğan krizler olarak değerlendirilmektedir. Bu 13 kriz Türkiye'nin garantörlük statüsünün ihlalinden doğan ahdî hukuk krizleri, azınlıkların statüsünün ihlalinden doğan ahdî hukuk krizleri ve egemenlik ve güvenliğe ilişkin statüsünün ihlalinden doğan ahdî hukuk krizleri olmak üzere üç alt kategori altında karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

Çalışmanın giriş bölümünün takiben ikinci bölümü içerisinde ahdî hukuk kavramı ayrıntılarıyla verilmiştir. Ardından yine aynı bölüm içerisinde ahdî hukuk kavramının uyuşmazlık-çatışma-kriz üçlüsü ile olan ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye'nin dış politika krizlerine ilişkin TFPC verilerine dayanarak bir inceleme yapılmış ardından da Türkiye'nin dış politika krizleri ahdî hukuku ilgilendirip ilgilendirmemesi bakımından kategorize edilmiştir. Üçüncü bölümün bir sonraki başlığında ise söz konusu bu krizler yukarıda verildiği şekilde üç başlık altında karşılaştırmalı bir biçimde ahdî hukuk temelinde incelenmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular ve bundan sonraki yapılacak çalışmalara ilişkin öneriler ise değerlendirme bölümünde ortaya konulmuştur.

⁸ Michael Brecher, askeri şiddet unsuru şiddet içermeyen askeri eylem (nonviolent military acts) ve şiddet içeren askeri eylem (violent military act) olarak iki şekilde değerlendirir. Şiddet içermeyen askeri eylem örnek olarak, sınıra yakın bölgelere asker sevkiyatını verirken öte yandan, küçük çaplı sınır ihlâlinden, geniş çaplı askeri bir saldırıya kadar olan ölçekteki askeri eylemleri de şiddet içeren askeri eylem olarak tanımlar. Bu çalışmada kullanılan askeri şiddet unsuru ise, işte bu iki tanımlamayı da içerisinde alacak şekilde kullanılmıştır. Bakınız: Michael Brecher ve Benjamin Geist, **Decisions on Crisis, Israel, 1967 ve 1973**, (Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1980), 8-9.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu ilk bölümünde, kavramsal ve kuramsal çerçeve üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede, ilk olarak, ahdî hukuk kavramı irdelenecektir. Söz konusu bu kavramın irdelendiği başlık altında, önce uluslararası antlaşma kavramı incelenecektir. Ardından ahdî hukuk açısından bir başka önemli husus olan hukuksal statü/rejim yaratan uluslararası antlaşmalar tanımlanacaktır. Öte yandan, ahdî hukuk kavramının tanımlanmasını takiben, bu kavramın uyumsuzluk-çatışma ve krizler ile olan ilişkisi irdelenecektir

2.1. Ahdî Hukuk Kavramı

Ahdî kelimesi, Türk Dil Kurumu (TDK) kayıtlarına göre Arapça kökenli bir kelime olup, anlamı “*antlaşmaya göre olan, antlaşma gereği olan*” demektir.⁹ Buradan hareketle, ahdî hukuk kavramının en kapsayıcı niteliği ile antlaşmalar ile ortaya çıkan [hukuki] düzen olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Türkiye Milli Güvenlik Kurulu tarafından ahdî hukuk

“Devletler Genel Hukuku'na göre; bir devletin var olması, bağımsızlığı, egemenlik hakkı, sınırları hakkında bir veya birden fazla devletle birlikte yaptığı ve karşılıklı beyan ve kabulleri ihtiva eden antlaşma veya antlaşmalarla gerçekleşen hukuktur”

şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰ Bu tanımdan da anlaşılıyor ki ahdî hukuk kavramı özü itibari ile uluslararası sistemde otonom davranabilme yeteneğine sahip aktörler [devletler] arası antlaşmalardan meydana gelen hukuktur. Bununla birlikte ileride de değinileceği üzere çalışmada öne sürülen ahdî hukuk kapsamında

⁹ Türk Dil Kurumu'nun 'Ahdî' kelimesinin anlamına ilişkin açıklama için bakınız: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=ahd%C3%AE&uid=988&uid=TDK.GTS.57a0e9e909ffe0.47013159, [10.07.2016]; Ayrıca söz konusunu bu kavram TDK'nın yanı sıra hukuk sözlüklerinde de buna benzer şekilde “sözleşmesel, antlaşmaya uygun” biçiminde tanımlanmıştır. Bakınız: Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, 9. bs. (Ankara: Yetkin Yayınları, 2005), 51.

¹⁰ Bakınız: Fuat Aksu, “Kuvvet Kullanma Tehdidine Dayalı Dış Politika Krizlerinde Güvenlik Kavramı”, **Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, ed. Evren Balta Pakar, İsmet Akça, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 475-502.

değerlendirebilecek olan antlaşmalar iki veya daha fazla devlet arasında hukuksal statü/rejim kuran antlaşmalardır ve yalnızca egemenlik veya toprak bütünlüğüne ilişkin antlaşmalarla da sınırlı değildir. Bu bağlamda yukarıda da değinildiği üzere söz konusu kavram için merkezi bir konumda olan devletler arası antlaşma kavramına açıklık getirmek gerekir. Bunun devamında ne tür antlaşmalar bir ülkenin ahdî hukukunu ilgilendirir sorusuna hukuki statü kuran antlaşma kavramı çerçevesinde cevap üretilmelidir. Dolayısıyla bir antlaşmanın herhangi bir ülkenin ahdî hukukunu ilgilendirebilmesi için, söz konusu antlaşmanın taraf ülkelere ve/veya üçüncü taraflara hak veya sorumluluklar yükleyen ve herhangi bir konuya ilişkin hukuksal statü/rejim oluşturan ikili veya çok taraflı bir antlaşma olması gerekir.

Ahdî hukuk kavramının daha iyi anlaşılabilmesi açısından uluslararası antlaşmaların yapılışına ilişkin usul ve kurallar da dikkate alınmalıdır. Ayrıca, antlaşmaların yapılışı sonrası geçersizliği, üçüncü taraflara olan etkileri ve yorumlanmasına ilişkin hususlar, ahdî hukuk kavramının ve bunun dış politika krizlerindeki yerinin ortaya konulabilmesi açısından önemlidir.

2.1.1. Uluslararası Antlaşmalar

Uluslararası hukukun temel kaynakları¹¹ arasında olan devletlerarası antlaşmalar (treaties)¹², uluslararası hukuk kişilerince, ulusal ve uluslararası hukuk kurallarına uygun bir biçimde yapılan yazılı irade uyuşmalarıdır. Söz konusu yazılı irade uyuşmaları akit taraflara çeşitli hak ve sorumluluklar yükleyebilmekle beraber, var olan sorumlulukları değiştirebilir ve/ya bu sorumlulukları tamamen ortadan

¹¹ Uluslararası hukukta asli ve yardımcı kaynaklar olmak üzere ikili bir ayrım bulunmaktadır. Uluslararası hukukun asıl kaynakları; antlaşmalar, teamül ve hukuk genel ilkeleridir. Yardımcı kaynaklar ise uluslararası hukuka ilişkin mahkeme kararları ve doktrinlerdir. Uluslararası hukukun asıl kaynakları doğrudan bir hukuk kuralı ortaya koyarken, yardımcı kaynaklar yalnızca bir uluslararası hukuk kuralı koyulurken başvuru ve hukuksal açıdan bağlayıcılığı olmayan kaynaklardır. Bakınız: Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, 10. bs. (Ankara: Turhan Kitapevi, 2011), 37.

¹² Antlaşma kavramı Türkçe literatürde “anlaşma (agreement)” veya “sözleşme (convention)” kavramı ile sıkça karıştırılmaktadır. Antlaşma kavramı uygulamada devletlerarası ilişkilerde önemli konulara ilişkin ve iç hukukça da onay gerektiren irade uyuşmaları için kullanılmaktadır. Fakat anlaşma kavramı ise daha çok ikincil önemdeki ve bağlayıcılıktan yoksun kültür veya ticaret gibi konulara ilişkin irade uyuşmalarıdır. Sözleşme ise kısaca çok taraflı antlaşma anlamına gelmektedir. Daha çok uluslararası hukuk çerçevesinde kural koyucu irade uyuşmalarıdır. Çalışma içerisinde antlaşma ve anlaşma kavramları arasındaki bu farklılık göz önüne alınmıştır. Ancak antlaşmanın taraf sayılarına göre antlaşma ve sözleşme kavramları birbirlerinin yerine zaman zaman kullanılmıştır. Söz konusu bu kavramlar arasındaki farklılık için bakınız: Pazarcı, **age.**, 47.

kaldırabilmektedir.¹³ Bununla birlikte devletlerarası ilişkilerde ortaya çıkan her yazılı veya sözlü irade uyuşması, uluslararası hukuk çerçevesinde antlaşma olarak nitelendirilmemektedir. Nitekim bu husus 1969 yılında imzalanıp, 1980 yılında yürürlüğe giren Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (VCT)¹⁴ ile düzenlenmiştir. Öyle ki söz konusu antlaşmanın hükümleri bugün uluslararası hukuk açısından yapılageliş değeri kazanarak antlaşmalar hukukunun temelini oluşturmaktadır.¹⁵

Bir yazılı irade uyuşmasının antlaşma olarak nitelenebilmesi için uluslararası hukuk kişileri¹⁶ arasında yapılması ve akit tarafları bağlayıcı özelliğe sahip olması gerekmektedir. Öyle ki, bir devlet ile bir özel hukuk kişisi arasında oluşturulan yazılı irade uyuşmasının antlaşma sayılamayacağı gibi, devletler veya uluslararası örgütler arasında varılan bağlayıcılıktan yoksun yazılı irade beyanları da uluslararası hukuk çerçevesinde antlaşma olarak kabul edilmemektedir.¹⁷ Buradan hareketle anlaşıyor ki, bağlayıcılık kavramı gerek ahdî hukuk kavramının temelinde yer alan uluslararası antlaşmalar, gerekse doğrudan ahdî hukuk kavramının bütünü açısından önemli bir noktadadır. Nitekim bir devletin imzaladığı yazılı irade uyuşmalarının hak ve sorumluluk doğurabilmesi için, bu irade beyanlarının akit taraflar açısından bağlayıcı özelliğinin bulunması gerekir. Aksi halde herhangi bir hak veya yükümlülüğün bahsetmek söz konusu olmayacağı gibi, buna ilişkin olarak da herhangi bir ihlâl durumundan veya yaptırımdan söz etmek mümkün değildir.

Bir antlaşmanın uluslararası hukuk çerçevesinde bağlayıcılık kazanabilmesi için bazı önemli noktalar bulunmaktadır. Her şeyden önce antlaşmanın bağlayıcı hükümler içermesi ve bu hükümlerin taraf uluslararası hukuk aktörleri adına

¹³ Pazarcı, **age**, 44.

¹⁴ Antlaşmalar hukukunun oluşturulması bakımında 1978 yılında “*Viyana Devletlerin Antlaşmalar Bakımından Ardılığı Sözleşmesi*” ve 1986 yılında “*Viyana Devletler ve Uluslararası Örgütler Arası ya da Uluslararası Örgütler Arasındaki Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi*”, 1969 VCT’den sonra imzalanan antlaşmalardır. Fakat söz konusu iki antlaşma henüz gerekli sayıda ülkenin imzalayıp onaylamaması sebebiyle yürürlüğe girmemiştir.

¹⁵ Pazarcı, **age**, 43.

¹⁶ Uluslararası hukuk kişileri, genel bir ifadeyle, uluslararası düzenin hukuki kişileridir. Egemen devletler ve uluslararası örgütler uluslararası hukuk kişileri olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, tek tek bireyler veya çokuluslu şirketler bu tanımın dışında bırakılmıştır. Fakat egemen devletler içerisindeki, örneğin, federasyon gibi örgütlenmeler, bağlı bulunduğu devletlerin iç hukuk yapısı müsaade ettiği takdirde, uluslararası antlaşmalar yapabilen uluslararası hukuk kişisi olarak sayılabilmektedirler. Bu konuda daha fazla ayrıntı için bakınız: Tim Hillier, **Sourcebook On Public International Law**, (Londra: Cavendish Publishing Limited, 1998), 175-200.

¹⁷ Pazarcı, **age**, 43-44.

antlaşma imzalamaya yetkili kişilerce görüşölüp kabul edilmesi gerekmektedir. Nitekim bu husus 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin ikinci kısmında açıkça düzenlenmiştir. Buna göre, uluslararası hukuk açısından antlaşma yapma yetkisi, devletler tarafından yetki belgesi verilen kişiler ve bu tür bir yetki belgesine ihtiyaç olmaksızın doğrudan antlaşma yapma yetkisine sahip olan kişilerdedir. Bu çerçevede devletler takdir ettikleri kişilere yetki belgesi düzenlemek suretiyle antlaşma imzalama yetkisi verirken, adı geçen 1969 Viyana Sözleşmesi; devlet veya hükümet başkanlarını, dışişleri bakanlarını, diplomatik misyon başkanlarını ve bir milletler arası konferansa ya da örgüte akredite olmuş temsilcilerin yetki belgesine ihtiyaç duymaksızın doğrudan antlaşma imzalama yetkisi bulunduğunu öngörmektedir.¹⁸ Bunun devamında antlaşmaların bağlayıcılık kazanabilmesi için bir diğer önemli husus da, antlaşmaların yetkili kişilerce kabul edilmesini takiben resmiyet kazanarak yürürlüğe girme sürecidir. Nitekim bir antlaşmanın resmiyet kazanarak yürürlüğe girmesi hususunda, akit taraflarının bunu düzenleyen bir çerçevede uzlaşıp uzlaşmadıkları ve tarafların iç hukukunda bir antlaşmanın onaylanması ve resmiyet kazanmasına ilişkin öngörülen prosedürün olup olmadığı belirleyici bir konumdur. Öyle ki 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi açık bir biçimde antlaşma içerisinde açıkça belirtilmedikçe tarafların imzalarını takiben iç hukuk temelli bir onay işleminin zorunluluğuna dair genel bir hükmün olmadığını öne sürmektedir.¹⁹ Bir başka deyişle, uluslararası hukuk çerçevesinde aksi taraflarca belirtilmedikçe yapılan antlaşmaların iç hukuk tarafından onaylama zorunluluğu yoktur. Ancak antlaşmaya taraf ülkelerin iç hukukunda, kabul edilen antlaşmanın resmiyet kazanabilmesi için bir onay süreci ön görülüyorsa, antlaşma çerçevesinde böyle bir onay süreci açıkça belirtilmese bile antlaşmanın yürürlüğe girmesi tarafların iç hukukunun ön gördüğü şekilde bir onay süreci neticesinde mümkün olur.²⁰ Örneğin Türk hukuk sistemi içerisinde bu husus anayasanın 90. Maddesinde açıkça belirtilmiştir. Buna göre; “*Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.*”

¹⁸ Bu husus 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin ikinci kısmında düzenlenmiştir. Bu kısım için bakınız: “Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 22 Temmuz 1969”, **BM Enformasyon Merkezi**, Ankara, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf [20.07.2016], 3-8.

¹⁹ Bu husus, söz konusu antlaşmada 14. madde ile düzenlenmiştir. Bakınız: **age.**, 5.

²⁰ Pazarcı, **age.**,59.

Buna ek olarak kanunlarda değişiklik getiren antlaşmaların da yürürlüğe girmesi için uygun bulma kanunu gerektiği belirtilmiştir. Bunun devamında ise uygun bulma kanunu gerektirmeyen antlaşmalar söz konusu madde içerisinde şöyle belirtilmiştir:

“Ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir.”²¹

Türkiye iç hukuku örneğinden de anlaşılabilceği gibi, her devlet taraf olduğu antlaşmaların yürürlüğe girebilmesi için kendisine içkin bir onaylama prosedürü ve çerçevesi oluşturabilmektir. Bunun akabinde, bağlayıcılık hususunda belirtilmesi gereken bir başka nokta ise uluslararası hukuk çerçevesinde herhangi bir bağlayıcılığı olmayan irade uyuşmalarının “*centilmenler antlaşmaları veya bağlayıcı olmayan üstlenmeler*” olarak adlandırıldığı noktasıdır. Bu tip üstlenmeler belli bir konu çerçevesinde iki veya daha fazla uluslararası hukuk kişinin belli ilkeleri herhangi bir bağlayıcılıktan yoksun bir biçimde kabul etmeleri anlamına gelmektedir. Bu durumun yakın tarihteki en önemli örneklerinden bir tanesi olarak 1942 yılında dönemin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Franklin D. Roosevelt ile Birleşik Krallık başbakanı Winston Churchill arasında Milletler Cemiyeti (MC)’nin yerini alacak olan Birleşmiş Milletler (BM)’nin kuruluşuna ilişkin prensiplerde anlaştıkları Atlantik Şartı verilebilir.²²

Yukarıda verildiği üzere, bir antlaşmadan söz edebilmek için uluslararası hukuk kişilerince oraya konulan bir irade uyuşmasının söz konusu olması gerekir. Bu noktada bir başka önemli husus ise, bir metnin antlaşma sayılabilmesi için ortak bir iradeye dayanması gerektiği hususudur. Bir başka deyişle, antlaşmalar en az iki uluslararası hukuk kişi tarafından ortaya konulabilir.²³ Yani devletlerin tek taraflı olarak öne sürdükleri iradeler antlaşma kapsamında değerlendirilmemektedir. Örneğin bir devletin iç hukukunda belirlemiş olduğu anayasa, yasa ve yönetmelik gibi kurallar, tek taraflı bir irade beyanının bir sonucu olmalarından dolayı antlaşma kapsamında değerlendirilmemektedir.

²¹ Anayasanın 90. maddesi için bakınız: Türkiye Büyük Millet Meclisi, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>, [30.07.2016].

²² Pazarcı, **age.**, 44.

²³ Melda Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, 10. bs. (İstanbul: Beta Basım Yayım, 2016), 22-23.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında uluslararası antlaşmalar iki veya daha fazla uluslararası hukuk kişilerin belli bir konuyu düzenlemek ve/veya değiştirmek amacıyla uluslararası hukuka uygun bir biçimde hazırlanıp yürürlüğe sokulan bağlayıcı niteliğe haiz irade uyuşmalarıdır. Bu çerçevede, antlaşmaların yapılışı ve yürürlüğe girişine ilişkin sürece geçmeden önce son olarak bir de antlaşmaların sınıflandırılması hususuna değinmek çalışmanın kapsamı açısından faydalıdır. Esas itibariyle uluslararası antlaşmaların dört farklı açıdan sınıflandırılması mümkündür. Bunlardan ilki konularına göre yapılan sınıflandırmadır. Bu sınıflandırma çerçevesinde uluslararası antlaşmalar siyasi, askeri, kültürel, ekonomik vb. gibi isimler alabilmektedir. Bir ikinci sınıflandırma çerçevesi ise, tarafların sayısına göre yapılan sınıflandırmadır. Bu çerçevede iki taraflı antlaşmalar ikili, ikiden fazla tarafı bulunan antlaşmalar ise çok taraflı antlaşmalar olarak adlandırılır. Bunun devamında antlaşma taraflarının uluslararası politikadaki statüsü etrafında da sınıflandırmak mümkündür. Örneğin uluslararası bir antlaşmanın tüm tarafları devlet statüsünde ise bu antlaşmaya devletlerarası antlaşma demek mümkün olurken, söz konusu tarafların tamamı uluslararası örgütler ise de söz konusu antlaşmayı uluslararası örgütler arası antlaşmalar olarak isimlendirmek mümkündür. Son olarak uluslararası antlaşmaların, hukuksal işlev bakımından yasa-antlaşma ve akit-antlaşma olarak sınıflandırılmaları mümkündür.²⁴

2.1.1.1. Antlaşmaların Yapılışı, Yorumlanması, Geçersizliği ve Sona Ermesi

Uluslararası antlaşmaların yukarıda verilen tanımının devamında, çalışmanın bu başlığı altında antlaşmaların yapılışına, geçerliliğine ve sona ermesine ilişkin usul ve kurallar verilecektir. Nitekim uluslararası antlaşmalara ilintili bu usul ve kurallar, doğrudan antlaşmanın bağlayıcılığını etkilemesi sebebiyle ahdî hukuk kavramı açısından üzerinde durulması gereken hususlardır.

2.1.1.1.1. Antlaşmaların Yapılışı

Yukarıda verilen devletlerarası antlaşma kavramı ve bu kavram açısından bazı önemli noktalara ilave olarak, bu başlık altında antlaşmaların oluşturulma süreci, resmiyet kazandırılması, hukuksal geçersizliğe sebep olan durumlar ve antlaşmaların sona ermesine ilişkin detaylar ele alınacaktır.

²⁴ Pazarcı, age., 49.

Devletlerarası antlaşmalar, her şeyden önce, devletlerin yetkilendirdiği kişilerce müzakere edilerek son şeklini almaktadır. Yukarıda da verildiği üzere devletler tarafından yetki belgesine ihtiyaç duymaksızın antlaşma yapmaya yetkili kişilerce veya yetki belgesi verilmek suretiyle temsilcisi olduğu uluslararası hukuk kişisi adına müzakereler yürütüp antlaşma yapmaya yetkili kişiler, müzakere sürecini ve metnin son şeklini almasına ilişkin bazı yöntemler izlemektedirler. Bu bağlamda bir uluslararası antlaşmanın oluşturulma sürecinin başında, tarafların bu antlaşmayı görüşerek resmi hale getirmeleri bulunmaktadır. İkili müzakereler yoluyla veya çok katılımlı bir konferans neticesinde tarafların bir metin üzerinde uzlaşmaları halinde, söz konusu metnin resmileştirilmesi gerekmektedir. Bunun en temel ve yaygın yolu, aksi belirtilmedikçe üzerinde uzlaşılan metnin antlaşma yapmaya yetkili kişilerce imzalanmasıdır. Fakat buradaki ayırıcı husus, bu imzanın, aksi antlaşma çerçevesinde belirtilmedikçe yalnızca metnin resmileşmesi anlamına geldiği hususudur. Dolayısıyla bu durumda antlaşmanın bağlayıcılık kazanarak yürürlüğe girmesi değil, yalnızca üzerinde uzlaşılan metnin saptanması söz konusudur. Aynı şekilde, antlaşmanın tarafları paraf atma yöntemiyle de antlaşma metninin son halini saptayabilmektedirler. Ayrıca, yetkili kişi kendisinin karar veremeyeceği durumlarda, danışma koşulu ile şartlı bir biçimde antlaşmanın metnine imza koyabilmektedir.²⁵

Antlaşma metninin saptanmasının ardından usul olarak bir başka önemli konu da antlaşmaya taraf uluslararası hukuk kişilerinin söz konusu antlaşmaya bağlanmasıdır. Bu bakımdan yukarıda verildiği üzere çalışma kapsamında tanımlanan ahdî hukuk kavramı ve onun temelindeki uluslararası antlaşmalar için ayırıcı olan antlaşmaların bağlayıcılık kazanması durumu, çeşitli yöntemlerle mümkündür. Bu kapsamda benimsenen en yaygın yöntem, uluslararası hukuk kişinin imza yolu ile antlaşmaya bağlanması usulüdür. Fakat bağlayıcılık kazandıran imzanın, metnin kesinleştirilmesine ilişkin atılan imzadan ayrılabilmesi için antlaşmanın içeriğinde bunu ayırıcı bir hüküm ile tarafların buna ilişkin açıkça beyanları veya imzacıların yetki belgelerinde atılacak imzanın metni kesinleştirmeye mi yoksa bağlayıcılık kazandırmaya mı yönelik olacağı açıkça belirtilmelidir. Aksi

²⁵ Sur, **age.**, 33-34.

halde atılan imzalar yalnızca metnin kesinleştirilmesi anlamı taşımaktadır.²⁶ Antlaşmanın bağlayıcılık kazanmasına ilişkin bir başka yöntem ise kabul edilen belgelerin değişimi yönetimidir. Bu kapsamda, eğer antlaşma kapsamında belirtilmiş ise veya yetkili kişilerce baştan kabul edilmişse, taraflar kesinleşen belgelerin değişimi yöntemi ile de bir antlaşmaya bağlanabilmektedirler. Bu iki yöntemin dışında yukarıda da kısaca değinildiği üzere, devletlerin iç hukukunca öngörülen prosedür neticesinde, antlaşmanın devletin yetkili organınca uygun bulunup kabul edilmesi ile de taraflar antlaşmaya bağlanabilmektedirler. Bunun yanı sıra bir başka usul ise, devlet veya uluslararası örgütlerin antlaşmaya sonradan katılma yolu ile bağlanmalarıdır. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için ya söz konusu antlaşmanın sonradan katılıma açık olması ya da sonradan katılıma kapalı bir antlaşmanın, antlaşmaya taraf uluslararası hukuk kişilerin antlaşmayı sonradan katılımı mümkün kılar bir şekilde yeniden düzenlenmesiyle mümkündür.²⁷

Antlaşmaların oluşturulmasına ilişkin usulün son aşaması, antlaşmaların yürürlüğe girme aşamasıdır. Bu aşamada ilk olarak uluslararası hukuk kişinin kendi iç hukuku çerçevesinde antlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için öngörülen prosedürü uygulaması gerekmektedir. Yukarıda Türkiye örneği üzerinden de açıklandığı şekilde bu prosedür her uluslararası hukuk kişinin kendisine içsel isim ve yöntemler içermektedir. Bunun devamında, bir antlaşmanın yürürlüğe girmesi noktasında iç hukuk prosedürüyle birlikte, uluslararası hukuk çerçevesinde de birtakım prosedürlerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu konu, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 24. maddesi ile düzenlenmiştir. Nitekim 24. maddenin ilk fıkrası “*bir andlaşma, kendisinin öngördüğü veya görüşmecî Devletlerin mutabık kalabilecekleri tarzda ve tarihte yürürlüğe girer*” diyerek devletlere bu noktada geniş bir serbestlik tanımıştır. Ayrıca bir sonraki fıkra ile antlaşma içerisinde, antlaşmanın yürürlüğü girmesine ilişkin herhangi bir hüküm bulunmaması durumunda, “*andlaşma bütün görüşmecî Devletler için andlaşma ile bağlanma rızası tespit edilir edilmez yürürlüğe girer*” hükmü bulunmaktadır.²⁸ Buradan hareketle bir diğer önemli nokta ise bağlanma rızasının, bir başka deyişle, antlaşmanın yürürlüğe giriş anının tespiti hususudur. İkili antlaşmalarda bağlanma rızası, iki tarafın da bağlanma

²⁶ age, 34.

²⁷ Pazarcı, age., 57-64.

²⁸ 24. madde için bakınız: “Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 22 Temmuz 1969” age., 8

rızalarını açıkladıkları an olarak belirlenirken, çok taraflı antlaşmalarda, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile belirtildiği üzere, görüşmelere katılan ülkelerden 35 tanesinin rızası antlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için yeterli bulunmuştur.²⁹ Buna ek olarak uluslararası bir antlaşmanın BM'ye tescil ettirilmesi, çoğunlukla antlaşmaya taraf devletlerin başvurdıkları bir husustur. Fakat bu durum zorunlu olmamakla birlikte, doğrudan BM'ye üye ülkeler için geçerlidir. Ayrıca bir antlaşmanın BM'ye tescil ettirilmesi hususu, söz konusu antlaşmanın uluslararası hukuk açısından geçerliliğini veya bağlayıcılığını etkilememektedir. Buradaki ayırıcı nokta, bir uluslararası antlaşmanın BM'ye tescil ettirilmemesi durumunda, söz konusu antlaşmanın BM organları ve Uluslararası Adalet Divanı önünde ileri sürülemeyeceğidir. Son olarak bir uluslararası antlaşmanın BM'ye tescil ettirilmesi, usul olarak antlaşma yürürlüğe girdikten sonra ve taraflarından en az birinin girişimi ile yapılabilmektedir.³⁰

2.1.1.1.2. Antlaşmaların Yorumlanması

Antlaşmalar hukukunda, bir antlaşmanın uygulamasında birtakım ihtilaflar ortaya çıkabilmektedir. Öyle ki bu ihtilaflar, zaman zaman tarafları ciddi bir biçimde karşı karşıya getirerek antlaşmanın son bulmasına kadar gidebilmektedir. Bu bakımdan, antlaşmaların açık olmayan hükümlerinin hakkaniyetle yorumlanması antlaşmanın sağlıklı bir biçimde yürürlükte kalabilmesi bakımından önemli bir husustur. Bu çerçevede antlaşmaların yorumlanmasına ilişkin yetki, tarafların ortak yorumlaması ile antlaşmaya taraf ülkelere ya da uluslararası hakem olarak kişilere veya kurumlara aittir.³¹

1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi antlaşmaların yorumlanmasına ilişkin olarak, “*Bir antlaşma, hükümlerine antlaşmanın bütünü içinde ve konu ve amacının ışığında verilecek alelade manaya uygun şekilde iyi niyetle yorumlanır*” hükmünü kural olarak benimsemiştir.³² Fakat bu kural çerçevesinde bir antlaşmanın yorumlanması, bazen net ve anlamlı sonuçlar vermeyebilir. İşte bu durum karşısında bir de tamamlayıcı yorum kuralları bulunmaktadır. Tamamlayıcı yorumda yorumu

²⁹ Pazarcı, **age.**, 66-67.

³⁰ Hillier, **age.**, 133.

³¹ Pazarcı, **age.**, 91.

³² 1969 VCT'nin 31. maddesi için bakınız: “Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 22 Temmuz 1969”, **age.**, 10.

yapan kişi veya kurumun iki temel kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan ilki antlaşmanın hazırlık çalışmalarıdır. Yorumlayıcı daha çok ikili antlaşmalarda söz konusu bu kaynağı başvurur. Öte yandan, daha çok çok taraflı antlaşmalarda bakılan bir husus da antlaşmaların yapıldığı koşullardır. Tüm bunlarla birlikte, dar ve geniş yorum, benzetme yoluyla yorum, anlamlı yorum ve belli tarafın lehine yorum olmak üzere çeşitli yorum teknikleri bulunmaktadır.³³

Antlaşmalar hukukunda bir antlaşmanın bağlayıcılığını yitirmesi, çeşitli sebeplerle geçerliliğini kaybederek ya da aşağıda ayrıntılarıyla verileceği üzere çeşitli usul ve yöntemlerle sona erdirilmesi sonucunda gerçekleşmektedir. Bu bakımdan antlaşmaların yapılışı ve yorumlanması devamında, antlaşmaları geçersiz kılan durumlar da antlaşmalar hukukunda önemli bir yere sahiptir.

2.1.1.1.3. Antlaşmaları Geçersiz Kılan Durumlar

Antlaşmaların yapılmasına ilişkin usul ile birlikte, bir antlaşmanın geçerli olup olmayacağı hususu da antlaşmalar hukuk açısından önem arz etmektedir. Nitekim bir antlaşma, yukarıda verilen usule uygun bir biçim yapılsın ya da yapılmıyın, aşağıda verilecek olan antlaşmanın geçersizliğine sebebiyet verecek durumlardan biri veya daha fazlasına sahip olması durumunda uluslararası hukuk çerçevesinde geçerliliğini yitirmektedir.

Bir antlaşmanın geçerliliğine ilişkin ilk bakılacak husus, antlaşmanın yetkili kişilerce yapıp yapılmadığı hususudur. Nitekim yukarıda da verildiği şekilde, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi antlaşma yapmaya yetkili kişileri açıkça ortaya koymuştur. Bu çerçevede yetkili kişi veya kişilerin dışında yapılan bir antlaşmanın da antlaşmayı geçersiz olacağı ortadadır. Öte yandan, yapılan antlaşmanın taraf devletlerden birinin iç hukukuna aykırı olması durumu da antlaşmayı geçersiz kılabilecek hususlardan birisidir. Öyle ki 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuk Sözleşmesi, yapılan antlaşmanın temel bir iç hukuk metnini (anayasa gibi) açıkça ihlal etmesi durumunda antlaşmanın geçersiz sayılabileceğini benimsemiştir.³⁴ Son olarak, antlaşma yapmakla yetkili temsilci, bağlı bulunduğu devlet tarafından iradesini açıklama noktasında bir kısıtlamaya tabi tutulmuş fakat

³³ Pazarcı, **age**, 91-92.

³⁴ Söz konusu antlaşmanın 46. maddesi için bakınız: “Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 22 Temmuz 1969” **age**, 14.

temsilci buna riayet etmemiş ise antlaşmanın geçersizliği öne sürülebilir. Ancak böyle bir gerekçeyle antlaşmanın geçersizliğinin öne sürülebilmesi için, bu kısıtlamanın önceden taraflara bildirilmiş olması gerekmektedir.³⁵

Bir antlaşmanın geçerliliği noktasında bir başka önemli husus ise, antlaşmayı müzakere eden ve en nihayetinde onu imzalayarak metni saptayan temsilcilerin, bu süreçte hür iradeleri ile hareket edip etmedikleri hususudur. Bu noktada 1969 VCT tarafından beş ayrı durum öngörülmüştür. Bunlardan ilki, *hata* durumudur. Eğer bir antlaşma içerisinde antlaşmanın temel öğelerinden birisini ilgilendirecek şekilde bir hata tespit edilir ve bu hata, hataya herhangi bir şekilde katkısı bulunmayan uluslararası hukuk kişisi tarafından öne sürülürse, antlaşma geçersiz sayılmaktadır.³⁶ İkinci olarak bir antlaşmanın müzakere edilmesi sırasında, eğer taraflardan birisinin doğrudan bilinçli bir biçimde bir hileye başvurusu söz konusu ise antlaşma geçersiz sayılmaktadır.³⁷ Antlaşmaları geçersiz kılan bir başka husus ise, üçüncü olarak, *devlet temsilcisinin ayartılması* hususudur. Nitekim bir devletin kendisi adına antlaşma yapmakla görevlendirdiği bir temsilcisinin çeşitli rüşvet yöntemleri ile ayartılması durumu, 1969 VCT çerçevesinde söz konusu antlaşmayı geçersiz kılan durumlar arasında gösterilmiştir.³⁸ Bu duruma ek olarak, temsilci üzerinde çeşitli tehdit veya şantaj yöntemleriyle baskı kurmak da antlaşmanın geçersiz sayılmasının nedenleri arasındadır.³⁹ Aynı şekilde eğer doğrudan devlet üzerinde bu çeşit bir baskı veya tehdit mevcut ise 1969 VCT'ye göre bu antlaşma geçeriz sayılmaktadır.⁴⁰

Uluslararası bir antlaşmayı geçersiz kılacak son bir husus ise, söz konusu antlaşmanın uluslararası emredici bir kurala (*jus cogens*) aykırı olması durumudur. Nitekim 1969 VCT'nin 53. maddesi "*bir antlaşma yapılması sırasında milletlerarası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa batıldır...*" hükmü ile bu durumu açıkça belirtmiştir. Yine aynı madde içerisinde devletlerarası emredici norm

³⁵Bu husus Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde 47. madde ile düzenlenmiştir. Bakınız: **age.**, 15.

³⁶ Bakınız madde 48: **age.**, 15.

³⁷ Bakınız madde 49: **age.**, 15.

³⁸ Bakınız madde 50: **age.**, 15.

³⁹ Bakınız madde 51: **age.**, 15.

⁴⁰ Bakınız madde 52: **age.**, 15.

“...bir bütün olarak devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur”

şeklinde benimsenmiştir.⁴¹

2.1.1.1.4. Antlaşmaların Sona Ermesi

Uluslararası antlaşmaların yapılışına ilişkin bir süreç olduğu gibi, çeşitli durumlarda farklı yöntem ve uygulamalarla değiştirilmeleri veya tamamen ortadan kalkabilmeleri için de bir süreç söz konusudur. Her şeyden önce, bir antlaşmanın sona ermesinin en tabii yolu, antlaşma çerçevesinde antlaşmanın sona erdirilmesini belli bir çerçeveye bağlayan bir hükmün bulunmasıdır. Bu çerçevede, bir antlaşma içerisinde bulunan böylesine bir hüküm, antlaşmayı doğrudan, örneğin bir tarihten sonrası itibariyle, sona erdirebilmektedir. Ayrıca yine antlaşmanın bir hükmü ile taraf devletlere belli koşullar altında antlaşmadan çekilme ve sona erdirme hakkını peşinen tanınmış olabilir.⁴² Bunun devamında, bir başka olasılık ise antlaşmanın antlaşmaya taraf devletlerin karşılıklı irade ve rızasıyla herhangi bir hüküm referans alınmaksızın sona erdirilmesidir. Bu çerçevede, bir antlaşma doğrudan taraflarının onayı ile birlikte sona erebilmektedir. Nitekim bu husus ikili antlaşmalarda tarafların her ikisinin de onayını gerektirirken, çok taraflı antlaşmalarda, eğer antlaşma içerisinde aksi bir durum söz konusu değil ise, tüm tarafların onayı gerekmektedir.⁴³ Bununla birlikte antlaşmaya taraf bir uluslararası hukuk kişisi, söz konusu antlaşmaya olan bağlılığını tek taraflı bir şekilde sonlandırabilmektedir. İkili antlaşmalarda fesih, çok taraflı antlaşmalarda çekilme olarak adlandırılan bu durum, uluslararası hukuk çerçevesinde uygulandığı sürece, bir antlaşmanın sona ermesine yol açabilmektedir.⁴⁴

Antlaşmaların sona ermesine ilişkin olarak bir başka önemli husus ise, belli bir takım olayların sonucunda sona erme durumudur. Bu olaylardan ilki, antlaşmanın koşullarında köklü değişiklik yapan (*rebus sic stantibus*) olaydır. Uluslararası hukuk genel prensiplerinden bir tanesi olan *rebus sic stantibus* ilkesi, bir antlaşmanın

⁴¹ Bakınız madde 53: *age.*, 15.

⁴² Malcolm N. Shaw, *International Law*, 6. bs. (New York: Cambridge Press, 2008), 945-947.

⁴³ Bakınız: 1969 VCT madde 54 ve 57: “Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 22 Temmuz 1969” *age.*, 16.

⁴⁴ Bir uluslararası hukuk kişinin bir antlaşmadan tek taraflı çekilmesine ilişkin 1969 VCT ile bazı şartlar öne sürülmüştür. Buna ilişkin ayrıntılı bilgi için 1969 VCT’nin 54 ve 56. maddeleri için bakınız: *age.*, 16.

yapıldığı tarihten itibaren gelişen süreç içerisinde antlaşmanın yapıldığı koşullarda, antlaşmayı da etkileyecek bir biçimde, ciddi bir değişim olması durumunda ileri sürülebilmektedir. Buradaki temel husus, değişim yaşanan koşulun, tarafların antlaşmayı yapmalarının ana sebebini oluşturmasıdır. Ancak bu ilkenin öne sürülebilmesi için, ilkeyi öne sürecekt olan tarafın koşulların köklü değişiminde kasıtlı olarak bir katkısının olmaması gerekir. Ayrıca belirtmek gerekir ki sınır antlaşmaları *rebus sic stantibus* ilkesinin kapsamı dışında bırakılmıştır. Bununla birlikte bir antlaşmayı; savaş durumu, diplomatik ilişkilerin kesilmesi veya antlaşmanın uygulanmasını imkânsız kılan herhangi bir durum da sona erdirebilmektedir.⁴⁵

Çalışmada şimdiye kadar değinilen antlaşmanın tanımı, yapılışı ve bağlayıcılığını yitirmesi gibi hususlar uluslararası antlaşmaların ahdî hukuk açısından önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Fakat ahdî hukuk kavramı açısından hukuksal bir statü/rejim oluşturan antlaşmalar da oldukça önemlidir. Öyle ki bu çalışmanın tanımlamasına göre geniş anlamda tüm antlaşmalar ahdî hukuk kapsamına girerken, dar anlamda yalnızca iki veya daha fazla devlet arasında hukuksal statü/rejim kuran antlaşmalar ahdî hukuk kapsamındadır. Bu bakımdan bir sonraki başlık içerisinde antlaşmaların hukuksal statü/rejim oluşturmaları hususu üzerinde durulacaktır.

2.1.2. Hukuksal Statü/Rejim Kuran Antlaşmalar

Yukarıda da verildiği üzere, ahdî hukuk kavramının temelinde yatan unsur uluslararası antlaşmalardır. Fakat her uluslararası antlaşma da ahdî hukuk çerçevesinde değerlendirmemektedir. Burada ayırıcı olan husus, antlaşmanın taraf devletler arasında hukuki bir statü kurup kurmadığı noktasıdır. Bir başka deyişle, ahdî hukuku ilgilendiren antlaşmalar, bir ülkenin bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve egemenliğine ilişkin statü belirleyen antlaşmalar olabileceği gibi, aynı zamanda iki veya daha fazla devlet arasında kültürel, ekonomik veya siyasi anlamda hukuksal bir statü kuran veya hâlihazırda var olan statüde değişiklikler yapan antlaşmalardır. Genel olarak, uluslararası hukuka uygun bir biçimde bir bölgenin veya örneğin uluslararası bir suyunun hukuksal statüsünü belirleyen bu tip antlaşmalar, uluslararası hukuk çerçevesinde statü/rejim kuran antlaşmalar olarak

⁴⁵ Bu konuda daha fazla ayrıntı için bakınız: Pazarcı, **age.**, 96-102.

adlandırılmaktadır.⁴⁶ Avrupa Kömür Çelik Birliği'nin kuruluşuna ilişkin 1951 yılında imzalanan antlaşma, örneğin, statü kuran uluslararası antlaşmaya bir örnektir. Nitekim bu antlaşmanın imzalanması ve en nihayetinde yürürlüğe girmesiyle birlikte, antlaşmaya taraf devletler arasında, bölgenin ekonomisi açısından elzem iki unsur olan kömür ve çeliğin işlenmesine ilişkin ulus-üstü bir yapıya yetki devrini ön gören, 50 yıl geçerli olacak hukuksal bir statü belirlenmiştir.⁴⁷ Öte yandan 1968 yılında imzalanıp, 1970 yılında yürürlüğe giren Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması da nükleer silaha sahip beş ülke belirleyip, bu ülkeler dışındaki ülkelere nükleer silah geliştirmeyi yasaklaması bakımından hukuki statü kuran çok taraflı bir antlaşmadır.⁴⁸ Ancak tüm bunlarla birlikte uluslararası rejimlere ilişkin literatürde bir takım tartışmalar hâlen devam etmektedir. Bu bakımdan uluslararası rejimlere ilişkin ilk kabul gören tanım Stephen D. Krasner tarafından benimsenen tanımdır. Ona göre uluslararası rejimler *“uluslararası ilişkilerin belli bir konu alanına ilişkin olarak aktörlerin beklentilerinin etrafında örtüştüğü gizli veya açık prensip, norm, kural ve karar alma prosedürleri bütünüdür.”*⁴⁹ Ancak buradaki özellikle “gizli veya açık prensip” vurgusu, örneğin, Oran R. Young gibi isimler tarafından zamanla eleştirilmiş ve uluslararası rejimler *“üzerinde uzlaşmış aktörler arasındaki etkileşimi düzenleyen prensip, norm, kural, prosedür ve programlardan oluşan sosyal kuramlar”* olarak tanımlamıştır.⁵⁰ Uluslararası rejimlere ilişkin böylesine bir farklılık, uluslararası ilişkiler literatürüne de yansımıştır. Bu bakımdan uluslararası rejim kavramı, iş birliği kavramını merkezine oturtan Yeni-Liberal anlayışla büyük ölçüde özdeşleşmiş olsa da gerçekçi yaklaşımın üzerinde durduğu şekilde güç ya da üçüncü olarak, bilgi (knowledge) temelinde de açıklanmaya çalışılmıştır. Peki uluslararası sistemde bir üst otorite olmadığına göre, oluşturulan rejimlere ilişkin bir ihlâl nasıl tespit edilir ve rejime taraf aktörlerin rejimin getirdiği kural ve prosedürlere uymaları nasıl sağlanabilir? Liberal yaklaşıma göre rejimler bir takım izleme ve

⁴⁶ Bruno Simma, “The Antarctic Treaty as a Treaty Providing for an Objective Regime”, **Cornell International Law Journal**, c. 19, s. 2, (1986): 189.

⁴⁷ Kamuran Rençber, **Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri**, (Bursa: Dora Yayınları, 2013), 18-20.

⁴⁸ Deborah W. Larson ve Alexei Shevchenko, “Managing Rising Powers: The Role of Status Concerns” TV. Paul- D.Welch Larson (ed), **Status in International Relations**, (New York: Cambridge Uni. Press, 2014), 45.

⁴⁹ Sevilay, Z. Aksoy, “Rejim Teorileri”, **Uluslararası İlişkiler**, c. 12, s. 46, 59.

⁵⁰ M.A. Levy, O.R. Young ve M. Zuern, The Study of International Regimes”, **IIASA Working Paper**, 1994, 3-6, <http://pure.iiasa.ac.at/4099/> [05.06.2017].

denetim mekanizmaları ile devletlerin rejimlerin gereklerini yapıp yapmadıklarını denetlerler. Bu noktada devletler, var olan rejimi ihlal ettiklerinde, rejime ait gözlemlene ve denetleme mekanizmaları sayesinde tespit edilerek, uluslararası kamuoyuna bildirilirler. Devletler de rejimin varsa yaptırım mekanizması sayesinde ve/veya uluslararası arenada itibar kaybı yaşamamak için rejimlerin kurallarına uyarlar ki Yeni-Liberal anlayış ikinci durumun devletler üzerinde daha etkili olduğunu savunur. Öyle ki Yeni-Liberal bakış açısına göre uluslararası sistem içerisinde itibar kaybeden devlet, sistemden dışlanarak sistemin bir aktörü olma özelliğini kaybedebilir. İşte bu korku da devletleri rejimlerin kurallarına uymaya zorlayan en temel itici güç konumundadır.⁵¹

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılabilir olduğu gibi, statü/rejim kuran antlaşmalar, oluşturdukları hukuksal statü veya hukuksal rejim gereği taraf ülkelere uymakla yükümlü oldukları hak veya sorumluluklar getirmektedirler. Fakat bu noktada, söz konusu bu statü kuran antlaşmaların yalnızca antlaşmaya taraf olan devletleri değil, aynı zamanda antlaşmaya taraf olmayan üçüncü tarafları da bağlayabileceği öne sürülmektedir. Nitekim antlaşmalar hukuku içerisindeki antlaşmaların üçüncü taraflara hak ve yükümlülükler yükleyebilmesi hususu, ahdî hukuk açısından da oldukça önemli bir durumdur. Çünkü bazı antlaşmalar yalnızca tarafları açısından ahdî hukukun bir parçası olmaktan öteye giderek, üçüncü tarafların ve hatta tüm devletlerin açısından ahdî hukuk kapsamına girebilmektedir. Bu sebeple, yapılan antlaşmaların antlaşmaya taraf olmayan üçüncü aktörlere ilişkin bağlayıcılık kazanması hususu bir sonraki başlık altında incelenmiştir.

2.1.2.1. Antlaşmaların Üçüncü Taraflar Bakımından Etkileri ve Objektif Rejim Kuran Antlaşma Kavramı

Antlaşmalar hukuku çerçevesinde usule uygun bir antlaşmanın üçüncü taraflar açısından da hak veya yükümlülük doğurmasında, antlaşmanın tarafları ve üçüncü tarafın rızasının olup olmaması hususu önemli bir noktadır. Nitekim bir antlaşmanın söz konusu bu hukuk kişilerinin onayı olması durumunda hak ve yükümlülük doğurabileceği gibi, tarafların onayına gerek kalmaksızın bazı şartlar altında doğrudan üçüncü taraflara etki edebilmesi de mümkündür. Çalışmada bu başlık altında işte söz konusu bu iki durum irdelenecektir.

⁵¹ Aksoy, *age.*, 62-63.

2.1.2.1.1. Üçüncü Tarafın Rızasına Dayalı Etki

Uluslararası hukuk çerçevesinde bir antlaşmanın üçüncü kişilere⁵² bağlayıcılık ihtiva edebilmesi bazı şartlara bağlanmıştır. Her şeyden önce uluslararası hukukun *pacta tertiis nec nocent nec prosunt* ilkesi gereği antlaşmalar yalnızca taraflarını bağlamaktadır. Dolayısıyla üçüncü bir tarafın herhangi bir antlaşmadan dolayı hak ve/veya sorumluluk sahibi olabilmesi için, her şeyden önce söz konusu bu antlaşmayı usulünce kabul ederek antlaşmaya taraf olması gerekmektedir. Bir başka deyişle, üçüncü bir tarafın bir antlaşmadan doğan hak veya yükümlüğü ilke olarak onun rızasına dayanmaktadır.⁵³ Bu noktada usul olarak bir antlaşmanın üçüncü taraflara hak doğurması söz konusu ise üçüncü tarafların bunu en azından üstü kapalı bir biçimde rıza göstermesi yeterlidir. Fakat üçüncü taraflara yükümlülük getiren antlaşmalara gelindiğinde, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukukuna Sözleşmesi usul bakımından üçüncü tarafın yazılı bir biçimde açıkça bunu kabul etmesi gerektiğini ileri sürmektedir.⁵⁴ Fakat bu durumda, söz konusu üçüncü devletin antlaşmada değişiklik yapılması ve tamamen ortadan kaldırılması gibi bir durum söz konusu olduğunda herhangi bir söz hakkı bulunmamaktadır. Üçüncü devlet bu noktada yalnızca antlaşma ile kendisine yüklenen yükümlüğün değiştirilmesi veya ortadan kaldırılmasına ilişkin bir talepte bulunabilir.⁵⁵

2.1.2.1.2. Üçüncü Tarafın Rızasına Dayanmayan Etki

Yukarıda verilen antlaşmaya taraf olmayan üçüncü kişilerin antlaşmadan doğan hak ve yükümlülükleri, kendi rızaları sonucu üstlenebilmeleri durumunun yanında bir de, doktrinde bir antlaşmanın üçüncü kişilerin onayı veya rızası gerekmeksizin bazı durumlarda antlaşmaya taraf olmayan uluslararası hukuk kişilerine hak veya yükümlülük getirebileceği kabul gören bir husustur. Bu tip antlaşmalar doktrinde objektif rejim kuran/sağlayan antlaşmalar (treaties providing

⁵² 1969 VCT’de üçüncü taraf kavramı “*antlaşmaya taraf olmayan bir devlet*” şeklinde tanımlanmıştır. Bakınız madde 2: “Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 22 Temmuz 1969” **age.**, 2.

⁵³ Pazarıcı, **age.**, 88.

⁵⁴ Antlaşmalara doğrudan taraf olmayan (üçüncü taraf) uluslararası hukuk kişilerinin durumu 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi içerisinde dördüncü bölümün 34,35,36,37 ve 38. maddeleri ile düzenlenmiştir. Bakınız: “Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 22 Temmuz 1969” **age.**, 11.

⁵⁵ Sevin Toluner, “Objektif Hukuki Durum Yaratın Andlaşmalar Kavramı Gereklı Midir?”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, c. 25, s.1-2 (2011): 525-526.

for objective regimes) olarak adlandırılmaktadır.⁵⁶ Objektif rejim kuran antlaşmaların yalnızca antlaşmanın taraflarını değil, aynı zamandan antlaşmaya taraf olmayan uluslararası hukuk kişilerini de antlaşma ile belirlenen hak ve yükümlülükler etrafında bağlayabildiği öne sürülmektedir. Bir başka deyişle, bu tip antlaşmalar *erga omnes* etkisi⁵⁷ öne sürülebilen antlaşmalardır.

Objektif hukukî durum/statü yaratan antlaşma kavramı esas itibariyle üst bir otoritenin bulunmadığı anarşik uluslararası düzen içerisinde, tıpkı iç hukukta olduğu gibi herkes için geçerli düzen koyucu bazı kuralların getirilmesi çabasının bir sonucudur. Nitekim bu kavramı ilk ortaya atan isim Lord McNair'e göre bazı antlaşmaların *erga omnes* etkisi ileri sürülürken, antlaşmaya içkin bazı özelliklere referans verilmesi, bu durumu daha sağlam bir zemine oturtmaktadır. Dolayısıyla diğer tüm devletlere karşı öne sürülebilmesi de kolaylaşabilmektedir. Ona göre bu tip antlaşmaların ortak özellikleri, yani referans alınacak nokta, söz konusu antlaşmaların tıpkı ülke devri veya daimi tarafsızlık statüsü oluşturan antlaşmalarda olduğu gibi, doğrudan tüm devletleri ilgilendiren bir statü yaratmak amacıyla oluşturulmuş olmalarıdır. Öyle ki söz konusu bu tip antlaşmalar ile oluşan haklar, antlaşma taraflarının birisinin antlaşmadan çekilmesi durumunda bile öne sürülebilmektedir. Buna ek olarak McNair, uluslararası bir su yolundaki hukuki statüyü düzenleyen antlaşmaları da objektif hukukî durum yaratan antlaşmalar arasında gösterir. Ayrıca, McNair bir uluslararası hukuk kişisini kuran antlaşmanın oluşturduğu hukuki etkiyi de net bir şekilde objektif statü yaratmış olmasa da, üçüncü tarafların dikkate alması gerektiğini ileri sürmektedir. Objektif statü yaratan antlaşmalara ilişkin bu ilk görüş, her ne kadar 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin hazırlanışı sırasında tartışılmış olsa da sözleşmenin içerisine alınmamıştır.⁵⁸

Doktrinde objektif hukukî statü/rejim yaratan antlaşmalara ilişkin olarak bir başka önemli görüş, uluslararası hukuk komisyonunda raportörlük görevi yapmış

⁵⁶ age, 527-532.

⁵⁷ Uluslararası hukuk terminolojisinde tüm taraflara karşı ileri sürülebilen kurallara Latince *erga omnes* kavramı kullanılmaktadır. Kelime anlamı itibariyle "herkese akan" anlamına gelen bu deyiş, esasen devletin üzerinde bir otoritenin bulunmadığı egemen eşit bir düzende uluslararası toplumun çıkarlarını korumak adına her aktör için geçerliliği bulunan kurallar veya yükümlülüklerdir. *Erga omnes* etkisi öne sürülen bir antlaşmaya tüm devletler, antlaşmayı kabul etsin ya da etmesin, uluslararası sorumluluk çerçevesinde bağlıdırlar. Bu kavramın uluslararası hukuktaki yerine ilişkin bir çalışma için bakınız: Kemal Başlar "Uluslararası Hukukta 'Erga Omnes' Kavramı", **Milletlerarası Hukuk Dergisi ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, c. 22, s. 2, (2011): 75-83.

⁵⁸ Toluner, age, 527-529.

olan Gerald Fitzmaurice'a aittir. Fitzmaurice, uluslararası hukuk komisyonuna sunduğu bir rapor ile objektif statü hususuna ilişkin görüşlerini açıklamıştır. Buna göre antlaşmaların yalnızca tarafları ilgilendirmesi ilkesinin, *pacta tertiis*, dört istisnası söz konusudur. Bunlardan ilki, üçüncü devletin antlaşmanın koşullarını kabul ettiğine dair yazılı beyanıdır. İkinci olarak eğer antlaşma içerisinde uluslararası hukuk içerisinde genel kabul görmüş bir ilke var ise üçüncü tarafların da bu ilkeyi kabul ettiği varsayılarak *pacta tertiis* ilkesine istisnai bir durum oluşturulabilmektedir. Fitzmaurice'in ileri sürdüğü üçüncü istisna ise "*hak ve borçların birbirini sonuçlaması*" durumudur. Son olarak da kendisinin ortaya attığı şekilde "*hukuka uygun, geçerli veya meşru milletlerarası antlaşmalara saygı gösterilmesi*" ilkesi, uluslararası hukukta antlaşmaların yalnızca tarafları bağlaması ilkesinin bir istisnasıdır. Yazar söz konusu bu işlemleri

"diğer devletlerin haklarını ihlâl etmeyen hukuka uygun biçimde akdedilmiş andlaşmalar; hukuka uygun kazanılmış haklar; andlaşma ile hukuka uygun biçimde yaratılmış rejim, düzenlemeler veya anlaşmayla geçerli biçimde yaratılmış hukuku veya fili durumlar"

olarak ortaya koymaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında Fitzmaurice'a göre "*tanıma ve saygı gösterme*" yoluyla üçüncü devletler yukarıda verilen türdeki andlaşmalar bağlamında herhangi bir rıza bildirimini yapmak zorunda değildir. Bununla birlikte yazara göre, bir su yolunun üçüncü bir devletçe kullanımı da ona ilişkin oluşan statünün örtülü kabulü anlamına gelmektedir ve dolayısıyla bir rıza bildirimine gerek yoktur. Fitzmaurice *erga omnes* etkisinin mümkün olduğu, yani objektif hukukî durum yaratabilen antlaşmaları

"barış andlaşmaları ve diğer siyasi veya ülkesel düzenlemeler öngören andlaşmalar, belirli ülke veya yerler için genel rejim ya da tarafsızlaştırma ya da askersizleştirme statüsü yaratan andlaşmalar, ülke devri, sınır saptayan veya irtifak tesis eden andlaşmalar"

olarak sıralamaktadır.⁵⁹

Öte yandan uluslararası hukuk komisyonunun bir başka raportörü Humphrey Waldock da bir antlaşma nasıl objektif statü tesis edebilir sorusuna cevap aramıştır. Ona göre,

"andlaşmanın hükümlerinden veya akdindeki hal ve durumlarından tarafların, belirli bir bölge, devlet, ülke, yer, nehir, su yolu veya denizin belli bölgesi, deniz yatağı veya hava sahasıyla ilgili olarak genel çıkar yararına borçlar veya haklar yaratmak niyetinde oldukları anlaşılıyor ve de taraflar arasında andlaşma konusunda ülkesel yetkiye haiz her devlet yer alıyor veya rıza göstermiş bulunuyorsa, andlaşma objektif bir rejim tesis etmiş olur."

⁵⁹ Toluner, *age*, 529-531.

Bu şekilde yaratılan bir objektif rejime ilişkin olarak, üçüncü devlet eğer herhangi bir itirazda bulunmazsa, bu durumu kabul ettiği varsayılır. Bunun devamında Waldock'a göre ülke devri veya sınır andlaşmaları gibi objektif hukuki durum yaratan antlaşmaların *erga omnes* etkileri, McNair'ın öne sürüldüğü gibi antlaşmanın içeriğinden değil, doğrudan sebep olduğu sonuçtan ileri gelmektedir. Dolayısıyla, objektif rejim/statü yaratan antlaşmalar tespit edilirken, McNair'ın öne sürüldüğü şekilde antlaşma içerisinde objektif rejim yarabilecek referans noktaları değil, doğrudan antlaşmanın yarattığı sonuca odaklanmak gerekir.⁶⁰ Doktrindeki objektif hukuka ilişkin bu üç önemli görüşe ilave olarak objektif hukuk gibi bir kavramın öne sürülemeyeceğini savunan görüşler de bulunmaktadır. Örneğin Philippe Cahier objektif hukuk kavramını *"kesinlikten yoksun, tehlikeli ve milletlerarası hukukta uygulamada destek bulamayan"* bir kavram olduğunu öne sürmektedir.⁶¹ Bu bakımdan objektif rejim yaratan ya da ortaya koyduğu hak ve yükümlülükleri tüm uluslararası hukuk kişilerine karşı ileri sürülebilen antlaşmalar, doktrinde hâlâ tartışmalı bir konudur.

Objektif statüye ilişkin tartışmalar açısından bakıldığında Antarktika'nın hukuki statüsü konuya ilişkin süre gelen önemli tartışmalardan bir tanesidir.⁶² Bunun devamında, her ne kadar tartışmalı bir durum da olsa, bazı anlaşmazlık durumlarında uluslararası hukuk kişilerinin zaman zaman bu kavramı öne sürdükleri görülmektedir. Örneğin Türkiye ile Yunanistan arasındaki Doğu Ege Adaları'nın silahsızlandırılmış statüsüne ilişkin anlaşmazlıkta Türkiye, 1947 Paris antlaşmasıyla adaların silahsızlandırılmasına ilişkin bir objektif statü yaratıldığını ve dolayısıyla Türkiye'nin Yunanistan'ın iddia ettiği biçimde antlaşmaya taraf olmamasının adaların statüsüne ilişkin doğan hak veya yükümlülüklerden etkilenmeyeceği anlamına gelmediğini öne sürmüştür.⁶³

Yukarıda verilenler ışığında bir kez daha vurgulanacak olursa bu çalışmada benimsenen ahdî hukuk kavramının temelinde uluslararası antlaşmalar yatmaktadır.

⁶⁰ Toluner, *age*, 531; Ayrıca raporun ilgili bölümünün tamamı için bakınız: Doc. A/CN.4/167 and Add.1-3, 26-35. 1964, http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/documentation/english/a_cn4_167.pdf&lang=EFS [10.07.2017].

⁶¹ Toluner, *age*, 532.

⁶² Bu konuya ilişkin tartışmalar için bakınız: Simma, *age*, 189-209.

⁶³ Deniz Bölükbaşı, *Turkey And Greece The Aegean Disputes, A Unique Case in International Law*, (Londra: Cavendish, 2004), 743-744.

Bir uluslararası antlaşmanın bir devletin ahdî hukuku olarak sayılmasının temelinde yatan unsur ise, bu antlaşmanın akit taraflara hak ve sorumluluklar yükleyen, usulüne uygun bir biçimde yürürlüğe girmiş olan bağlayıcı ve hukukî statü/rejim oluşturan bir antlaşma olmasıdır. Bu çerçevede bir antlaşmanın ahdî hukuku ilgilendirip ilgilendirmediği hususunda ayırıcı nokta, antlaşmanın konusundan ziyade, doğurduğu sonuçtur. Bu bakımdan esasen geniş anlamda tüm antlaşmalar bir bakıma devletlerin ahdî hukukunu ilgilendiren antlaşmalardır. Öyle ki, devletlere dolaylı yollardan hak veya sorumluluk yükleyen bir antlaşma dahi, geniş bir perspektiften, ahdî hukuk içerisinde sayılabilmektedir. Fakat bunun yanı sıra, ahdî hukuk dar anlamda ele alınacak olursa, esasen hukuksal rejim/statü kuran antlaşmalardan meydana gelmektedir. Öyle ki bu çerçevede çoğunlukla egemenlik ve toprak bütünlüğüne ilişkin antlaşmalar ahdî hukuk kapsamında değerlendirilmektedir. Örnek vermek gerekirse devletlerin hukuksal statülerini kuran kurucu antlaşmaları, Lozan Barış Antlaşması örneğinde olduğu gibi, dar anlamda ahdî hukuk kavramı içerisinde ele alınabilecek antlaşmalardır. Bunun yanı sıra devletler açısından objektif bir statü yaratan 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi ya da 1944 Uluslararası Sivil Havacılık Konvansiyonu gibi antlaşmalar da devletlerin ahdî hukukunun bir parçası olmuşlardır. Özetle, konusu ister siyasi ister kültürel olsun sonuç itibarıyla en az iki devlet arasında uluslararası hukuka uygun bir biçimde yürürlüğe giren ve hukukî bir rejim oluşturan antlaşmalar devletlerin ahdî hukukunun bir parçası haline gelmektedir.

Çalışmada bir sonraki başlık altında, ahdî hukuk ile uyuşmazlık-çatışma ve kriz ilişkisi irdelenecektir. Bu çerçevede, uyuşmazlık, çatışma ve kriz kavramları ve bu kavramların birbirleriyle olan ilişkilerinin irdelenmesini takiben, ahdî hukukun hangi durumlarda kriz üretebileceği üzerinde durulacaktır.

2.2. Ahdî Hukuk Kavramı İle Uyuşmazlık-Çatışma-Kriz İlişkisi

Çalışmanın bu başlığı içerisinde, yukarıda verilen ahdî hukuk kavramının uyuşmazlık, çatışma ve kriz ile olan ilişkisine yer verilecektir. Ahdî hukukun hangi durumlarda bir krize konu olabileceği sorusundan yola çıkılarak oluşturulan bu başlık altında, öncelikle, uyuşmazlık, çatışma ve kriz kavramları arasındaki ilişki üzerinde durulacaktır. Ardından uyuşmazlık ve çatışma çözümüne ilişkin yöntemlerin irdelenmesini takiben, kriz ve kriz yönetimi kavramları tartışılacaktır.

2.2.1. Uyuşmazlık-Çatışma-Kriz İlişkisi

Yukarıda verilen uyuşmazlık, çatışma ve kriz kavramları esas itibariyle birbirleriyle yakından ilişkili kavramlardır. Öyle ki bu kavramlara bir süreçsel çerçeve içerisinden bakıldığında aynı zamanda birbirlerini tamamlayan kavramlar olduğu görülmektedir. Nitekim iki devlet arasında ilişkilerin normal seviyenin altına düşmesi durumunda, ilk etapta, ilişkilerde bir uyuşmazlık (dispute) durumu ortaya çıkmaktadır. Bu uyuşmazlık, öncelikle, iki taraf arasında sözsel bir düzeyde ortaya çıkar. Bu sözsel durum yerini eylemsel bir duruma bıraktığında ise söz konusu taraflar açısından çatışma (conflict) süreci başlamış olur. Fakat bu çatışma silahlı bir çatışma değildir. Burada, devletler daha önce söylemsel düzeyde belirttikleri uyuşmazlık halini, ambargo, diplomatik baskı vb. gibi fiili unsurlar ile ortaya koymaktadırlar. Bu başlık altında incelenen çatışma durumunun yönetil[e]memesine bağlı olarak, taraflar arasındaki uyuşmazlık, kriz halini almaktadır. İşte bu yüzden, taraflar arasındaki çatışma durumunun analizi ve bu çatışmanın nasıl çözüleceğine ilişkin literatür, çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinin oluşturulması bakımında önemli bir yere sahiptir.⁶⁴ Bu doğrultuda çatışmalara ilişkin bir ayırım, esas olarak, şiddet içerip içermemesine ilişkin olarak yapılabilmektedir. Bu doğrultuda gizli ve açık çatışma, taraflar arasında çatışma evresinin görüldüğü fakat şiddet unsurunun henüz görülmediği çatışma türleridir. Bunun devamında şiddet içeren çatışmaları ise; kriz, şiddet içeren kriz ve en son noktada savaş olarak ayırmak mümkündür.⁶⁵

2.2.1.1. Uyuşmazlık-Çatışma Çözümü Yöntemleri

Yukarıda da verildiği üzere, uyuşmazlık veya çatışma evrelerinin doğru yönetilememesi sonucunda, taraf aktörler bir sonraki evre olan kriz evresine geçmektedirler. Bu bakımdan kriz konusuna bütüncül bir pencereden bakabilmek için, elbette ki kriz öncesinde yaşanan uyuşmazlık ve çatışma evrelerinin incelenmesi gerekmektedir. Nitekim uyuşmazlık ve çatışma çözümüne ilişkin uygulanan kimi yöntemler, çeşitli olaylarda başarılı olup, taraflar arasında bir uzlaşya yol açmak suretiyle uyuşmazlığın kriz halini almasının önüne geçmektedir. Aşağıda çatışma

⁶⁴ Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi**, (İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yayınları, 2017), 35. www.tdpkrizleri.org [20.01.2017].

⁶⁵ *age*, 36-37.

çözümü yöntemlerinin açıklandığı başlıklara geçmeden önce, çatışma yönetimi, çatışma çözümü ve çatışma dönüştürme kavramlarına değinilecektir.

Soğuk savaşın ortadan kalkmasıyla barış ve barış çalışmalarına ilişkin artan ilgi, beraberinde barışın veya çatışmasızlığın nasıl sağlanacağı hususunun da tartışılmasını getirmiştir. Bu bakımdan çatışma yönetimi (conflict management) kavramı, esasen çatışma halinin ortadan kaldırılarak, çatışma ile ortaya çıkan maddi ve manevi zararların en aza indirilmesini amaçlayan stratejilerin bir bütünüdür. Bu noktada çatışma çözümü süreci çerçevesinde, çatışmanın derininde yatan sebeplerin analiz edilmesi veya üçüncü bir partinin çatışmanın taraflarının kalıcı bir antlaşmaya varmalarına aracılık etmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Buradaki esas mesele, çatışmanın tırmanmasının engellenerek tarafların görüşmelerine olanak sağlamaktır. Öte yandan çatışma çözümü kavramı ise, çatışmanın nedenlerinin tespit edilerek geniş kapsamlı bir çalışma ile bu sebeplerin ortadan kaldırılmasına çaba sarf etmek anlamına gelmektedir. Elbette ki çatışma çözümü kavramıyla da öncelikle kastedilen taraflar arasında sıcak temasın sona erdirilmesidir. Bu noktada çatışma yönetimi ve çatışma çözümü arasındaki temel fark, çatışma çözümünün, çatışma yönetiminin aksine, çatışmanın kökenlerine odaklanmasıdır.⁶⁶

Barış çabalarının metodolojik boyutları arasında, çatışma yönetimi ve çatışma çözümü kavramlarıyla birlikte, bir de çatışma dönüştürme kavramı bulunmaktadır. Bu kavram ile temel kasıt, çatışmaların derinindeki sebeplerin çok daha geniş bir kapsamda incelenmesidir. Özellikle toplumsal ve kültürel ayrışmaların çatışmanın ana sebebi olarak düşünüldüğü bu kavram çerçevesinde, uyuşmazlıkların çatışmaya dönüşmeden toplumsal yapının güçlendirilmesiyle çözülebileceği varsayılmaktadır. Oldukça uzun süreli bir süreci kapsayan çatışma dönüştürme kavramı çerçevesinde, gerek toplum içi kültürel uyuşmazlıklar gerekse de yöneten-yönetilen arasındaki uyuşmazlıkların çözümü için çaba sarf edilmektedir.⁶⁷

Yukarıda verilen tanımlamalar ile birlikte, çalışmanın bu bölümünde odaklanılan çatışma çözümü kavramı açısından bir başka önemli husus, bu sürecin hangi aşamalardan oluştuğudur. Her ne kadar her çatışma kendisine has özellikler

⁶⁶ Alparslan Özerdem, **Barış İnşaatı Kuram ve Uygulaması**, (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2013), 59-61.

⁶⁷ **age.**, 61-62.

taşıyor olsa da çoğunlukla beş aşamalı bir çatışma çözümü sürecinden geçmektedir. Bu aşamalar ise şöyledir:

- Ön görüşme
- Müzakereler
- Barış antlaşması
- Antlaşmanın onaylanması
- Antlaşmanın uygulanması

Yukarda verilen beş aşamadan ilki ön görüşmeler, tarafların bir müzakere masası etrafına toplanmadan önce karşılıklı güvenin sağlanması ve barış görüşmelerine ilişkin şartların ve usul ve çerçevenin belirlemesi aşamasıdır. Bu aşama, sürecin iyi planlanıp sağlıklı bir biçimde ilerleyebilmesi açısından oldukça önemlidir. Bunun devamında bir diğer aşama ise müzakere aşamasıdır. Nitekim taraflar arasındaki çatışmanın son bulması esas olarak müzakere sürecine bağlıdır. Ön görüşmelerin ve müzakerelerin başarı ile tamamlanması sonrasında, taraflar arasında bir barış antlaşması imzalanması gerekmektedir. Nitekim çatışma sonrası kurulacak yeni düzenin temelinde söz konusu bu barış antlaşması yatmaktadır. Karşılıklı uzlaşmanın ortaya çıktığı başarılı bir müzakere sürecini takiben, üçüncü aşama barış anlaşmasının ortaya konulduğu aşamadır. Ortaya konulan antlaşmanın onaylanması ise çatışma çözümünün dördüncü aşamasıdır. Buradaki önemli husus, müzakerecilerin kabul ettiği metni, tarafların kamuoylarına ya da karar alma mekanizması içerisindeki baskın gruplara da kabul ettirilmesidir. Bu süreç de tamamlandığında ise çatışma çözümü açısından son aşama, varılan uzlaşmanın sağlıklı ve eşit bir biçimde uygulanması aşamasıdır. Öyle ki kimi uzlaşılar, tarafların uygulamadaki yetersizlikleri veya isteksizlikleri neticesinde sonuçsuz kalmışlardır.⁶⁸

Öte yandan, çatışma çözümünde üçüncü aktörün müdahalesinin başarısını etkileyen bazı durumlar söz konusudur. Bunlardan ilki, üçüncü aktörün hangi süreçte çatışmaya müdahale edeceği hususudur. Bir başka ifadeyle, üçüncü aktörün çatışmaya müdahil olması için en doğru zaman nasıl tespit edilir? Nitekim üçüncü aktörün taraflar arasında bir uzlaşmaya zemin hazırlayabilmesi, çoğunlukla uyguladığı stratejinin yanı sıra müdahalenin zamanlamasına da bağlıdır. Bu hususta en bilenen teori William I. Zartman tarafından ortaya atılan “olgunluk (ripeness)”

⁶⁸ age., 94-100.

teorisidir. Zartman'a göre üçüncü bir tarafın çatışmaya müdahale edebilmesi için çatışmanın “olgun (ripe)” hâle gelmesi gerekmektedir. Bu da tarafların “karşılıklı zararlı bir çıkmaz (Mutual Hurting Stalemate)” içerisinde olduklarını algılamaları neticesinde mümkün olmaktadır. Bu aşamanın ulaşıp ulaşılmadığının tespit edilebilmesi için Zartman, tarafların yaşadıkları kayıplar ve bu kayıpların gelecekte taraflar tarafından telafi edilip edilemeyeceği ve taraflar arasında bir güç dengesinin olup olmadığı gibi konulara odaklanılması gerektiğini ileri sürmektedir.⁶⁹

Bunun yanı sıra çatışmalara üçüncü tarafların müdahalesinde iki konu daha ön plana çıkmaktadır. Birincisi, çatışma bölgesinde çeşitli yöntemler ile elde edilen barışın, gerek iç gerekse de dış “baltalayıcılar” vasıtasıyla ortadan kaldırılmaya çalışılmasıdır. Söz konusu bu gruplar, her ne kadar varılan uzlaşmaya ilk etapta onay vermişlerse de, daha sonradan çeşitli sebeplerle bu onaylarının gereğini yerine getirmekten kaçınmaktadırlar. Bu hususta, Soğuk Savaş sonrası barış güçleri operasyonlarında baltalayıcıların uzlaşmaya yeniden kazandırılabilmesi için teşvik, baskı ve sosyalleşme gibi stratejiler izlenmiştir. Son olarak, üçüncü tarafların çatışma çözümünde başarısına ilişkin olarak bir başka önemli unsur, söz konusu bu aktörlerin barışı sağlayabilmedeki güçleri ve tarafsız olup olmadıklarıdır. Bu çerçevede, ilk olarak, üçüncü aktörün bir çatışmaya müdahil olabilmesi açısından “ceza ve ödül (stick and carrot)” unsuru oldukça önemlidir. Nitekim tarafların varacakları uzlaşmadan bir ödül elde edecekleri ve uzlaşmamaları durumunda bunun bir bedelinin olacağını bilmeleri, çoğunlukla onları uzlaşmaya doğru motive etmektedir. Bunun devamında bir başka önemli husus üçüncü tarafın tarafsızlığı hususudur. Buna ilişkin olarak, kimi görüşler üçüncü tarafların tarafsız olmasının çatışmanın çözümü için elzem olduğunu savunurken, bazen çatışmanın çözümü açısından barışa teşvik edebilme noktasında tarafsızlığın gerekli olmadığını öne süren görüşler de bulunmaktadır.⁷⁰

Bu doğrultuda, çatışmaların veya uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin yöntemler genel itibariyle şu üç başlık altında incelenebilir: Şiddet içeren çözüm yöntemleri, diplomatik/geleneksel çözüm yöntemleri ve üçüncü taraf olarak uluslararası örgütler eliyle çatışmaların çözülmesi.

⁶⁹ I. William Zartman, “The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments”, **Contemporary Peacemaking; Conflict, Peaceses and Post-war Reconstruction**, 2. bs, der. John Darby and Roger Mac Ginty, (New York: Palgrave Macmillan, 2008), 22-25.

⁷⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Özerdem, **age.**, 110-117.

2.2.1.1.1. Şiddet İçeren Çatışma Çözümü Yöntemleri

Tarih boyunca aktörler arasında bir uyuşmazlık halinin en temel çözüm yöntemi savaşlar ya da karşı tarafa istenileni kabul ettirebilecek düzeyde uygulanan şiddet olmuştur. Öyle ki dünya tarihi büyük ölçüde uyuşmazlıkların yarattığı savaşlar ya da şiddet içeren çatışmalar ile şekillenmiştir. Nitekim Carl Von Clausewitz savaşı “siyasetin başka araçlar ile sürdürülmesi” şeklinde tanımlayarak savaşın ve şiddetin aynı zamanda dünya tarihi açısından önemini ve belirleyici tarafını ön plana çıkartmıştır.⁷¹ Ayrıca, savaş (war) ile çatışma (conflict) kavramlarını birbirinden ayırmak gerekir. Nitekim savaş, çatışma kavramına göre çok daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Öyle ki, devletin her müdahil olduğu şiddet eylemini savaş olarak tanımlamak mümkün değildir. Burada en ayırıcı temel husus, planlı bir şiddet ve bu şiddetin sürekliliğidir. Bunun yanı sıra şiddetin niceliği ve niteliği savaş ile çatışma arasında bir ayrım yapılabilmesi için gerekli olsa da tek başına yeterli değildir.⁷² Bu noktada uyuşmazlıkların çözümünde bir araç olarak savaş, esasen üstün tarafın yenilen devlete istenileni kabul ettirerek uyuşmazlığın tek taraflı çözülmesidir. Hatta barış çalışmalarının kurucusu sayılan İmanuel Kant bile, “doğanın gizli planında” savaşın yalnızca bir başka savaş ile sonlandırılabilceğini öne sürmüştür.⁷³ Tarihte birçok örneği bulunan bu yöntem, uyuşmazlıkların da çözümünde en geleneksel yöntemlerden bir tanesidir. Fakat uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin geleneksel şiddet içeren yöntemler modern zamanlarda daha az tercih edilmeye başlanmıştır. Çünkü her şeyden önce bir uyuşmazlığın şiddet ve hatta topyekûn bir savaş yoluyla çözülmeye çalışılması, esas olarak söz konusu uyuşmazlığı sonlandırmak bir tarafa, çözülmesi çok daha zor uyuşmazlıklar yaratabilmektedir. Bunun tarihteki hiç şüphesiz en çarpıcı örneği Birinci Dünya Savaşı’nın taraflar arasındaki uyuşmazlıkları çözemeyip ikinci bir topyekûn savaşı ortaya çıkartmış olmasıdır. Bunun devamında uyuşmazlıkların çözümünde kuvvet kullanımının artan insani ve ekonomik maliyeti ve birkaç istisna dışında BM tarafından gayrimeşru kılınmış

⁷¹ Bakınız: Carl Von Clausewitz, **On War**, Michael Howard ve Peter Pared (Çev.), (New Jersey: Princeton University Press, 1989).

⁷² Bakınız: Evren Balta, “Uluslararası Savaş”, **Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, der. Evren Balta, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 258-259.

⁷³ Faruk Yalvaç, “Savaş ve Barış”, Atilla Eralp (der.) **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, 8. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 252; Ayrıca Kant’ın “Ebedi Barış” üzerine düşünceleri için bakınız: Immanuel Kant, **Political Writings**, Hans S. Reiss (der.), Hugh B. Nisbet (çev.), 2. bs. (Cambridge: Cambridge University Press, 1989).

olması, devletlerin uyuşmazlıkların çözümünde, büyük ölçüde, savaşı veya kuvvet kullanımını meşru ve birincil yöntem olarak görmelerini engellemektedir.⁷⁴

2.2.1.1.2. Diplomatik/Geleneksel Çözüm Yöntemleri

Savaşın veya şiddet içeren çatışmanın uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin olarak yukarıda verilen sebeplerden dolayı devletler nezdinde giderek önemini yitirmesi, uyuşmazlıkların çözümünde şiddet içermeyen yöntemlerin önemini arttırmıştır.⁷⁵ Bu yöntemlerden ilki, aslında uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin en az savaş kadar eski sayılabilecek diplomatik yöntemlerdir. Onun devamında ise yine tarih boyunca var olan hakemlik yöntemi, uyuşmazlıkların barışçıl çözümü noktasında başvurulmuş bir başka önemli yöntemdir.⁷⁶ Bu çerçevede gerek diplomatik gerekse de hakemlik yoluyla olsun, bir uyuşmazlığın ya da çatışmanın çözülmesinde taraf devletlerin her şeyden önce bir mutabakat sağlamaları gerekmektedir.

Diplomatik uyuşmazlık-çatışma çözümü yöntemleri arasında en temel sayılabilecek yöntem, görüşme (negotiation) yöntemidir. Bu yöntem çerçevesinde taraflar uyuşmazlık yaşadıkları konuyu görüşerek bir uzlaşma aramaktadırlar. İkili ya da çoklu katılımcının olabileceği bu yöntem içerisinde uyuşmazlığa taraf olmayan üçüncü taraflar da gözlemci olarak bulunabilmektedirler. Bunun yanı sıra, uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin olarak ilk önce görüşme yönteminin denenmesi, uluslararası hukukta bir teamül halini almıştır. Bir başka diplomatik yöntem ise dostça girişim (good office) olarak adlandırılan yöntemdir. Bu yöntemin temel belirleyici noktası, uyuşmazlık taraflarının rızası ile birlikte bir üçüncü aktörün söz konusu tarafları bir araya getirmesidir.⁷⁷ Bunun yanı sıra bir başka yöntem ise uzlaştırma (conciliation) yöntemidir. Bu yöntemde de tıpkı bir önceki yöntemde olduğu gibi üçüncü bir tarafın müdahalesi söz konusudur. Fakat dostça girişim

⁷⁴ BM çerçevesinde kuvvet kullanımının belirli durumlar hariç yasaklanması konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız: Rudolf Dolzer ve Diğerleri, **Encyclopedia of Public International Law, Use of Force, War and Neutrality, Peace Treaties (N-Z)**, c.4, (New York: North-Holland Publishing, 1982), 86-88.

⁷⁵ Bu noktada savaşın işlevselliğine vurgu yapan görüşlere de yer vermek gerekir. Nitekim birçok sosyal bilimci, savaşın kaçınılmazı gereken bir olay olduğunu belirtse de bazı noktalarda işlevselliğinin de olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin Treitschke, devlet içindeki ahlâki bir düzenin ancak savaş yolu ile sağlanabileceğini ileri sürer. Bunun yanında “tarihin sonu” teziyle ünlünen Fukuyama da bireyi toplum içerisinde yaşamaya iten şeyin çatışma olduğunu ileri sürer. Bakınız: Yalvaç, **age.**, 252-253.

⁷⁶ Shaw, **age.**, 1011.

⁷⁷ Pazarcı, **age.**, 455-458.

çerçevesinde üçüncü partinin görüşmelere müdahil olup aktif rol alması söz konusu değilken, uzlaştırma yönteminde üçüncü parti, tarafların uzlaştırılmasında aktif rol almaktadır.⁷⁸ Diplomatik yöntemler arasında son olarak yer alan yöntem araştırma ve soruşturma (inquiry) yöntemidir. Bu yöntemin amacı, uyuşmazlığa konu olan duruma ilişkin tarafsız bir biçimde maddi veri elde edilerek uyuşmazlığın barışçıl bir biçimde çözülmesidir. Çoğunlukla taraflar arasında uzlaşılarak oluşturulan bir komisyon eliyle yürütülen bu faaliyet, özellikle taraflar arasında maddi birtakım uyuşmazlıkların çözülmesinde kullanılmaktadır.⁷⁹

Çatışmaların barışçıl çözümüne ilişkin olarak ikinci bir yöntem ise, yargısal çözüm yollarına başvurulmasıdır. Bu yöntemde de tıpkı diplomatik yöntemlerde olduğu gibi tarafların rızası belirleyici unsurdur. Fakat uyuşmazlıkların yargısal çözümü çerçevesinde belirlenen yargı organlarınca alınan kararlar, diplomatik yöntemlerin aksine, bağlayıcı bir özelliğe sahiptir. Bu çerçevede, söz konusu bu yargısal çözüm yolunun ilk yöntemi uluslararası hakemlik (arbitration) yöntemidir. Bu yöntemde uyuşmazlığın tarafları, gerek uyuşmazlık öncesi ya da uyuşmazlık sırasında, bir veya birden fazla kişiyi ya da uluslararası bir örgütü, aralarındaki uyuşmazlığı hukuk kuralları içerisinde hakkaniyetli bir biçimde çözmesi amacıyla tayin etmektedirler. Bu doğrultuda taraflar bir hakemlik sözleşmesi ile uyuşmazlığın bir hakem eliyle çözülmesi sürecini başlatırlar. Bu sözleşmede genel olarak uyuşmazlığın tanımı, tarafları, hakemlerin atanması ve masraflarının ödenmesi gibi hususlar düzenlenmekle birlikte, uluslararası hukuk çerçevesinde bu tür sözleşmelerde olmazsa olmaz bir hüküm bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra, söz konusu bu hakemliklerin yetkisi, taraflar arasında imzalanan hakemlik sözleşmesinde belirlenen yetkileri de aşamaz.⁸⁰

Uyuşmazlıkların yargısal yöntemler ile çözülmesine ilişkin bir başka yöntem ise uluslararası mahkemeler ve uluslararası adalet divanı eliyle çözümleridir. Bu mahkemeler, uluslararası hakemliklerin aksine, tek bir uyuşmazlığa özel kurulmazlar, daimî/sürekli bir yapıya sahiptirler. Bu noktada, bu mahkemelerin devamlı yargıçları bulunmakta ve aynı zamanda bunların görevde kalma süreleri de önceden belirlenmektedir. Bu tip mahkemelerin ilk kapsamlı örneği Milletler

⁷⁸ Shaw, *age.*, 1018-1019.

⁷⁹ Pazarcı, *age.*, 462.

⁸⁰ *age.*, 463-475.

Cemiyeti içerisinde kurulmuş olan Uluslararası Daimî Adalet Divanı (Permanent Court of International Justice), yerini 1946 yılında Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan Uluslararası Adalet Divanı (International Court of Justice)'na bırakmıştır.⁸¹ Nitekim söz konusu bu organ, günümüzde de faaliyetlerini sürdürmektedir.

2.2.1.1.3. Üçüncü Taraf Olarak Uluslararası Örgütlerin Müdahalesi Çerçevesinde Çatışma Çözümü

Çatışmaların çözümü sürecine ilişkin olarak yukarıda verilen yöntemlerin yanı sıra bir başka önemli husus, üçüncü tarafların konuya müdahalesidir. Nitekim gerek devlet düzeyinde gerekse de aşağıda ayrıntılarıyla verileceği üzere uluslararası örgütler düzeyinde çatışmalara olan müdahaleler, çatışma çözümü ve barış çalışmaları açısından önemli bir literatürün de oluşmasını sağlamıştır. Buna ilişkin olarak bu başlık içerisinde çatışma çözümü noktasında en kapsamlı ve donanımlı uluslararası örgüt olan Birleşmiş Milletler'in müdahil aktör olarak çatışma çözümüne olan katkıları ve üçüncü aktör müdahalesi çerçevesinde *barışı koruma (peacekeeping)*, *barışın tesisi (peacemaking)* ve *barışın inşası (peacebuilding)* kavramları irdelenecektir.

Esas olarak barışı koruma (peacekeeping) kavramı, taraflar arasındaki çatışma halini sonlandırmaya veya çatışma haline doğru giden bir uyuşmazlığın tırmanmasını önlemeye yönelik yapılan bir müdahaledir. Bu çerçevede böylesine bir müdahale BM eli ile yapılabileceği gibi, çeşitli bölgesel örgütler ya da birkaç devletin bir araya gelerek oluşturdukları bir misyon ile de yapılabilir. Ancak burada önemli olan nokta BM'nin doğrudan böylesine operasyonlar yürütebilmesi için bir organı ve daha önemlisi ciddi ölçüde bir tecrübeye sahip olduğu gerçeğidir.⁸²

Öte yandan barışın tesisi (peacemaking) kavramı ise barışın korunması kavramının aksine doğrudan çatışmanın derininde yatan sebepleri ortaya koymak suretiyle daha kalıcı bir barışın elde edilmesinin amaçlanması anlamına gelmektedir. Ayrıca barışın tesisi operasyonlarına nazaran çok daha girift konularla başa çıkılması gereken uzun soluklu bir çaba gerektirir.⁸³

⁸¹ Hillier, *age.*, 543-544.

⁸² Muzaffer Ercan Yılmaz, "Third-Party Intervention in International Conflicts: Peacekeeping and Peacemaking in the Post-Cold War Era", *Uluslararası İlişkiler*, c. 3, s.11, (Sonbahar, 2006), 27.

⁸³ *age.*, 32.

Son olarak barışın inşası (peacebuilding) kavramı ise büyük ölçüde çatışma sonrasına odaklanmaktadır. Nitekim çatışmanın yaratmış olduğu gerek maddi gerekse psikolojik tahribat, zaman zaman çatışmanın tekrarlanmasına ya da yeni çatışmaların meydana çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir. Bu açıdan barışın inşası kavramının temelinde bir bölgede gerek birey gerekse de sistem düzeyinde kalıcı barışın inşaa edilme çabası yatmaktadır. Bu çaba çatışmaların hemen ardından devlet otoritesinin sağlanması ya da tarafların silahlardan arındırılması gibi öncelikli alanlarda olabileceği gibi, uzun vadede taraflar arasındaki kin ve düşmanlığın yok edilmesine ilişkin çabaları da içermektedir.⁸⁴

Uluslararası mahkemelerin ve Uluslararası Adalet Divanı'nın yanı sıra uyuşmazlıkların barışçıl çözümünde özellikle 20. yüzyıldan itibaren çeşitli uluslararası örgütler de önemli rol oynamaya başlamışlardır. Hiç şüphesiz Milletler Cemiyeti tecrübesi üzerine kurulan Birleşmiş Milletler, bu konuda en kapsamlı yetki ve faaliyet alanına sahip olan örgüttür. Nitekim uluslararası savaş ve çatışmanın önüne geçebilmek için bir ulus-üstü yapının var olması gerektiği düşüncesinin bir ürünü olan Milletler Cemiyeti, İkinci Dünya Savaşı'nı önleyemeyerek yerini çok daha kapsamlı bir örgüt olan Birleşmiş Milletler'e bırakmıştır. Nitekim BM Şartı'nın ilk bölümünün ilk maddesi BM'nin amacının aşağıda görüldüğü şekilde uluslararası barışı ve güvenliği sağlamak olduğu açıkça belirtilmiştir:

“Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla: barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlemesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek...”⁸⁵

Bu amaç çerçevesinde kurulan Birleşmiş Milletler, uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin olarak da kendisinden önceki deneyimlerden de faydalanarak önemli bir örgüt haline gelmiştir. Nitekim Soğuk Savaş sonrası dönemde faaliyetlerini iyiden iyiye arttıran BM, bu çerçevede barış çalışmalarının önemli odaklarından bir tanesi haline gelmiştir.

BM Güvenlik Konseyi, BM şartının 6. bölümü içerisinde belirtildiği gibi, herhangi bir uyuşmazlık neticesinde tarafları ilk olarak yukarıda verilen diplomatik çözüm yollarını denemeye davet etmektedir. Öyle ki tarafların buna yanaşmamaları

⁸⁴ Özerdem, **age.**, 64-65.

⁸⁵ BM Enformasyon Merkezi, Ankara, **Birleşmiş Milletler Anlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü**, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf [25.01.2017], 5.

durumunda BM Güvenlik Konseyi, buna ilişkin kendiliğinden bir çağrı da yapabilmektedir. Ancak esas olarak BM’yi uyuşmazlıkların çözümünde diğer bütün uluslararası örgütlerden ve kendisinden önceki Milletler Cemiyeti’nden ayıran en temel husus, BM şartının 7. bölümü çerçevesinde düzenlenen uyuşmazlıkların çözümünde barışı empoze edici (peace enforcement) yöntemlerdir. Bu kapsamda diplomatik tüm yolların tıkanıdığı ve uluslararası barışın tehdit altında olduğu durumlarda BM Güvenlik Konseyi, söz konusu uyuşmazlık veya çatışma halini sona erdirebilmek için askeri tedbirler de dâhil olmak üzere her türlü çabayı gösterebilme yetkisine sahiptir.⁸⁶ BM şartının 7. bölümü çerçevesinde bir uyuşmazlığa müdahale edilmesi durumunda, 6. bölümü çerçevesindeki müdahalenin aksine, tarafların rızası aranmamaktadır. Böylece, sistemi tehdit eden uyuşmazlıklar, ortak bir iradenin ürünü olan BM çerçevesinde gerektiğinde güç kullanılarak çözüme kavuşturulabilmektedir. Bu çerçevede BM Güvenlik Konseyi’nin onayı doğrultusunda gerek BM şartının 6. gerekse de 7. bölümü çerçevesinde barış güçleri operasyonları yürütülmektedir. Söz konusu bu birliklerin en temel amacı uyuşmazlık yaşayan tarafların sıcak bir çatışmadan uzak bir biçimde uyuşmazlıklarını barışçıl yöntemler ile çözmelerine yardımcı olmaktır.

Uyuşmazlıkların veya çatışmaların çözümü hususunda Soğuk Savaş sonrası önemli bir değişim gerçekleştiren BM, buna ilişkin ilk önemli adımını dönemin BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali’nin 1992 yılında kaleme aldığı rapor ile atmıştır. Söz konusu bu rapor içerisinde Ghali, BM’nin Soğuk Savaş sonrası sisteme adaptasyonu noktasındaki amaçlarını şu şekilde sıralamıştır:

- Uyuşmazlıkların şiddet içeren çatışmalara dönüşmesine diplomatik yollar kullanılarak engel olmak,
- Çatışma sonrası sağlanan barışı korumaya yönelik faaliyetler yürütmek,
- Çatışma bölgelerinde barışın tesisi faaliyetlerini yürütmek
- Çatışma bölgelerinde barışın inşasına ilişkin faaliyetlerde bulunmak,
- Geniş bir perspektifte gelir eşitsizliği, sosyal adaletsizlikler ve siyasi baskı gibi çatışmaların temel unsurlarını çözmeye çabalamak.

⁸⁶ BM Enformasyon Merkezi, Ankara, **Birleşmiş Milletler Anlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü**, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf [25.01.2017], 19-28.

Yukarıda da verildiği şekilde, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte çatışmaların çözümüne ve hatta uyuşmazlıkların çatışmaya dönüşmeden çözümlenmesine ilişkin olarak BM, tüm kısıtlılıklara rağmen geniş bir perspektif edinmiştir.

Bu kapsamda Aralık 2016 verilerine göre, 1948 yılından günümüze kadar 71 adet barış gücü dünyanın çeşitli yerlerinde görev almıştır. Aynı zamanda günümüzde toplamda 16 adet barış gücü operasyonu devam ederken, en uzun süreli barış gücü operasyonu 1964 yılından bugüne hâlen devam etmekte olan Birleşmiş Milletler Kıbrıs Barış Gücü (United Nations Peacekeeping Force in Cyprus)'dür.⁸⁷

Yukarıda verilen uyuşmazlıkların ve çatışmaların çözümüne ilişkin yöntemlerin başarılı olmaması durumunda,⁸⁸ aşağıda ayrıntıları ile verilecek olan ve esasen çalışmanın temel konusu olan kriz evresi başlamaktadır.

2.2.1.2. Kriz ve Kriz Yönetimi

Dış politika krizleri, aşağıda ayrıntılarıyla verileceği üzere, karar alıcının kısıtlı bir zaman içerisinde politika üretmesi gereken ve çoğunlukla hayati konuları kapsayan durumlardır. Bu açıdan karar alıcı, dış politika krizine ilişkin bir karar vermeden önce; kamuoyu, medya, ülke bürokrasisi, bölgesel ve küresel güçlerin tutumu gibi dış politikayı şekillendiren tüm iç ve dış parametreleri hesaplayarak karar vermektedir. Bu da, haliyle, dış politika krizleri incelenirken bir ülkenin, krizin

⁸⁷ BM barış güçleri hakkındaki resmi istatistikler için bakınız: Birleşmiş Milletler, **Peacekeeping Fact Sheet**, <http://www.un.org/en/peacekeeping/resources/statistics/factsheet.shtml> [30.12.2016]; ayrıca BM barış güçleri hakkında Türkçe literatürdeki nitelikli bir çalışma için bakınız: Muzaffer E. Yılmaz, **Toplumlarası Çatışmalarda Barışı İnşaa Etmek, Birleşmiş Milletler Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü**, (Bursa: Dora Yayıncılık, 2015).

⁸⁸ Her yıl düzenli olarak Heidelberg Uluslararası Çatışma Araştırmaları Enstitüsü tarafından yeryüzündeki çatışmaların derlenerek bir rapor olarak kamuoyuna sunulması, çatışma ve kriz kavramlarının dünya siyasetindeki yerine ilişkin önemli bir katkı sunmaktadır. Bu doğrultuda, Heidelberg Enstitüsü verilerine göre, 2015 yılında toplam 409 çatışma meydana gelmiştir. Bunlardan 19 tanesi, savaş (war), 24 tanesi ise sınırlı savaş (limited war) olarak belirlenirken; 180 tanesi şiddet içeren kriz (violent crisis), 89 tanesi şiddet içermeyen kriz (non-violent crisis) ve 97 tanesi de uyuşmazlık (dispute) olarak tasnif edilmiştir. Şiddet seviyesinin yüksek olduğu çatışmaların en yoğun yaşandığı bölge ise 21 sınırlı savaş ve savaş ile Sahra-Altı Afrika'sıdır. Söz konusu çatışmalar içerisinde, müzakere veya antlaşma yöntemi 37 çatışma/uyuşmazlığın sonlandırılması için kullanıldığı görülmektedir. Bu yöntem ile kimi uyuşmazlıklar bir ahdi hukuk oluşturulmak suretiyle, örneğin 7 Mart günü Tacik ve Kırgız hükümetlerinin imzaladığı sınır antlaşması gibi, çözülmüştür. Fakat bazı uyuşmazlıklarda bu mümkün olamamış ve uyuşmazlık hali devam etmiştir. Bunun devamında çatışma çözümünde bir diğer önemli aktör olan BM, 2015 yılında 28 Barış gücü operasyonu organize etmiştir. Çatışmaların barışçıl çözümü noktasında bir başka önemli kurum olan Uluslararası Adalet Divanı ise, toplamda 9 dava talebi almış, 4 davayı ise karara bağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Heidelberg Uluslararası Çatışma Araştırmaları Enstitüsü, **Conflict Barometer 2015**, <https://www.hiik.de/en/konfliktbarometer> [03.02.2017].

gerçekleştirdiği döneme ilişkin olarak dış politika prensiplerinin ve daha da önemlisi bu prensiplerin uygulamadaki yerinin saptanmasını sağlamaktadır.

Esas itibariyle literatürde kriz kavramı sabit bir tanımlamayla belirlenmiş bir kavram değildir. Bu çerçevede kriz kavramı temelde üç farklı perspektif içerisinde tanımlanmıştır. Bunlardan ilki krizi uluslararası sistem çerçevesinde ele alan sistem yaklaşımıdır. Bu yaklaşım çerçevesinde bir kriz, sistem içerisindeki devletler arası etkileşim kalıplarının, sistemin istikrar ve dengesini bozacak şekilde değişmesi ile ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bu yaklaşım, öz itibariyle, karar alıcının algısını bir kenara bırakarak, genel sistem veya alt sistem içerisindeki aktörlerin etkileşimleri özelinde kriz kavramına odaklanmaktadır.⁸⁹ Kavrama ilişkin bir başka perspektif ise karar alma yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma ilişkin olarak en tanınmış tanımlama C. F. Hermann tarafından ortaya konulmuştur. Hermann açısından bir olayın kriz olarak tanımlanabilmesi için şu üç şartı taşıması gerekir: İlk olarak olayın veya durumun ülke karar alıcısının öncelikli çıkarlarını tehdit etmesi gerekir. İkinci olarak ise söz konusu durumda ciddi bir değişiklik olmadan önce karar vericinin karşılık verebilmesi için kısıtlı bir zamana sahip olması gerekir. Son olarak ise, söz konusu bu olay veya durumun karar alıcı açısından sürpriz ya da bir başka değişle ön görülmemiş olması gerekmektedir. Bu yaklaşımda temel unsur, karar vericinin bir olayı veya durumu nasıl algıladığıdır. Dolayısıyla bu perspektif çerçevesinde kriz tanımı da bu temelde şekillenmiştir. Son olarak kriz kavramının tanımlandığı bir başka yaklaşım ise yukarıda verilen bu iki yaklaşımı birleştirme çabası içerisinde olan karma (combined) yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre kriz, *“ taraflar arasında savaş çıkma olasılığının büyük oranda arttığı hissedildiği, kısa zaman periyodunu kapsayan, iki veya fazla ülkenin karşılıklı meydan okuması”* olarak tanımlanmaktadır.⁹⁰

Yukarıda da verildiği üzere kriz kavramına ilişkin farklı görüşlerin olması, araştırmacının incelediği konuya uygun bir tanımlamayı seçmesini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma içerisinde de bu düşünceye uygun olarak tercih edilen kriz kavramı ise aşağıdaki gibidir:

⁸⁹ Yoon Taeyong, “Between Peace and War: South Korea’s Crisis Management Strategies Towards North Korea”, **East Asian Review**, c. 15, s. 3, (2003): 5-6.

⁹⁰ Aydın Şihmantepe, “Kardak Krizinin Kriz Yönetim Prensipleri Açısından İncelenmesi”, **Güvenlik Stratejileri**, Yıl:9 Sayı: 17, s. 132

“Bir veya birden fazla aktör arasındaki ilişkilerde taraflardan en az birinin temel değer, öncelik, çıkar, güvenlik vb. algılarında tehdit olarak algılanan; kendini tehdit altında algılayan tarafın karar alıcılarını uygun önlem ve araçlarla karşılık vermeye zorlayan; taraflar arasında gerilim ve düşmanlık duygularına koşut olarak askeri çatışma olasılığını arttıran durumdur.”⁹¹

Söz konusu bu tanım incelendiğinde, bir olayın kriz olarak tanımlanabilmesi için öncelikli olarak karar alıcının temel değer ve çıkarlarına ilişkin bir tehdit algısına sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır. İkinci olarak ise bu tehdit algısı karar alıcıyı söz konusu duruma ilişkin bir eylem/politika geliştirmeye itmeli. Son olarak ise ilk iki koşulun sağlanmasıyla birlikte artan askeri gerilim sonucu, söz konusu durumunda krize taraf devletler arasında artan çatışma olasılığını doğurmasıdır.

Kriz kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için yukarıdaki kriz tanımını da besleyen Michael Brecher’in kriz tanımının üzerinde de durulması gerekmektedir. Brecher, krizleri tanımlarken analiz düzeyi bakımında aktör (mikro) ve sistem (makro) ayrımına dayanarak dış politika ve uluslararası kriz kavramlarını tanımlamıştır. Dış politika krizleri ya da bir başka deyişle aktör düzeyindeki krizlerde devlet, temel odak noktasıdır. Nitekim Brecher, bir krizin dış politika krizi sayılabilmesi için, yıkıcı bir olay, düşmanca bir hareket veya çevresel bir değişimin tetiklediği algısal üç koşul öne sürmektedir. Bu açıdan ilk koşul, söz konusu bu tetikleyici durumun karar alıcı tarafından kendi temel değerleri bakımından bir tehdit olarak algılanmasıdır. İkinci koşul ise karar alıcının söz konusu bu duruma ilişkin cevap verebilmesi için sınırlı bir sürenin olduğunun farkında olmasıdır. Son olarak ise, söz konusu krizi yaratan durum ortadan kalkmadığı sürece, karar alıcının savaş veya askeri gerginliğin artma ihtimalinin çok fazla olduğunun farkında olmasıdır. Bununla birlikte Brecher, uluslararası kriz ya da bir başka deyişle sistem krizini ise; aynı krize taraf iki veya daha fazla devletin karşılıklı askerileşme ihtimali yüksek düşmanca ilişkilerinin, doğrudan sistemin yapısını istikrarsızlaştırması olarak tanımlamaktadır. Buradan da anlaşıyor ki sistem krizlerinde ilk olarak iki veya daha fazla aktörün askerileşme potansiyeli yüksek bir etkileşim içerisine girmesi gerekmektedir. Bunun devamında ise, buna da bağlı olarak, söz konusu bu etkileşimin sistemin istikrarı açısından bir tehlike oluşturmasıdır. Ayrıca Brecher tüm

⁹¹ Bu tanıma ve Türk dış politikası krizlerine ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bakınız: “Türkiye’de Dış Politika Krizlerinde Karar Verme ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi”, **TÜBİTAK 1001 Projesi**, Proje No: 112K172, www.tdpkrizleri.org.

bunlara ek olarak, dış politika krizlerinin uluslararası krize dönüşebileceğini vurgulamıştır.⁹²

Hiç şüphesiz kriz kavramı kadar bu krizlerin nasıl analiz edileceği sorusu da çalışma açısından önemli bir yerdedir. Aşağıda **Tablo 1**, kriz analizine ilişkin süreci yansıtmaktadır.

Tablo 1: Kriz Evreleri

Kriz Analizi				
Kriz Öncesi Evre		Kriz Yönetimi		
		Kriz Evresi		
Uyuşmazlık	Çatışma	Tırmanma	Yumuşama	Kriz Sonrası

Kaynak: Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi**, (İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yayınları, 2017), 35.

Buna göre kriz analizini bir süreç şeklinde dört evreye ayırmak mümkündür. Bu evrelerden ilki olan kriz öncesi evre içerisinde, taraflar arasında bir uyuşmazlık söz konusudur. Fakat bu uyuşmazlık gerek söylem gerekse de eylem düzeyinin ötesine geçmeyerek kriz öncesi durumu yansıtmaktadır. Bunun devamında ise karar alıcının temel çıkar ve güvenliğini tehdit eden bir durumsal değişikliğin, tetikleyici olay olarak ortaya çıkmasıyla kriz evresi başlamaktadır. Bu evre içerisinde taraflar krizi tırmandırabilecekleri gibi, bir süre sonra krizi yumuşatarak sonlandırabilmektedirler. Krizin sonlanmasıyla birlikte ise söz konusu bu krizin bölgesel ya da küresel etkilerinin olup olmadığı veya yeni bir statünün kurulup kurulmadığının incelendiği kriz sonrası evreye geçilmiş olur. Söz konusu bu kriz analizine ilişkin süreç içerisinde tırmanma ve yumuşama evreleri aynı zamanda kriz yönetiminin de taraflarca belirlenip uygulandığı evrelerdir.⁹³ Bir başka deyişle krizin yönetilmesi, krizin tetiklenerek taraflar arasında kriz olarak algılanması ile birlikte başlayan bir süreçtir.

⁹² Michael Brecher, **Crises in World Politics**, (Oxford: Pergamon Press, 1993), 3-4.

⁹³ Aksu, 2017, 33-35.

Kriz kavramı ve krizlerin nasıl analiz edileceğine ilişkin tartışma ile birlikte, bu krizlerin nasıl bir strateji ile yönetildiğinin irdelendiği kriz yönetimi kavramı da çalışma için önem arz etmektedir.⁹⁴ Bu bakımdan çalışmada benimsenen sınıflandırma Alexander L. George'un ortaya koymuş olduğu sınıflandırmadır. George, kriz yönetimi stratejilerini genel itibariyle saldırgan (offensive) ve savunmacı (defensive) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Saldırgan kriz yönetimi stratejileri, mevcut durumu değiştirmek isteyen aktör tarafından kullanılan kriz yönetimi stratejileridir. Bu kategori içerisinde en azından beş tane stratejinin olduğunu vurgulayan George, bunları; *şantaj (blackmail) stratejisi*, *sınırlı tersine çevrilebilir tırmandırma (limited escalation) stratejisi*, *kontrollü baskı (controlled pressure) stratejisi*, *oldubitti (fait accompli) stratejisi* ve *yıpratma (attrition) stratejisi* olarak sıralamaktadır. Saldırgan kriz yönetimi stratejisi çerçevesinde, bu stratejiyi uygulayan aktör, zaman zaman karşı tarafın gerilimi tırmandırma riskini azaltacak ve işbirliğini teşvik edecek bazı güvenceler vererek, kriz içerisindeki amacının sınırlı olduğu ve krizin çözülmesi halinde karşı taraf ile daha pozitif ilişkiler geliştireceğinin sinyallerini verebilmektedir.⁹⁵ Savunmacı kriz yönetimi stratejileri ise, öte yandan, statükonun saldırgan aktör lehine değişmesini önlemek isteyen aktör tarafından benimsenen stratejilerdir. George bu stratejileri; *zorlayıcı diplomasi (coercive diplomacy) stratejisi*, *sınırlı tırmandırma (limited escalation) stratejisi*, *dişe diş (tit for tat) stratejisi*, *kapasite testi (test for capacities) stratejisi*, *kırmızı çizgi oluşturma (drawing a line) stratejisi*, *karşı tarafın yanlış hesap yapmasını önlemek için kararlılık ve azim gösterme (conveying commitment and resolve) stratejisi* ve son olarak da *zaman kazanma (buying time) stratejisi* olarak belirlemiştir.⁹⁶

Yukarıda verilen kriz tanımının devamında, krizlerin analiz edilmesinde kuramsal çerçeve olarak Neoklasik Realizm yaklaşımı tercih edilmiştir. Bu yaklaşım İlk defa Gideon Rose tarafından "*Neoclassical Realism and Theories of Foreign*

⁹⁴ Tıpkı kriz kavramında olduğu gibi kriz yönetimine ilişkin de çok çeşitli görüşler bulunmaktadır. Genel bir bakış açısıyla ikiye ayrılacak bu görüşlerden ilki, kriz yönetiminde asıl amacın olası bir çatışma veya savaşın önlenmesi olduğunu savunan görüştür. Öte yandan diğer görüş ise, kriz yönetiminin esas amacının kazancın maksimizasyonu olduğunu öne süren görüştür. Bakınız: Şihmantepe, *age*, 134.

⁹⁵ Alexander L. George, "Strategies for Crisis Management", ed. Alexander L. George. **Avoiding War: Problems of Crisis Management**, (Boulder: Westview Press, 1991), 379.

⁹⁶ *age*, 383-392.

Policy” isimli makalede kullanılmıştır.⁹⁷ Gideon Rose ile birlikte, Randall Schweller, Fareed Zakaria, Jack Snyder gibi teorisyenler tarafından da benimsenerek uluslararası ilişkiler teorileri literatürüne kazandırılmıştır.⁹⁸ Neoklasik Realizm teorisyenleri, dış politikanın salt dış etmenler ile veya salt iç etmenlerle şekillendiği fikrine karşı çıkmışlardır. Bu bakımdan Neoklasik Realist teorisyenler, gerek sistem düzeyinde devletlerin kabiliyet dağılımını, gerekse de aktör seviyesinde devletlerin içyapılarını analizlerine dâhil eden bütüncül bir teori oluşturmak istemişlerdir.⁹⁹ Klasik Realizm ile Neorealizmin bir sentezi sayılabilecek bu yaklaşımın temel farklılığı, sistemik unsurların dış politika üzerinde hâlâ en temel belirleyici unsur olduğunu kabul etmekle birlikte dış politika yapımında lider veya elit toplulukların algıları ve diğer iç faktörlerin de etkili olduğunu belirtmesidir.¹⁰⁰ Bu çerçevede neoklasik realistlere göre doğru ve tam bir dış politika analizi için sistemik unsurların devlet/aktör düzeyinde nasıl dış politika davranışına dönüştürüldüğünü analiz etmek gerekir.¹⁰¹ Nitekim Neoklasik Realistler sistemin baskısının filtrelendiği karar alıcının algısının bir ara[müdahil] değişken (intervening variable) olarak dış politika davranışında etkili olduğunu öne sürmektedirler.¹⁰² Bununla birlikte genelde dış politika krizleri ve özelde ise Türk Dış Politikası (TDP) krizleri ve kriz yönetimi bakımından Neoklasik Realizm yaklaşımının diğer teorilere oranla daha kapsayıcı ve açıklayıcı olduğu görülmektedir. Nitekim bir asra yakın Cumhuriyet tarihindeki dış politika süreci incelendiğinde, dış politikanın gerek sistemin yapısı ve Türkiye’nin sistemdeki yeri gibi dış etkenlerin, gerekse de siyasal karar alıcı liderin olayları algılayış biçimi gibi iç etmenlerin şekillendirdiği bir süreç olduğu görülmektedir.¹⁰³

⁹⁷ Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", **World Politics**, c. 51, s. 1, (1998): 144-172.

⁹⁸ Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, "Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises", ed. Annette Freyberg-Inan, Ewan Harrison, Patrick James, **Rethinking Realism in International Relations**, (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2009), 137.

⁹⁹ Mehmet Ali Tuğtan, "Güç, Anarşi ve Realizm", **Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, der. Evren Balta, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 127-128.

¹⁰⁰ Ümran Üçbaş, "Neoclassical Realism in Analysing Crisis Management: The Case Of Turkish Foreign Policy Crises", **8th ECPR General Conference University of Glasgow, 3-6 Eylül 2014**, (Glasgow: University of Glasgow, 2014), 4. <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/f914c830-a88f-4b77-84d0-d84ca31b0725.pdf> [31.12.16].

¹⁰¹ Rose, **age.**, 152.

¹⁰² **age.**, 157.

¹⁰³ **age.**, 4-5.

Çalışmanın bu başlığı altında şimdiye kadar uyuşmazlık ve krize ilişkin hususlar açıklığa kavuşturulmuştur. Bu kapsamda esasen bu başlığın en önemli sorusu ahdî hukukun ne zaman bir krize konu olacağına ilişkindir. Bu noktada, krizleri ahdî hukuk temelinde esas olarak üç gruba ayırmak mümkündür. Bunlar:

- Krize taraf aktörler arasında krize ilişkin bir ahdî hukukun olduğu fakat taraflardan en az biri tarafından ahdî hukukun ihlâl edildiği krizler,
- Krize taraf aktörler arasında genel anlamda uyuşmazlığa ilişkin bir ahdî hukukun olduğu fakat ahdî hukukun doğrudan kriz durumunu çözecek hükümlerden yoksun olduğu krizler,
- Krize taraf aktörler arasında uyuşmazlık veya krize ilişkin bir ahdî hukukun olmadığı ve taraflardan en az birinin yeni bir statü yaratma arayışında olduğu krizlerdir.

Ahdî hukukun ihlâlinden doğan krizler, bu çalışmanın da konusu olduğu üzere ahdî hukukun konu olduğu dış politika krizleri içerisinde diğerlerine nazaran çok daha önemli bir yere sahiptir. Öyle ki, var olan bir statünün/rejimin ihlâli anlamına gelen bu durum, devletler açısından her zaman önemsenmektedir. Nitekim, 1918-2002 yılları arasında ICB projesi tarafından tespit edilen 391 uluslararası krizin yüzde 35'inde karar alıcının en yüksek tehdit olarak toprak bütünlüğünü algıladığı tespit edilmiştir ki yukarıda verildiği şekilde ahdî hukukun toprak bütünlüğü ve egemenlik ile olan bağı düşünüldüğünde, kavramın kriz çalışmalarındaki önemi ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁴ Kaldı ki yukarıda da verildiği üzere bir krizin ortaya çıkması en nihayetinde karar alıcının temel değer ve önceliklerine ilişkin bir tehdidin ortaya çıkmasına bağlıdır. Bu açıdan daha önce var olan krizin ya da kriz potansiyelinin karşılıklı rızaya dayalı bir statü ile ortadan kaldırılması sonrası taraflardan en az birinin bu statüyü ihlâl etmesi, yeni ve çoğu zaman daha kapsamlı bir krizi de tetikleyebilmektedir. Nitekim bir devletin ahdî hukukunun ihlâli, esas olarak söz konusu devletin uluslararası arenada saygınlığının da tehdit altında olması anlamına gelmektedir. Bu kapsamda uluslararası anlaşmalar ile elde ettiği hakkını rızası dışında ve bu antlaşmaya aykırı bir biçimde kaybetme tehlikesini yaşayan devlet, bu ihlâle ciddi bir biçimde karşı koyabilmektedir. Örneğin, 1925 yılında Yunanistan ile Bulgaristan arasında ortaya çıkan sınır anlaşmazlığı, taraflar arasında ahdî hukukun

¹⁰⁴ Bakınız: Brecher, 2008, *age.*, 18-20.

bir ihlâli olarak görülmüştür. Nitekim Bulgar sınırını geçen bir Yunan askeri Bulgar askerlerince öldürülmüş, buna cevaben Yunan ordusu kısa bir süreliğine de olsa Bulgaristan'a asker sokmuş ve Neuilly Antlaşması çerçevesinde belirlenen Yunan-Bulgar sınırını ihlâl etmiştir.¹⁰⁵

Ahdî hukukun krizlere konu olması noktasında yukarıda yapılan gruplandırmada ikinci önemli husus; krize taraf olan aktörlerin arasında konuya ilişkin bir ahdî hukukun bulunduğu, fakat bu durumun uyuşmazlığın krize dönüşmesini engellemede yetersiz kaldığı krizlerdir. Bir başka ifadeyle, taraflar arasındaki ahdî hukuk ile oluşturulan statünün/rejimin krizi önleme noktasında eksik kalmasından doğan krizlerdir. 1948 Berlin Ablukası krizi, örneğin, söz konusu bu krizler arasındadır. Nitekim 1945 yılında imzalanan Potsdam Antlaşması, Batılı devletler ile Sovyetler Birliği arasında Almanya'nın siyasi statüsüne ilişkin uyuşmazlığı çözmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda da Berlin bölgesi; ABD, Fransa, İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından ayrı ayrı idare edilen dört bölgeye bölünmüştür. Fakat sonradan, Batılı ülkelerin kendi hâkimiyetinin olduğu bölgelerin tek bir çatı altında birleştirmek istemeleri, Sovyetler Birliği açısından bir tehdit olarak algılanarak söz konusu bu krizi tetiklemiştir. Böylesine bir tehdidin varlığına cevap olarak Sovyetler Birliği ise, Berlin şehrindeki tüm kara ve demiryolu ulaşımını kesmiştir. Buna karşılık Batılı güçler ise, özellikle ABD, Berlin şehrine halkın ihtiyaçlarına göre havadan malzeme taşıyarak Sovyetler Birliği'nin bu çabasını boşa çıkarmışlardır. Öyle ki Sovyetler Birliği ablukanın başlamasından yaklaşık bir sene sonra istediğini elde edemeyerek söz konusu bu ablukayı kaldırmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁶ 1948 Berlin krizinde taraflar arasında söz konusu şehrin paylaşımına ilişkin bir ahdî hukuk bulunmasına rağmen, bu durum taraflar arasında yeni bir krizin doğmasına engel olamamıştır. Nitekim tarafların oluşturdukları ahdî hukuk, Berlin'in o anki koşullarda paylaşımını içerirken, ileride oluşabilecek böylesine bir krize ilişkin bir önlem içermeyerek bir bakıma eksik kalmıştır. Özetle taraflar arasındaki uyuşmazlığa ilişkin ahdî hukuk, yeni bir krizin doğmasına engel olmamıştır.

Ahdî hukukun bir dış politika krizine konu olabilmesi, son olarak, taraflar arasında uyuşmazlığa ya da krizi tetikleyen konuya ilişkin herhangi bir hukuksal

¹⁰⁵ Bu krize ilişkin ayrıntılı bilgi için bakınız: **International Crisis Behavior Project**, <http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=32> [05.02.17].

¹⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Brecher, 2008, **age.**, 148-168.

düzenlemenin bulunmaması ile mümkün olmaktadır. Bir başka ifadeyle söz konusu bu üçüncü durum, uyuşmazlık ya da krize ilişkin olarak taraflar arasında bir ahdî hukukun olmadığı durumlardır. Bu durumun en belirgin örneklerinden bir tanesi, Hindistan ile Pakistan arasında Keşmir Bölgesi'ne ilişkin yaşanan uyuşmazlıktır. Nitekim 1947 yılından günümüze kadar süregelen uyuşmazlığın temelinde, söz konusu iki devletin Keşmir Bölgesi üzerinde kendi hâkimiyetlerini kurma mücadelesi yatmaktadır. Bir başka deyişle, Hindistan ve Pakistan arasında bölgenin kimin idaresi altında olacağına ilişkin bir ahdî hukukun bulunmuyor olması, tarafların esasen kendi lehlerine bir ahdî hukuk oluşturma mücadelesini de başlatmıştır. Bu bakımdan, krizin tam anlamıyla çözülebilmesi, taraflar arasında varılacak bir kalıcı yeni statüye bağlıdır. Yani taraflar krize sebep olan konunun çözülmesine ilişkin olarak bir ahdî hukuk meydana getirmek durumundadırlar.¹⁰⁷

Çalışmanın bu ilk bölümü içerisinde şimdiye kadar oluşturulan kavramsal ve kuramsal çerçeve ışığında gerek ahdî hukuk kavramı gerekse de bu kavramın uyuşmazlık-çatışma ve kriz ile olan ilişkisi irdelenmiştir. Bu bağlamda, ahdî hukuk kavramı açısından temel bir noktada bulunan uluslararası antlaşmaların yapılışından sonlandırılmasına kadar ki süreç irdelenerek, uluslararası hukuk çerçevesinde konuya ışık tutulmuştur. Bununla birlikte ahdî hukuk kavramıyla ilişkili olarak bir başka husus ise hangi tür antlaşmaların bu kavram içerisinde değerlendirilebileceği hususudur. Bu bakımdan geniş anlamda esasen tüm antlaşmalar bu kavram altında değerlendirilebilirken, dar anlamda hukuksal statü/rejim kuran antlaşmalar ve ekseriyetle toprak bütünlüğü ya da egemenliğe ilişkin antlaşmalar ahdî hukuk kavramı içerisinde değerlendirilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde kavramsal ve kuramsal çerçevenin oluşturulması bakımından irdelenen bir başka konu ise ahdî hukuk kavramının dış politika krizlerine nasıl konu olacağı hususudur. Bu bakımdan taraflar arasında krize ilişkin bir ahdî hukukun olup olmadığı ya da uyuşmazlığa ilişkin ahdî hukukun krizin tetiklenmesi noktasında yetersiz kaldığı durumlar örnekleri ile birlikte ortaya konulmuştur. Bu çerçevede, çalışmanın bir sonraki bölümünde işte bu sınıflandırma içerisindeki ahdî hukukun ihlâlinden doğan krizler, Türkiye'nin dış politika krizleri çerçevesinde incelenecektir. Türkiye'nin 1923-2015 tarihleri arasında taraf olduğu 34 dış politika krizi içerisinde ahdî hukukun ihlâl

¹⁰⁷ Hindistan ve Pakistan arasındaki söz konusu bu uyuşmazlığın tarihsel boyutunu ele alan bir inceleme için bakınız: Victoria Schofield, **Kashmir in Conflict: India, Pakistan and the Unending War**, (New York: I.B. Tauris, 2003).

edildiği örnekler, çalışmanın ikinci bölümünün konusudur. Aşağıda ayrıntılarıyla verileceği üzere, bu krizlerin ahdî hukuk temelinde analiz edilmesi ile Türkiye'nin dış politika krizlerine yeni, anlamlı ve açıklayıcı bir bakış açısının getirilmesi hedeflenmektedir.

3. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA AHDÎ HUKUKUN İHLÂLİNDEN DOĞAN KRİZLER

Çalışmanın birinci bölümünde verilen kavramsal ve kuramsal çerçeve ile gerek ahdî hukuk kavramı ve gerekse de bu kavramın çatışma ve krizler ile olan ilişkisi irdelenerek çalışmanın bu ikinci bölümüne zemin hazırlanmıştır. Bu çerçeveden hareketle bu bölüm içerisinde ahdî hukuk kavramının Türkiye'nin dış politika krizlerinde nasıl anlam bulduğu ve karar alıcının bu tip krizleri hangi çerçevede algılayarak nasıl yönettiği etraflıca tartışılacaktır. Bu bakımdan öncelikle Türkiye'nin dış politika krizlerini genel anlamda irdelemek maksadıyla, Türkiye'nin Cumhuriyet tarihi (1923-2015) boyunca karşı karşıya kaldığı dış politika krizlerine ilişkin veriler ve sınıflandırmalar ortaya konulacaktır. Bunun devamında ise söz konusu bu krizler içerisinde, yukarıda verilen ahdî hukuk-kriz ilişkisi çerçevesinde, ahdî hukuku ilgilendiren dış politika krizleri tartışılacaktır. Tüm bunlarla birlikte çalışmanın ikinci bölümünde, son olarak, Türkiye'nin ahdî hukuku ilgilendiren dış politika krizleri içerisinde, ahdî hukukun ihlâlinden doğan krizlerin hangileri olduğu ve bu krizlerde Türkiye karar alıcısının nasıl bir yaklaşım sergilediği etraflıca ve tek tek krizler üzerinden incelenecektir.

3.1. Türkiye'nin Dış Politika Krizlerinde Ahdî Hukuk Kavramı

Türkiye'nin dış politika krizlerinde ahdî hukukun konu olduğu krizlerin inceleneceği bu başlık içerisinde, öncelikle Türkiye'nin dış politika krizlerine ilişkin veriler ortaya konulacaktır. Nitekim çalışmanın ilk bölümünde dış politika krizi nedir ve nasıl analiz edilir sorularının cevapları irdelenmiş, şimdi ise bu başlık içerisinde Türkiye'nin dış politika krizleri nelerdir ve nasıl bir sınıflandırma ile incelenebilir sorusunun cevabı aranacaktır.

3.1.1. Türkiye'nin Dış Politika Krizleri¹⁰⁸

Türkiye, yüzyıla yakın cumhuriyet tarihi boyunca birçok dış politika krizi ya da uluslararası krizde doğrudan ya da dolaylı aktör olarak yer almıştır. Bu krizler, elbette ki kriz tanımının doğasına da uygun olarak, Türkiye karar alıcısı açısından önemle takip edilen ve çeşitli politikalar üretilen gelişmeler olmuşlardır. Fakat Türkiye'nin görece uzun "krizler tarihi", bu uzunluğa bir tezat oluşturur şekilde akademik anlamda birçok açıdan inceleme dışı tutulmuştur. Öyle ki, çalışmanın ilk bölümünde de verildiği üzere kriz çalışmalarına ilişkin başta Brecher ve Hermann olmak üzere uluslararası anlamda 1960'lara kadar götürülebilecek bir literatür olmasına karşın, Türkiye akademisi konuya uzun yıllar ilgisiz kalmıştır. Bu bakımdan Türkiye'nin dış politika krizlerini çalışmanın ilk bölümünde verilen kavramsal ve kuramsal çerçeve etrafında sistematik bir biçimde incelenmesi ve buna ilişkin veriler oluşturulması ilk defa TÜBİTAK 1001 Projesi ile desteklenen *Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi (2013-2015)* projesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Doğası gereği dinamik ve sürekli güncellenen bir yapıya sahip olan söz konusu bu proje kapsamında, 1923-2015 yılları arasında toplam 34 dış politika krizi tespit edilmiştir. Bu krizler içerisinde Süleyman Şah Türbesi Krizi, Suriye Krizi, Doğu Akdeniz MEB Krizi Türkiye'nin doğrudan taraf olduğu ve hâlen devam etmekte olan krizlerdir. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin taraf olduğu bu 34 kriz içerisinde, Türkiye'nin karşısında 'hasım' olarak en çok yer alan devlet 9 kriz ile Yunanistan'dır. Söz konusu bu krizler içerisinde Türkiye, 6 krizi doğrudan tetiklemiş ve krizin başlamasına sebep olmuştur. Öte yandan 1981 Limni Adası'nın Silahlandırılması Krizi, 1992 TCG Muavenet Zırhlısının Vurulması Krizi ve 2003 Süleymaniye Baskını Krizi, Türkiye'nin dış politika krizleri içerisindeki uyuyan/uyutulan dış politika krizleridir.

Türkiye'nin yukarıda bahsi geçen bu 34 dış politika krizini, konularına göre de sınıflandırmak mümkündür. Bu kapsamda Türkiye'nin 16 siyasi, 11 askeri ve 5 insani nitelikte dış politika krizi bulunmaktadır. Öte yandan krizi yaratan tarafın niyetine veya rolüne ilişkin bir tasnif yapılacak olursa; Türkiye'nin 34 dış politika krizi içerisinde 15 krizin kurgulanmış, 4 krizin algısal güven[siz]lik, 7 krizin

¹⁰⁸ Çalışmanın bu başlığı içerisinde Türkiye'nin 1923-2015 yılları arasındaki 34 dış politika krizine ait veriler; Fuat Aksu, *Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi*, (İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yayınları, 2017), 55-98'den derlenmiştir.

öngörülemeyen, 5 krizin dolaylı, 2 krizin meşruiyet ve 3 krizin de kaza krizi olduğu görülmektedir.

Öte yandan Siyasi sorumluluk ve kriz ilişkisi çerçevesinde, Türkiye’de en çok kriz yöneten başbakanın 7 kriz ile İsmet İnönü ve Süleyman Demirel olduğu görülmektedir. Bu iki ismin devamında ise 6 kriz ile Ahmet Davutoğlu ve 5’er kriz ile Bülent Ecevit ve Turgut Özal gelmektedir.

Yukarıda *Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi* proje grubunun ortaya koymuş olduğu veriler ışığında verilen Türkiye’nin dış politika krizleri, hiç şüphesiz çok daha derin ve kapsamlı çalışmalara kapı aralamaktadır. Özellikle krizlerin Türkiye dışındaki aktörlerinin tek tek ayrıntılı bir biçimde görüşlerine, algılarına ve politikalarına da yer verecek şekilde incelenmesi, hiç şüphesiz Türkiye ve bölge ülkelerine ilişkin kriz çalışmalarına farklı bir boyut kazandıracaktır. Ayrıca Türkiye’nin doğrudan olmasa da dolaylı olarak etkilendiği çevresel nitelikte krizlerin ya da doğrudan ekonomik temelli krizlerinin incelenmesi, Türkiye’de kriz çalışmalarının gelişimine büyük katkı sağlayacaktır. Tüm bunlarla birlikte, söz konusu bu krizler içerisinde yine bakir kalmış bir alan da Türkiye dış politikası krizleri içerisinde ahdî hukuk temelli dış politika krizlerinin incelenmesidir. Nitekim bu çalışmanın temel amacı, söz konusu bu krizlerin Türkiye’nin dış politika krizleri içerisindeki yerini ve önemini ortaya koyarak, literatürdeki bu eksikliğin giderilmesidir. Bu çerçevede Türkiye’nin bu ‘şimdilik’ 34 dış politika krizi içerisinde hangilerinin ahdî hukuku ilgilendirdiği hususu aşağıdaki başlık içerisinde incelenecektir.

3.1.2. Türkiye’nin Ahdî Hukuku İlgilendiren Dış Politika Krizleri¹⁰⁹

Peki, yukarıda verilmiş olan ahdî hukuk kavramının Türkiye’nin dış politika krizlerindeki yeri nedir? İşte çalışmanın bu başlığı altında Türkiye’nin 34 dış politika krizi içerisinde söz konusu bu sorunun cevabı aranacaktır. Bu bakımdan bu başlık altında ahdî hukukun bir dış politika krizine konu olabilmesi noktasında yukarıda verilen üç durumdan, Türkiye’nin dış politika krizleri içerisinde ikinci ve üçüncü duruma örnek olarak sayılan krizlere ilişkin genel bir değerlendirme yapılacaktır. Ahdî hukukun var olduğu ve bu ahdî hukukun ihlâl edilmesiyle ortaya çıkan birinci

¹⁰⁹ Türkiye’nin ahdî hukuk temelli dış politika krizlerine ilişkin bu başlık altında kullanılan veriler, www.tdpkrizleri.org adresindeki veriler dikkate alınarak tarafımızca derlenmiştir.

duruma örnek dış politika krizleri ise ayrıntılı bir biçimde bir sonraki başlık altında incelenecektir.

Türkiye'nin 34 dış politika krizi içerisinde ahdî hukuk ile ilişkili 19 dış politika krizi mevcuttur ve bu krizlerin tamamında krizin diğer aktörü bir devlettir. Bu krizler içerisinde, 2015 Süleyman Şah Türbesi Krizi ve Doğu Akdeniz MEB Krizi hâlen devam ederken, geriye kalan 16 kriz içerisinde 15 tanesi sonlanmış, 1 tanesi (1981 Limni Adası'nın Silahlandırılması Krizi) ise 'uyutulmuştur'. Türkiye'nin bu 19 kriz içerisinde en çok karşı karşıya geldiği ülke, dış politika krizlerinin genelinde de olduğu gibi, Yunanistan'dır. Öyle ki Kıbrıs'a ilişkin krizler de dahil edildiğinde Türkiye'nin ahdî hukuka ilişkin dış politika krizlerinin yaklaşık yarısı Yunanistan ile yaşandığı görülmektedir. Öte yandan doğrudan ahdî hukukun ihlâlinden doğan bu krizlerin yalnızca bir tanesinde (6-7 Eylül 1955 Olayları Krizi) Türkiye tetikleyici aktör olarak yer almış ve böylece genel olarak ahdî hukukunun çizmiş olduğu çerçevenin dışına çıkmayan bir profil sergilemiştir.

Tüm bunlara ek olarak, Türkiye'nin ahdî hukuku ilgilendiren dış politika krizleri içerisinde; 1924 Musul, 1926 Bozkurt-Lotus, 1973-1976 Kıta Sahanlığı ve 1996 Kardak krizleri olmak üzere toplam 4 kriz, bir ahdî hukukun bulunduğu fakat bu ahdî krize ilişkin özel bir hüküm içermediği veya bir hüküm varsa bile taraflar arasında bu hükme ilişkin bir yorum farkının bulunduğu krizlerdir. Bunun devamında 1973-1976 Kıta Sahanlığı, 1974-1980 NOTAM-FIR ve 1996 Kardak Kayalıkları krizlerinde her ne kadar genel bir ahdî hukuk bulunsa da taraflar arasında konuya ilişkin üzerinde uzlaşmış ahdî bir statünün bulunmaması ve/ya tarafların fiili bir durum/oldubitti yaratma çabaları, bu krizleri aynı zamanda ahdî hukukun bulunmadığı krizler kategorisine de sokmaktadır. Ayrıca taraflar arasında konuya ilişkin bir ahdî statünün bulunmaması ve tarafların tek taraflı yeni bir statü yaratma çabaları, 2003 Doğu Akdeniz MEB krizini de ahdî hukukun bulunmadığı krizler içerisine sokmaktadır.

Türkiye'nin ahdî hukuku ilgilendiren dış politika krizlerinin ayrıntılı incelenmesi genel hatları dışında bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmasına karşın, ileriki çalışmalarda bu konunun derinlemesine irdelenmesinin kriz çalışmaları açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Çalışma kapsamında aşağıda da verileceği üzere ahdî hukukun ihlâlinden doğan krizler üzerinde ayrıntıları ile durulacaktır. Çünkü ahdî hukukun ihlâl edilmesi, onun farklı yorumlanması veya hiç

olmaması durumuna nazaran karar alıcı açısından çok daha fazla önem arz etmektedir. Nitekim böylesine bir ihlâl her şeyden önce statüsü ihlâl edilen devletin itibarının, caydırıcılığının ve egemenliğinin sarsılmasına sebep olarak, krizin askerileşme ihtimalini büyük ölçüde arttırmaktadır. İşte bu sebeple, bir sonraki başlık altında çalışmanın esas konusunu oluşturan “ahdî hukukun ihlâlinden doğan dış politika krizleri” tek tek ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

3.2. Türkiye’nin Ahdî Hukukun İhlâlinden Doğan Dış Politika Krizleri

Çalışmanın ikinci bölümünde genel itibariyle Türkiye’nin dış politika krizleri ve bu krizler içerisinde hangi krizlerin ahdî hukuk ile ilişkilendirilebileceği irdelenmiştir. Bu başlık altında ise Türkiye’nin Cumhuriyet tarihi boyunca (1923-2015) tarafı olduğu ahdî hukukun ihlâlinden doğan krizler geniş anlamda incelenecektir. Bu kapsamda ahdî hukuk kavramının kriz dönemlerinde Türkiye karar alıcısı için ne anlam ifade ettiği, Türkiye’nin söz konusu krizlere yönelik olarak nasıl bir kriz yönetimi stratejisi izlediği ve bunların benzer ve farklı yönlerinin neler olduğu gibi sorulara cevap aranacaktır. Ayrıca Türkiye açısından ahdî hukukun ihlâlinden doğan krizlerin yönetiminde hangi faktörlerin karar alıcı nezdinde etkili olduğu sorusunun cevabı da çalışmanın literatüre katkısı açısından önemli bir yerdedir. Nitekim tüm bu sorulara verilecek yanıtlar ile birlikte, gelecekte Türkiye’nin benzer krizlerde nasıl bir yol izleyeceğini veya izlemesi gerektiğine ilişkin bilimsel verilerin elde edilmesi, çalışmanın temel amaçlarından bir tanesidir. Bu bakımdan, çalışma içerisinde ahdî hukukun ihlâlinden doğan krizler, ihlâl edilen ahdîn veya statünün konusuna göre aşağıdaki gibi üçe ayrılmıştır:

- Türkiye’nin Garantör Statüsünün İhlâlinden Doğan Ahdî Hukuk Krizleri
- Azınlıkların Statüsünün ihlâlinden doğan Ahdî Hukuk Krizleri
- Egemenlik ve güvenliğe ilişkin statünün ihlâlinden doğan Ahdî Hukuk Krizleri

Buradan hareketle, Türkiye’nin ahdî hukukun ihlâlinden doğan dış politika krizlerinin ihlâl edilen statünün konusuna göre dağılımı *Tablo 2’*deki gibidir.

Tablo 2: Türk Dış Politikasında Ahdî Hukukun İhlâlinden Doğan Krizlerin İhlâl Edilen Statünün Konusuna Göre Dağılımı

Azınlıkların Statüsünün İhlâlinden Doğan Krizler	Egemenlik ve Güvenliğe İlişkin Statünün İhlâlinden Doğan Krizler	Türkiye'nin Garantörlük Statüsünden Doğan Krizler
6-7 Eylül 1955 Krizi	Sancak Krizi (1936)	Kıbrıs Krizi (1964)
Batı Trakya Olayları Krizi (1989-1990)	1945 Sovyet Talepleri Krizi	Kıbrıs Krizi (1967)
Bulgaristan Göç Krizi (1989)	1981 Limni Krizi	Kıbrıs Krizi (1974)
	1987 Kıta Sahaneliği Krizi	Nahçıvan Krizi (1991)
	S-300 Füzelere Krizi (1997)	
	2015 Süleyman Şah Türbesi Krizi	

Kaynak: Fuat Aksu, *Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreci Analizi*, (İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yayınları, 2017), 55'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

3.2.1. Türkiye'nin Garantör Statüsünün İhlâlinden Doğan Ahdî Hukuk Krizleri

Türkiye'nin kendi toprakları dışında olmasına rağmen Kıbrıs Adası ve Nahçıvan Özerk Bölgesi'nin hukuki statüsünün korunmasına ilişkin garantörlük yükümlülüğü, zaman zaman bu statülerin değiştirilmesine yönelik çabalar sonucunda dış politika krizlerine sebep olmuştur. Peki, bu krizler Türkiye karar alıcısı için ne anlama gelmiştir ve kriz yönetimi evresinde ne sıklıkla ve hangi semboller kullanılarak ahdî hukuka vurgu yapılmıştır? Bir başka ifadeyle Türkiye, garantörlük yükümlülüğü bulunan topraklar üzerinde ahdî hukukun ihlâl edilmesi neticesinde ortaya çıkan dış politika krizlerinde, nasıl bir kriz yönetimi stratejisi benimsemiştir? Türkiye'nin garantörlük statüsünün ihlâlinden doğan ahdî hukuk krizlerinin incelenmesine geçmeden önce *Tablo 3*'de genel bir görünüm verilmiştir.

Tablo 3: Türkiye'nin Garantör Statüsünün İhlâlinden Doğan Ahdî Hukuk Krizlerinin Genel Görünümü

KRİZLER	KRİZ YÖNETİMİ STRATEJİSİ	ŞİDDET KULLANIMI/TEHDİDİ	SONUÇ
Kıbrıs Krizi (1964)	Zorlayıcı Diplomasi	Sınırlı Şiddet	Siyasal Çözüm
Kıbrıs Krizi (1967)	Zorlayıcı Diplomasi	Şiddet Kullanma Tehdidi	Siyasal Çözüm
Kıbrıs Krizi (1974)	Karşı Tarafın Yanlış Hesap Yapmasını Önlemek İçin Kararlılık Ve Azim Gösterme Stratejisi	Var/Yüksek	Askeri Çözüm
Nahçıvan Krizi (1991)	Zorlayıcı Diplomasi	Şiddet Kullanma Tehdidi	Siyasal Çözüm

3.2.1.1. 1964 Kıbrıs Krizi

Kıbrıs Adası'nın statüsü, Türkiye'nin dış politikasını çok uzun yıllar meşgul etmiş ve hâlâ meşgul eden uzun soluklu bir problemdir. Nitekim 1950'li yılların başından itibaren gerek bölgesel gerekse de uluslararası gündemin önemli bir parçası haline gelmiştir. Esasen sorunun başlangıcı ya da daha doğru bir ifadeyle 'milletlerarası bir nitelik kazanması' konunun 1954 yılında Yunanistan tarafından BM Genel Kurulu'na taşınması ile mümkün olmuştur. Nitekim Yunanistan, Kıbrıs sorununa 'self-determinasyon' ilkesi çerçevesinde yaklaşmış ve adaya bu hakkın verilmesini savunmuştur. Ayrıca Lozan Antlaşması'nın 16. maddesi gereği Türkiye'nin adadaki soruna bir taraf olamayacağını öne sürerek, sorunun çözümüne ilişkin müzakerelerde Türkiye'nin yer almaması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun karşılığında İngiltere ise, Yunan iddialarını reddederek, Türkiye'nin de sorunun bir tarafı olduğunu resmen ilan etmiştir. Nitekim, BM 9. Genel Kurul toplantısında Adanın iki toplumlu yapısına ve Türkiye'nin ada Türkleri ile kültürel ve hukuki bağlarını ortaya koymuştur.¹¹⁰ Böylece Kıbrıs sorunu 1954 yılı itibariyle bir sömürge sorunu olmaktan çıkarak; Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında bölgesel bir uyuşmazlık halini almıştır. İşte bu çerçevede aşağıda ayrıntıları verilecek olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin statüsü, 1959-1960 yılları arasında söz konusu taraf devletlerce belirlenmiş ve uygulamaya konulmuştur. Öyle ki bu statüden adanın her iki kurucu topluluğu ama bilhassa Rum toplumu memnun olmamış ve dolayısıyla söz konusu bu statü sürdürülebilirlikten uzak kalmıştır.

Kıbrıs Adası'na bağımsızlığını veren statüye giden süreç, 1959 yılında Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında imzalanan Zürih ve Londra Antlaşmaları ile başlamıştır. En nihayetinde adada kalıcı bir barışı hedefleyen bu iki antlaşma, sorunun tüm tarafları tarafından o günün şartlarında benimsenmiştir. Öyle ki Kıbrıs Türk ve Rum toplumları, üzerinde uzlaşmış bu antlaşmayı "*Kıbrıs sorununun anlaşmaya varılmış nihai çözümü olarak*" kabul etmişlerdir. Nitekim Londra Antlaşması'nın öngördüğü süreç 16 Ağustos 1960 tarihinde tamamlanmış ve aynı gün Kıbrıs Cumhuriyeti bağımsız bir devlet olarak Londra Antlaşması çerçevesinde kabul edilen *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulmasına Dair Antlaşma, Garanti*

¹¹⁰ İngiltere tarafından öne sürülen bu husus, Kıbrıs sorununda önemli bir dönüm noktasıdır. Nitekim böylece Türkiye sorunun hukuksal anlamda meşru bir tarafı haline gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1977), 26.

Antlaşması ve İttifak Antlaşması başta olmak üzere toplamda 17 antlaşmayı Lefkoşa’da imzalayarak adaya ilişkin yeni bir süreci başlatmıştır. Öyle ki Kıbrıs Türk ve Rum toplumları, üzerinde uzlaşmış bu antlaşmayı “*Kıbrıs sorununun anlaşmaya varılmış nihai çözümü olarak*” kabul etmişlerdir.¹¹¹ Böylece, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin işleyişinin belirlendiği anayasası, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere’nin garantisi altında ve de bu devletlerin ahdî hukuklarının bir parçası olarak yürürlüğe girmiştir.¹¹² En nihayetinde adada kalıcı bir barışı hedefleyen bu antlaşma, sorunun tüm tarafları tarafından o günün şartlarında benimsenmiştir.

Yukarıda verilen süreç içerisinde ortaya çıkan Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasında Türkçe ve Rumca devletin resmi dili olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Rum toplumunca seçilecek Rum kökenli bir Cumhurbaşkanı ve Türk toplumunca seçilecek, çeşitli konularda veto hakkına sahip, Türk kökenli bir Cumhurbaşkanı yardımcısına sahip olması öngörülmüştür. Aynı zamanda 7’si Rum ve 3’ü Türk olmak üzere toplam 10 kişilik bir bakanlar konseyi ile birlikte, yüzde 70’i Rum ve yüzde 30’u Türk kökenli olmak üzere 5 yıl aralıklarla seçilen bir yürütme organı oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra her toplum, kendilerini ilgilendiren konularda karar alabildikleri ‘Cemaat Meclislerine’ de sahip olmuştur. Tüm bunlarla birlikte, Kıbrıs Cumhuriyeti için zorunlu askerlik, bütçe görüşmeleri, toplumların dini ve kültürel bağımsızlıkları gibi çok çeşitli konular da Kıbrıs anayasası ile belirlenmiştir. Ayrıca anayasaya aykırı durumların tespiti ve iptali için de bir Türk, iki Rum ve bir yabancı yargıcın bulunduğu Yüksek Anayasa Mahkemesi kurulmuştur.¹¹³ Tüm bunlara ek olarak, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında Zürih Antlaşması’na ek bir de ittifak antlaşması bulunmaktadır. Böylelikle taraflar, Kıbrıs Cumhuriyeti’ne dışarıdan gelebilecek bir saldırı karşısında bu saldırıya ortak bir biçimde karşı koyma yükümlülüğü altına

¹¹¹ Söz konusu bu antlaşmaların bir değerlendirmesi için bakınız: Toluner, **age.**, 71-73.

¹¹² Kıbrıs Cumhuriyeti’nin anayasasında belirlenen yapısı ve işleyişine ilişkin ayrıntılı bilgi için bakınız: Dışişleri Bakanlığı, **Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Temel Yapısı (Zurih,11 Şubat 1959)**, http://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyetinin-temel-yapisi-_zurih_11-subat-1959_.tr.mfa [20.02.2017].

¹¹³ Kıbrıs Cumhuriyeti’nin yapısı ve işleyişine ilişkin ayrıntılı bilgi için bakınız: Dışişleri Bakanlığı, **Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Temel Yapısı (Zurih,11 Şubat 1959)**, http://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyetinin-temel-yapisi-_zurih_11-subat-1959_.tr.mfa [20.02.2017].

girmişlerdir ki bu amaç doğrultusunda, ada sınırları içerisinde bir de Üçlü Karargâh kurulmuştur.¹¹⁴

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yukarıda genel hatlarıyla verilen statüsü, Zürih Antlaşması'na ek bir Garanti Antlaşması ile Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından garanti altına alınmıştır. Bu çerçevede “*Kıbrıs Cumhuriyeti, kendi bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini devam ettirmeyi ve anayasaya saygıyı güvence altına almayı...*” üstlenirken; Türkiye, Yunanistan ve İngiltere de “*Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, ülke bütünlüğünü, güvenliğini ve anayasanın temel maddeleri ile oluşan durumu (state of affairs) tanırlar ve garanti ederler.*” Ayrıca,

“Yunanistan, İngiltere ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin diğer herhangi bir devlet ile gerek birleşmesini gerekse Ada'nın taksimini doğrudan doğruya veya dolaylı olarak gerçekleştirmeye yardım ve teşvik edici bir amacı olan tüm hareketleri kendi yetki ve ilgileri oranında önlemeyi...”

üstlenmişlerdir.¹¹⁵ Böylece 1959-60 yılları arasında uluslararası hukuka uygun bir biçimde akdedilen Kıbrıs'ın hukuki-siyasi statüsü, gerek Kıbrıs Cumhuriyeti'nin gerekse Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin ahdî hukukunun bir parçası haline gelmiştir. Üstelik Türkiye, Yunanistan ve İngiltere söz konusu bu statünün garantör ülkeleri haline gelmişlerdir.

Kıbrıs Adası'nın 1959-60 yıllarında oluşturulan statüsü esas itibarıyla yukarıda da verildiği üzere tarafları tam anlamıyla memnun etmekten uzak kalmıştır. Nitekim Kıbrıs Rum tarafı, 1960 statüsünü ‘enosis’ yolunda atılması zorunlu ve aynı zamanda geçici bir adım olarak görmüştür.¹¹⁶ Bu çerçevede özellikle Rum tarafının ‘enosis’ amacı ve bu amaç doğrultusunda izlediği politikalar, 1963 yılı itibarıyla

¹¹⁴ Bakınız: Dışişleri Bakanlığı, **İttifak Antlaşması (Zürich, 11 Şubat 1959)**, http://www.mfa.gov.tr/ittifak-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa [20.02.2017].

¹¹⁵ Bakınız: Dışişleri Bakanlığı, **Garanti Antlaşması (Zürich, 11 Şubat 1959)**, http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa [20.02.2017].

¹¹⁶ Rum tarafının bu düşüncesinin yer aldığı Akritas Plânı sonradan ortaya çıkmıştır. Dönemin İçişleri Bakanı'nın da bulunduğu bir heyet tarafından hazırlan bu plâna göre, ilk olarak, adanın statüsü çerçevesinde Türk toplumuna verilen hakların geçerliliğinin tartışmaya açılması plânlanmıştır. Bunun devamında Kıbrıs anayasasının da geçersiz ve uygulamadan yoksun olduğu öne sürülerek Garanti Antlaşması da dışarıda bırakılacak şekilde yeni bir anayasa hazırlanmasına çaba gösterilecektir. Bu ilk aşamanın başarı ile uygulanmasının ardından ada Türklerinin, devlet güvenliğini sağlamak adı altında, can ve mal güvenliklerini sarsacak eylemler ile göçe zorlanması ikinci aşama olarak öngörülmüştür. Son olarak ise Ada Türkleri'nin de ‘enosis’ yanlısı olduğu propagandasıyla, Adanın Yunanistan ile birleşmesinin önünün açılması planlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Dışişleri Bakanlığı, **The “Akritas Plan” and The “Ikones” Disclosures of 1980**, <http://www.mfa.gov.tr/akritas-plan.en.mfa> [20.02.2017].

Adanın statüsünü sarsmaya başlamıştır. Nitekim Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios tarafından 30 Kasım 1963 tarihinde ortaya atılan anayasa değişikliği teklifi, Adanın statüsüne vurulan en önemli darbelerden birisi olmuştur. Bu değişiklik önerisinde Makarios, kabaca, yukarıda verilen ve Ada halkları arasında bir denge gözetilerek oluşturulan statünün Rum Toplumu lehine değiştirilmesini amaçlamıştır. 1960 Lefkoşa statüsüne aykırı olan bu hamle gerek Adadaki Türk Toplumu gerekse de Türkiye tarafından reddedilmiştir. Bu değişiklik talebini takiben Adada Türklere yönelik şiddet eylemleri başlamış ve bu eylemler, Türkiye açısından 1964 Kıbrıs krizini tetiklemiştir.¹¹⁷ Böylelikle, Kıbrıs Cumhuriyeti “*toprak bütünlüğünü ve güvenliğini sağlamayı ve anayasaya saygı göstermeyi*” taahhüt ettiği Garanti Antlaşması’nın ilk maddesini doğrudan doğruya ihlâl etmiştir.¹¹⁸ Nitekim bu husus Türkiye tarafından BM Genel Sekreteri’ne hitaben yazılan 13 Mart 1964 tarihli bir metin ile şöyle vurgulanmıştır:

“...Birleşmiş Milletlerin Genel Kurulunun beş toplantı devresince müzakere edildikten sonra, yapılan tavsiyelere uyularak üç ilgili devlet temsilcileriyle Kıbrıs Türk ve Rum cemaatleri temsilcileri arasında Londrada varılan anlaşma üzerine bir yıldan fazla süren müzakereler neticesinde meydana getirilen ve 16 Ağustos 1960 tarihinde mezkûr tarafların temsilcileri arasında serbestçe ve arzularıyla kabul ve imza edilen Kıbrıs Andlaşmalarını Makarios hiçe sayarak ihlâl etmiş ve bölgenin sulh ve emniyetinin korunması yolunda B.M. yasası hükümlerinin ve Garanti Andlaşmasının verdiği salâhiyete dayanarak tarafımızdan yapıldığı izah olunan bütün sulhçu teşebbüsleri de reddetmiş bulunmaktadır...”¹¹⁹

Ayrıca şu da belirtilmelidir ki Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Ada Türklerinin yaşama ve diğer temel özgürlüklerine ilişkin kısıtlayıcı tavrı, aynı zamanda, çeşitli sözleşmeler yolu ile objektif bir statü haline gelen temel insan haklarının hiçbir ayırım gözetmeksizin korunması sorumluluğunun da açıkça ihlâl etmesi anlamını taşımaktadır.¹²⁰ Buna ek olarak, Kıbrıs’a ilişkin olayların başladığı sırada Yunanistan’da karar alma mekanizması içerisinde bulunan Andreas Papandreou’nun

¹¹⁷ Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2008), 83-84.

¹¹⁸ Kıbrıs Cumhuriyeti’ni oluşturan statü ile birlikte kriz boyunca soruna taraf tüm devletlerin üyesi olduğu BM’nin en üst organı olan Güvenlik Konseyi tarafından da geniş anlamda tarafların ahdi hukuku sayılabilecek kararlar alınmış ve taraflar hukuki görüşlerini oluştururken sık sık bu kararlara atıfta bulunmuşlardır. 1964 yılında ‘The Cyprus Question’ başlığı altında çoğunlukla adadaki şiddetin durdurulmasına yönelik altı tane karar (resolution) benimsenmiştir. Tüm bu kararların ayrıntısı için bakınız: <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1964.shtml> [20.03.2017].

¹¹⁹ Dışişleri Bakanlığı, **Dışişleri Belleteni**, s. 1., 1964: 101.

¹²⁰ Bu sözleşmeler arasında en geniş kapsamlı sözleşme 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’dir. Sözleşmenin Türkçesi için bakınız: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, **İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi**, http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/trk.pdf [25.12.2017].

belirtiği üzere Yunanistan, Adanın statüsüne ve dolayısıyla ahdî hukuka aykırı olarak, Kıbrıs Adası'na 20 bin civarında er ve subayı gizlice yerleştirmek suretiyle Türkiye'ye karşı bir savunma stratejisi geliştirmiştir.¹²¹ Son olarak Kıbrıs Cumhuriyeti, 4 Nisan 1964 tarihli bir nota ile yukarıda verilen İttifak Antlaşmasını tek taraflı feshettiğini bildirerek Türkiye'nin Kıbrıs politikasının ahdî hukuk dayanaklarından bir tanesini daha ihlâl etmiştir.¹²² Dolayısıyla 1959-60 statüsünün imzacı taraflarından ikisi, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan, Türkiye'nin taraf olduğu ahdî hukuku ihlâl ederek Türkiye açısından bir dış politika krizini başlatmıştır.

Türkiye açısından Kıbrıs Adası'na ilişkin krizler esas olarak adanın statüsüne ilişkin var olan ahdî hukukun, Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından doğrudan doğruya çeşitli gerekçelerle geçerliliğinin yok sayılması neticesinde tetiklenmiş ve yine Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bu ahdî statüye aykırı bir biçimde fiili bir durum yaratmaya dönük çabası ile tırmanma eğilimi göstermiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1959-60 statülerinin geçersiz olduğuna yönelik ilk gerekçesi, Makarios'un söz konusu bu statülerin kendisine bir çeşit zorlama yolu ile kabul ettirildiğini öne sürmesidir. Öte yandan 1959-60 statülerinin geçersizliğine ilişkin Kıbrıs Rum Toplumunu ve aynı zamanda Yunanistan tarafından görece kısa bir süre kullanılan diğer bir argüman ise “*eşit olmayan andlaşmalar*” kavramıdır. Bu kavram çerçevesinde Kıbrıs Rum toplumu, tarafların eşit olmayan koşullarda imzaladıkları antlaşmaların geçersiz sayılması gerektiği şeklindeki hukuki boyutundan ziyade siyasi boyutunun ağırlık kazandığı ‘Sovyet Doktrinini’ benimsemiştir. Bunun devamında, üçüncü olarak, Kıbrıs Rum toplumunun 1959-60 statüsünün geçersizliğine ilişkin öne sürdüğü bir başka argüman ise askeri güç kullanmak suretiyle Adaya yapılacak sınırlı ya da geniş çaplı bir müdahalenin, egemen eşit bir ülkenin egemenliğinin ihlâli anlamına geleceği için BM Şartı'na aykırı olacağı görüşüdür.¹²³ Öyle ki dönemin Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, söz konusu bu gerekçe ile Garanti Antlaşması'nın da esasen BM Şartı'na

¹²¹ Andreas G. Papandreou, **Namlunun Ucundaki Demokrasi**, çev. Semih Koray ve Mehmet Emin Yıldırım, 2.bs, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1988), 164.

¹²² Nitekim Türkiye Kıbrıs Cumhuriyeti'ne verdiği nota ile bu tek taraflı girişimin milletlerarası hukuka uygun olmadığını ve Türkiye tarafından tanınmadığını bildirmiştir. Bakınız: “Türkiye Kıbrıs'taki Haklarını Kullanmaya Devam Edecek”, **Milliyet**, 06 Nisan 1964, 1.

¹²³ Söz konusu bu iddiaların etrafıca tartışılması çalışmanın konusunun dışındadır. Bu konuda gerek iddialara ilişkin daha fazla ayrıntı gerekse de bu iddiaların çürütülmesi noktasında yapılmış nitelikli bir çalışma için bakınız: Toluner, **age.**, 127-206.

uygun olmadığını ve dolayısıyla hükümsüz olduğunu öne sürmüştür. Aynı şekilde Rum tarafının Adada çoğunluğa sahip olduğunu ve azınlık durumunda olan Türk tarafının çoğunluğun istediği bir değişiklik karşında duramayacağını savunan Makarios, Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasının Rum toplumu lehine değiştirilmesini savunarak, uluslararası antlaşmalar ile güvence altına alınmış bu statüyü tek taraflı bir girişim ile değiştirme çabasına girmiştir.¹²⁴

Peki, Türkiye karar alıcısı 1964 Kıbrıs Krizini nasıl algılamış ve yönetmiştir? Hangi parametreler Türkiye'nin bu krize ilişkin algı ve kararlarını biçimlendirmiştir? Her şeyden önce belirtmek gerekir ki Türkiye'nin krize ilişkin bakış açısı doğrudan ahdî hukuk çerçevesinde olmuş ve alınan kararların ahdî hukuk çerçevesinde meşruluğuna dikkat edilmiştir. Nitekim bu husus sık sık karar alıcılar tarafından da vurgulanmıştır. Örneğin artan Rum saldırıları karşında caydırıcılığın artırılabilmesi açısından Ada üzerinde uçurulan Türk uçakları, dönemin dışişleri bakanı Feridun Cemal tarafından şu şekilde kamuoyuna açıklanmıştır:

“...hükümetimizin yaptığı çeşitli uzlaştırıcı teşebbüslerin müspet bir netice vermemesi üzerine Garanti Antlaşmasının münferiden harekete geçmek hususunda bize verdiği hakka dayanarak, Türk Hava Kuvvetlerine mensup jet uçaklarına dün (25 Aralık 1963) saat on dörtten itibaren Lefkoşa üzerinde çarpışmaların durdurulması amacını güden ihtar uçuşları yapmaları emri verilmiştir.”¹²⁵

Aynı şekilde İsmet İnönü de 25 Aralık tarihinde Millet Meclisinde yaptığı konuşma ile Türkiye'nin ahdî hukukuna vurgu yaparak şöyle demiştir:

"Kıbrıs Devletini meydana getiren anlaşmalar ve muahedeler gereğince Kıbrıs'taki nizamı değiştirme teşebbüsü halinde garanti vermiş olan üç Devlet Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında bir müşterek müdahale müzakeresi yapılmaktadır... Müzakereler neticesinde muadelenin verdiği münferiden müdahale hakkını kullanmaya başladık... Vatandaşlarımıza karşı, Kıbrıs'ta yaşayan ırkdaşlarımıza karşı mükellef olduğumuz vecibeleri yerine getireceğiz... Biz devlet olarak her meselede, iç hayatımızda olduğu gibi, dış münasebetlerde de kanun nizamına bağlı olan bir devlet ve milletiz..."¹²⁶

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Türkiye'nin izlemiş olduğu kriz yönetimi stratejisi Adanın statüsünün korunmasına yöneliktir ki bu statünün korunması amacıyla kriz yönetimi stratejisi olarak da *zorlayıcı diplomasinin (coersive*

¹²⁴ “Makarios Garanti Antlaşmasını Hükümsüz İlan Etti”, **Milliyet**, 21 Aralık 1963, 1.

¹²⁵ Mücahit Bektaş, “Türkiye'nin Dış Politikasında "Kıbrıs Sorunu": Kriz Yönetimi Stratejisi Açısından Bir İnceleme” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademisi Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, 2013), 52.

¹²⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Toplantı 3, Birleşim 19, c.24 (Aralık 1963): 27-28.

diplomacy) tercih edildiği görülmektedir.¹²⁷ Türkiye'nin benimsediği kriz yönetimi tekniği bakımında ise ilk etapta Kıbrıs Cumhuriyeti'nin statünün korunmasına yönelik olarak diplomatik girişimlerin ön planda olduğu görülmektedir. Fakat Rum tarafının ahdî hukuku ihlâl etme noktasındaki ısrarı, Türkiye'yi kriz yönetim tekniği bakımından şiddet içermeyen askeri tedbirleri uygulamaya itmiştir. Bu doğrultuda yukarıda verildiği üzere Ada üzerinde Türk savaş uçakları ihtar amaçlı uçurulmuştur. Şiddet içermeyen askeri tedbirlerin de krizi çözmekte yetersiz kalmasıyla birlikte Türkiye, sınırlı da olsa adadaki bazı Rum mevzilerini bombalamak suretiyle kararlılığını göstererek, krizin sonlandırılması noktasında önemli bir adım atmıştır. Bu bakımdan Türkiye *zorlayıcı diplomasinin* gereği olarak uyguladığı sınırlı askeri gücün meşruiyetini de yine ahdî hukuka dayandırmıştır. Öyle ki dönemin hükûmeti 16 Mart 1964 tarihinde Kıbrıs'a asker gönderebilmeye ilişkin TBMM'den izin isterken, bunun gerekçesini yine "*milletlerarası antlaşmalardan doğan yetkilere*", bir başka ifadeyle, ahdî hukuka dayandırmıştır.¹²⁸ Ayrıca Türkiye 9 Ağustos 1964 tarihli bombardımanı

"...Bilhassa son günlerde durumun büsbütün vahamet kesbetmesi üzerine muhtelif merci devletler nezdinde yaptığımız devamlı ve istikrarlı teşebbüslerimize rağmen, Erenköy ve Mansura bölgesinde kıt'al devam etmekte olduğundan ve Birleşmiş Milletler Kuvvetleri de bu saldırıları durdurmak için müessir bir harekette bulunamayacaklarını bildirdiklerinden, durum karşısında Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti bu bölgeye Rumların takviye kuvvetleri getirmek maksadı ile kullandıkları yolun Türk Hava Kuvvetleri tarafından bombalanması ve bu suretle tecavüzleri durdurma hareketine geçmek zaruretinde kalmıştır. Türk uçakları tarafından yapılacak bu hareket, meşkûr bölgede sırf askeri hedefleri istihdaf eden sınırlı bir zabıta ve meşru bir savunma hareketidir. Türkiye Cumhuriyetinin Garanti Andlaşması ile yüklenmiş olduğu vecibelere uygun olarak girişmiş bulunduğu bu hareket ihtar uçuşlarında olduğu gibi, derhal Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine bildirilmiş ve gerekli tedbirlerin alınmasının Konsey'den acilen tezekkürü talep edilmiştir"

şeklinde açıklamış ve böylece şiddet kullanımını gerek meşru müdafaa gerekse de garantörlük statüsü temelinde meşru bir zemine oturtmuştur.¹²⁹ Bunun yanı sıra Türkiye, 1964 Kıbrıs Krizi'nin yönetilmesi çerçevesinde insan haklarının korunması gibi objektif hukuki statü kazanarak geniş anlamda devletlerin ahdî hukukunun bir parçası haline gelen ilkeleri de sıklıkla dile getirmek suretiyle kriz yönetimi sürecinde benimsediği politikaların meşruiyet zeminini güçlendirmiştir. Nitekim dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 25 Aralık 1963 tarihli İngiltere, Yunanistan,

¹²⁷ Türkiye'nin 1964 Kıbrıs Krizi özelinde kriz yönetimi stratejisi olarak zorlayıcı diplomasi tercihinin ilişkin olarak ayrıntılı bir çalışma için bakınız: Aksu, **age.**,2008, 82-122.

¹²⁸ "Meclis Kıbrıs İçin Hükûmete Tam Yetki Verdi", **Milliyet**, 17 Mart 1964, 1.

¹²⁹ Bakınız: Dışişleri Bakanlığı, **Dışişleri Belleteni**, s.1, 1964: 26.

Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne konuya ilişkin gönderdiği mektubunu

“insan hak ve hürriyetlerinin evrensel resmi belgelerde teminatını bulduğu şu 20. asırda Kıbrıs Türklerine karşı girişilmiş bulunan bu alçakça katliam hareketlerini yüksek bilginize sunar ve... Son verilmesi için... Her imkânın kullanılmasının temin buyurulmasını... rica ederim”

şeklinde sonlandırarak, insan haklarının korunması hususundaki objektif hukuka vurgu yapmıştır.¹³⁰

Türkiye ahdî hukukunun bir ihlâli olarak gördüğü 1964 Kıbrıs Krizini yönetirken, ahdî hukukundan doğan hak ve yükümlülükleri uluslararası iş birliği yolu ile tek taraflı ve meşru olmayan bir biçimde kullanmaktan kaçınmıştır. Nitekim dönemin Başbakanı İsmet İnönü TBMM genel kurulunda

“...2-3 günden beri Kıbrıs Devletini meydana getiren anlaşmalar ve muahedeler gereğince Kıbrıs'taki nizamı değiştirme teşebbüsü halinde garanti vermiş olan üç Devlet Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında bir müşterek müdahale müzakeresi yapılmaktadır. Dün akşam böyle bir müşterek müzakere ve müdahaleyi biz teklif ettik ve muhabere ile cereyan eden müzakereler neticesinde muadehenin verdiği münferiden müdahale hakkını kullanmaya başladık... Garanti veren devletler; İngiltere, Yunanistan ve Türkiye bu kanun dışı tecavüzlerin durdurulması için el birliği ile ve ciddiyetle çalışmışlardır ve çalışmaktadırlar...”

ifadeleri ile bu durumu net bir biçimde ortaya koymuştur.¹³¹ Kaldı ki Adadaki olayların başlamasını takiben olayların yatıştırılması amacıyla Ada içerisindeki Türk ve Yunan askerlerinin ortak hareket etme prensibi çerçevesinde İngiliz bir komutanın emri altına verilmesini kabul etmesi, Türkiye'nin uluslararası iş birliğine verdiği önemi gösteren önemli bir örnektir.

Ayrıca Türkiye karar alıcısı Kıbrıs sorununu bir ‘dava’ olarak görmüş ve sık sık bölgede yaşayan ‘soydaşların’ Türkiye'nin garantisi altında olduğunu vurgulamıştır. Nitekim tercih edilen bu dile ilişkin İnönü'nün 1964 yılının şubat ayında yaptığı şu konuşma örnek verilebilir:

“...Kıbrıs Anayasasının dışında bir politika takibederek muahedelerin hükümlerini gayrimevcut imiş gibi yürütmek isteyen Arşovek Makarios'un politikası hukuk marızarasında bir iddiaya dayanmaktadır. Birleşmiş Milletler anayasası, Zürih ve Londra andlaşmaları ile teessüs eden nizam buna müsaade etmez. Yani, teminatçı devletler vardır... Kıbrıs'ta bulunan iki cemaate dayanan cumhuriyetin hayatı, birtakım komşu devletlerin hayati emniyetleri mülahazasıyla, müşterek hükümlere bağlanmıştır...”

Ayrıca İnönü bu konuşmasına

“...Bunun devamında ne şekilde bir mutabakat hâsıl olursa olsun, Türk Cemaatinin ve Kıbrıs'taki nizamın tesisi güvenliğin sağlam bir surette tesisi, ‘büyük kuvvetlere ihtiyaç

¹³⁰ “Gürsel’in Beş Devlet Başkanına Mesajı”, **Milliyet**, 26 Aralık 1963 1.

¹³¹ İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz (der.), **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, c.2, (Ankara: TBMM Basım Evi, 2014), 385.

vardır...' hakikatini meydana çıkaracaktır. Ve bu kuvvet bulunacaktır...'»¹³²

şeklinde devam ederek askeri yöntemlere de işaret etmiştir ki Türkiye 1964 Kıbrıs Krizi çerçevesinde söz konusu bu vurguları sıkça kullanmıştır.

Sonuç itibariyle Türkiye'nin 8-9 Ağustos 1964 tarihlerinde Rum mevzilerini bombalamasıyla sınırlı bir şiddetin yaşandığı 1964 Kıbrıs Krizi, 9 Ağustos 1964 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nin 193 sayılı kararı (resolution) uyarınca tarafların ateşkesi kabul etmeleri ile sonlanmıştır.¹³³ Krizin ateşkes ile sonlanmasıyla birlikte oluşan *zımnî yeni statü*, Kıbrıs Adası'nın bundan sonraki süreçte de krizler üretmesini engelleyememiştir. Kaldı ki ateşkes ile birlikte her ne kadar kriz sonlanmış olsa da taraflar arasındaki uyuşmazlık sona ermemiştir. Bu çerçevede Türkiye, garantörlük yükümlülüğü çerçevesinde ahdî hukukunun bir ihlâli olarak gördüğü 1964 Kıbrıs Krizi'ni yönetme noktasında daha çok askeri güç kapasitesini ön planda tutarak siyasi bir çözüm arayışında olmuştur. Türkiye her ne kadar sınırlı askeri güç kullanmak suretiyle ile Kıbrıs Türklerine yönelik saldırıları büyük ölçüde engelleyerek 1964 Kıbrıs Krizini sonlandırmış olsa da ilerleyen süreçte Kıbrıs sorunu, taraflar arasında bir uyuşmazlık konusu olarak var olmaya devam etmiştir.

3.2.1.2. 1967 Kıbrıs Krizi

Türkiye'nin en uzun soluklu sorunlarından bir tanesi olan Kıbrıs sorunu, 1967 yılına gelindiğinde yeniden ülke ve bölge gündemine oturmuştur. Yukarıda da değinildiği üzere 1964 yılında sağlanan sözsel mutabakat, esas itibariyle adadaki sorunu çözememiş, sadece kısmî olarak 'dondurmuştur'. Nitekim Kıbrıs sorunu, 1967 yılının Nisan ayı içerisinde Yunanistan'da yapılan bir askeri darbe ile birlikte yeniden gündeme oturmuştur. Söz konusu bu askeri darbe ile birlikte Yunanistan, ada üzerindeki iddialarını yeniden yüksek sesle dillendirmeye başlamıştır. Bu çerçevede 9-10 Eylül 1967 tarihinde, Türkiye ve Yunanistan arasında Keşan ve Dedeoğlu'da başbakanlar düzeyinde bir zirve düzenlenerek, tarafların konuya ilişkin görüşleri tartışılmıştır. Bu görüşmeler sırasında Türkiye, Yunanistan'ın adanın kendilerine ilhakı durumunda Türkiye'ye adada bir askeri üs verebileceğine ilişkin

¹³² age., 440.

¹³³ Söz konusu karar için bakınız: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, **Security Council Resolutions**, No: 193 (1964), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/193\(1964\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/193(1964)) [20.02.2017].

teklifini reddetmiştir.¹³⁴ Bunun devamında 15 Kasım 1967 tarihinde Türk nüfusun yoğun olduğu Boğaziçi ve Geçitkale köylerine gerçekleştirilen Rum saldırıları, Türkiye açısından Kıbrıs'a ilişkin yeni bir krizi tetiklemiştir.¹³⁵ Böylece çalışmanın bir önceki başlığı altında verilen Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ilişkin statü ve dolayısıyla taraf devletlerin ahdî hukukları bir kez daha ihlâl edilmiştir. Nitekim adada Türklere karşı girişilen saldırılar, tıpkı 1964 krizinde olduğu gibi gerek Kıbrıs Cumhuriyeti'nin doğrudan tarafı olduğu ahdî hukukun, gerekse de insan haklarına ilişkin oluşmuş hâlihazırdaki objektif statüden doğan ahdî hukukun ihlâli anlamına gelmektedir. Bu ihlâl karşısında Türkiye, 17 Kasım tarihinde Yunanistan'a ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ne verdiği nota ile her iki devletten bağlı bulundukları ahde uygun hareket etmeleri noktasında bir istemde bulunmuştur. Bu istemler arasında antlaşmalara aykırı olarak adaya sokulan Yunan askerlerinin çekilmesi, saldırıya uğrayan Boğaziçi ve Geçitkale köylülerine ilişkin tazminat ve yine Kıbrıs Cumhuriyeti statüsüne aykırı olarak oluşturulan Rum Milli Muhafız Ordusu'nun dağıtılması gibi adadaki statükonun eski haline getirilmesini amaçlayan maddeler bulunmaktaydı. Her ne kadar bu istekler Yunanistan tarafından ilk etapta kabul edilmese de gerek ABD'nin arabuluculuk girişimleri gerekse de Türkiye'nin askeri güç kullanma tehdidi, Yunanistan'ın 30 Kasım tarihinde söz konusu bu istekleri büyük ölçüde kabul etmesine yol açmıştır. Bu tarihten itibaren Adadaki Türk varlığına olan saldırıların büyük ölçüde durdurulması, krizin Türkiye açısından ortadan kalkmasına sebep olmuştur.¹³⁶

Toplamda 17 gün süren 1967 Kıbrıs krizi çerçevesinde Türkiye, kriz yönetimi stratejisi olarak tıpkı 1964 Kıbrıs krizinde olduğu gibi *zorlayıcı diplomasiyi* tercih etmiştir. Ayrıca kriz yönetimi tekniği bakımından da *şiddet içermeyen askeri tehdidin* önemli ölçüde Türkiye tarafından tercih edildiği görülmektedir. Bu çerçevede Türkiye gerek kriz yönetimi stratejisini gerekse de kriz yönetimi tekniğini ahdî hukukun getirdiği hak ve yükümlülükler çerçevesinde meşrulaştırmıştır. Öyle ki şiddet kullanma tehdidi çerçevesinde dönemin başbakanı Süleyman Demirel

¹³⁴ Sönmezoğlu, *age.*, 301.

¹³⁵ "Kıbrısta Çarpışma Başladı", **Milliyet**, 16 Kasım 1967, 1.; Bu çatışmalar neticesinde 24 Kıbrıs Türkü hayatını kaybetmiştir. Ayrıca, dönemin BM Genel Sekreteri olaya ilişkin raporunda, olayların planlı bir şekilde meydana geldiğini açıkça ortaya oymuştur. Bakınız: Dışişleri Bakanlığı, **Dışişleri Belleteni**, s. 38, 1967: 83-84.

¹³⁶ Aksu, 2008, 127-128.

olayların patlak verdiği sırada Kıbrıs'a TSK unsurlarının gönderilebilmesi için Meclisten hükümet adına yetki talep ederken, bu yetki talebinin meşruiyetini tıpkı 1964 yılında olduğu gibi “*mer’i [yürürlükte olan] milletlerarası andlaşmaların verdiği hakka*” dayandırmıştır.¹³⁷ Öte yandan dönemin Türkiye karar alıcısı, Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeleri insani boyutuyla da ele almıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’in 20 Temmuz tarihli açıklamasında adadaki durumu özetledikten sonra, ada Türklerinin güvenliklerinin Türkiye için öncelikli olduğu belirtmiş ve Türkiye’nin kararlılığını “*her alanda icap eden tüm tedbirler alınmıştır*” şeklinde ifade etmiştir.¹³⁸ Ayrıca 22 Temmuz tarihinde Türkiye, müttefik ülkelere verdiği açıklama metninde adadaki “tecavüzlerin” kabul edilemez olduğunu ve bunun sorumlusunun Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti olduğunu belirterek, Kıbrıs’taki olaylar karşındaki tutumunu şu şekilde ortaya koymuştur:

“Türkiye, Kıbrıs devletine vücut veren andlaşmalarla imzalanmış ve andlaşmalarla Kıbrıs anayasasının tamamının yürürlükte bulunmasını garanti etmiş üç devletten birisidir. Binaenaleyh, Devletler Umumî hukukuna göre bu vecibelerini yerine getirmek için andlaşmalarda kendisine sağlanmış olan bütün hakları kullanacak, bunda hiçbir gayrı meşruluğa düşmeyecektir...”¹³⁹

Türkiye karar alıcısının yukarıda verilen tutumu, özellikle askeri müdahale hususunda, ABD’nin konuya müdahil olması ile birlikte kısmen bir değişikliğe uğramıştır. ABD’nin arabuluculuğu ile birlikte hükümet kanadında, Başbakan Demirel başta olmak üzere, sorunun barışçıl yollarla çözülmesi fikrinin daha ağır bastığı anlaşılmaktadır. Örneğin Demirel 24 Temmuz tarihinde şöyle demiştir:

“Türkiye medeni bir devlettir. Herkes konuşur, milli menfaatlerimiz neyi icap ettiriyorsa o yapılır. Akliselim yerine, hiddeti ikame etmek milli menfaatlerimize aykırıdır.”

Ayrıca dönemin Genelkurmay Başkanı da gazetecilere hitaben “*çocuklar sizden bir ricam var. Vurup kırmaya iltifat etmeyin. Böyle zamanlarda bütün dünyanın sempatisini üzerimize çekmemiz lazım.*” şeklindeki açıklaması, Türkiye’nin askeri müdahaleden ziyade diplomatik bir çaba ile sorunu çözme düşüncesine doğru

¹³⁷ “Hükümet Savaş Yetkisi Aldı”, **Milliyet**, 18 Aralık 1967, 7.; Bununla birlikte Türk hükümetinin bu politikası muhalefet üyelerince sıklıkla eleştirilmiştir. Örneğin dönemin Zonguldak vekili Bülent Ecevit 20 Kasım tarihli TBMM oturumunda dönemin içişleri bakanı hakkında bir gen soru vererek, hükümetin Kıbrıs konusunda pasif kaldığını öne sürmüştür. Her ne kadar Ecevit konuya ilişkin gen sorusunu hükümete Kıbrıs konusunda destek olabilmek adına ve olayların sona erdiği bir dönemde yeniden konuşulmak üzere geri çekmişse de muhalefetin bu tutumu mecliste krizin yönetimine ilişkin bir görüş ayrılığının sinyallerini vermiştir. Bakınız: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 2, Toplantı 3, Birleşim 6, c.22 (20.11.1967): 126-127.

¹³⁸ “Atina ‘Hayır’ diyor”, **Milliyet**, 21 Kasım 1967, 7.

¹³⁹ “Ya Teminat, Ya Savaş”, **Milliyet**, 23 Kasım 1967, 1.

yöneldiğini göstermesi bakımından önemlidir.¹⁴⁰ Buradan da anlaşılıyor ki Türkiye, kriz yönetimi evresinde NATO ve BM gibi uluslararası örgütler ile ABD gibi küresel güçler ile diyalog kanallarını olabildiğince açık tutmaya özen göstermiştir. Nitekim ABD'nin Kıbrıs özel temsilcisi Cyrus Vance'ın arabuluculuk rolünü üstlenerek Yunanistan'ı Türkiye'nin istemlerine büyük ölçüde ikna etmiş olması, Türkiye'nin kriz yönetimi tekniği bakımından arabuluculuk faaliyetlerini 1964 krizinde olduğu gibi 1967 krizinde de etkin bir biçimde kullandığını göstermektedir. Öte yandan Türkiye, krizin adada Yunanistan'ın da dâhil olduğu geniş çaplı bir savaşa evrilmesinden olabildiğince kaçınmıştır. Aralık ayında Yunanistan'a verilen notada, adaya antlaşmalara aykırı olarak yerleştirilmiş Yunan askerlerinin bölgeyi terk etmesi istenerek, *“bu yapılmadığı taktirde Türkiye'nin de... Gerekli dengeyi sağlamak amacıyla aynı oranda kuvveti adaya sevk etme kararı aldığı”* bildirmiştir.¹⁴¹ Böylece Türkiye, ahdî hukukunun ihlâl edildiği 1967 Kıbrıs krizine ilişkin kriz yönetimi süreci çerçevesinde ada statüsündeki dengenin korunmasından yana tavır takınarak, krizi önemli ölçüde büyütecek tek taraflı girişimlerden uzak durmuştur.

Öte yandan Türkiye açısından 1964 ve 1967 Kıbrıs krizleri arasındaki temel fark, şiddet seviyesindeki farklılıktır. Nitekim 1964 krizinde *zorlayıcı diplomasi* çerçevesinde yukarıda da değinildiği gibi sınırlı şiddet içeren bir kriz yönetimi tekniği kullanılmasına karşın, 1967 krizinde doğrudan şiddet kullanımına yer verilmemiştir. Hiç şüphesiz bunun en temel sebebi, 1967 krizinin çok daha kısa süreli olmasıdır. Bir başka ifadeyle ‘hasım’ devletlerin Türkiye'nin istemlerini çok daha kısa sürede kabul etmesi, Türkiye'nin kriz yönetiminde şiddetin seviyesini arttırmamasının en temel sebeplerinden bir tanesidir. Fakat en nihayetinde zorlayıcı diplomasinin de gereği olarak Türkiye, kendisine hak ve yükümlülükler yükleyen ahdî hukuku temel meşrulaştırıcı unsur olarak kabul edip, şiddet kullanma ihtimalini hiçbir zaman sıfıra indirmemiştir. Öyle ki Cypus Vance'nin girişimleri sürerken Türkiye, gerek donanmasını Akdeniz'deki uluslararası sularda gezdirmek ve gerekse de savaş uçaklarını ada üzerinde uçurmak suretiyle askeri seçeneklerin her zaman masada olduğunu ortaya koymuştur.

¹⁴⁰ “Siyasi Çabalar Sonuç Vermiyor”, **Milliyet**, 24 Aralık 1967, 1 ve 7.

¹⁴¹ “Türkiye Savaş Hazır”, **Milliyet**, 19 Aralık 1967, 7.

Netice itibariyle Türkiye, 1959-1960 statülerinin gerek Kıbrıs Cumhuriyeti gerekse de Yunanistan tarafından ihlâl edilmesine göz yummamış ve zorlayıcı diplomasi temelinde krizi yönetmiştir. Krizin hemen başında Türkiye karar alıcısının söylemlerinde ahdî hukuktan doğan hak ve yükümlülükler çerçevesinde askeri bir müdahalenin biraz daha ön planda olduğu bir dil hakimken, ABD'nin arabuluculuk girişimi sonrası Türkiye karar alıcıları daha çok, askeri seçenekleri tamamen bir kenara bırakmayarak, barışçıl yöntemleri ve uluslararası iş birliğini ön plana çıkaran bir dil tercih etmişlerdir. Bu çerçevede söz konusu kriz, taraflar arasında yazılı bir antlaşma neticesinde adadaki statükonun en azında 'kâğıt üzerinde' yeniden eski haline getirilmesi ile sonuçlandırılmıştır.

3.2.1.3. 1974 Kıbrıs Krizi

Kıbrıs sorununun Türkiye'nin gündemine 1964 ve 1967 yıllarının yanı sıra tam anlamıyla bir kez daha oturması 1974 yılı itibariyle mümkün olmuştur. Nitekim bu tarihten itibaren adada Rum toplumunun oluşturduğu fiili durum karşısında Türkiye'nin oluşturduğu yeni bir fiili durum ortaya çıkmış ve sorun günümüze kadar bu fiili durum etrafında şekillenerek gelebilmiştir. 1974 Kıbrıs krizi esas olarak 1964 ve 1967 yılların ortaya çıkan krizlerin bir devamı niteliğindedir. Öyle ki 1963 yılından itibaren Kıbrıs Cumhuriyeti'nin statüsü birçok kez ihlâl edilmiş ve esasen 1974 yılına gelindiğinde bu statü yalnızca 'kâğıt üzerinde' var olan bir haldedir. Fakat esasen 1974 Kıbrıs krizinin diğer iki krizden temel farkı, ada Rumları arasında 'enosis' çerçevesinde bir görüş ayrılığının ortaya çıkması ve krize giden süreçte bu görüş ayrılığının etkili olmuş olmasıdır. Öyle ki 1967 ateşkesine aykırı olarak adaya yeniden gelen Grivas, bir an önce Yunanistan ile birleşmenin gerekliliğini vurgularken, diğer yandan Makarios ise 'enosis' düşüncesinin zamanla gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Böylece Makarios'a karşı artan tepki, Yunanistan'daki askeri yönetimin de Grivas'ı desteklemesiyle birleştiğinde, Kıbrıs önemli bir kargaşa ile karşı karşıya kalmıştır. Bu kargaşanın bir sonucu olarak 15 Temmuz 1974 tarihinde Makarios'a karşı "başarılı" bir darbe düzenlenerek adanın yönetimi el değiştirmiştir. 'Enosis' yanlısı Nikos Sampson'ın Cumhurbaşkanı olması ile sonuçlanan bu darbe, Türkiye açısından da 1974 Kıbrıs krizinin başlangıcını oluşturmaktadır.

Peki, görünüşte Kıbrıs'ın iç meselesi sayılabilecek bu darbe Türkiye açısından neden bir dış politika krizini tetiklemiştir? Her şeyden önce Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki bu değişim, ülkedeki anayasal düzenin yıkılması anlamına gelmekteydi. Nitekim Kıbrıs Cumhuriyeti 1960 Lefkoşa Antlaşması'nın ikinci maddesinin ikinci fıkrası gereğince “...bağımsızlığını sürdürmeyi, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini ve anayasaya saygının sağlanmasını...” taahhüt etmiştir.¹⁴² Dolayısıyla adadaki bu tek taraflı girişim, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kendisi başta olmak üzere 1959-1960 statüsüne taraf olan tüm devletlerin ahdî hukukunun ihlâli anlamına gelmektedir. Kaldı ki ada Türklerinin Yunanistan ile birleşme amacını taşıyan böylesine bir askeri darbe sonucunda yaşam koşullarının daha da zorlaşacağı da açıktır. Bu gelişmeler karşısında Kıbrıs statüsünün bir diğer tarafı olan İngiltere yeni yönetimi tanımayacağını ilân etmiş, fakat askeri anlamda Türkiye ile ortak hareket etmekten de kaçınmıştır. Nitekim 16 Temmuz tarihinde Türkiye'nin almış olduğu askeri müdahale kararına katılmamış, sorunun çok boyutlu iş birliği ile çözülmesini savunmuştur.¹⁴³ Konunun bir diğer hukuki tarafı olan Türkiye ise 1974 Kıbrıs krizini, Kıbrıs'a ilişkin tüm krizlerde olduğu gibi ahdî hukukun ihlâli olarak görmüş ve politikalarını bu çerçevede belirlemiştir. Nitekim dönemin Milli Savunma Bakanı Esat Işık, 16 Temmuz tarihinde konuya ilişkin değerlendirmenin yapıldığı bir toplantı sonrası şöyle demiştir:

... “bilindiği gibi, Kıbrıs sorunu milletlerarası bir sorundur ve Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Kıbrıs'ta iki cemaatin andlaşmalara dayanan akdî yükümlülükleri bulunan bir meseledir. Türkiye'nin bu teşebbüsün herhangi bir şekilde bu ahdî statüyü ihlâl etmesine müsaade edemeyeceği tabiidir...”.

Esat Işık tarafından da açık bir biçimde ahdî hukuka yapılan vurgu, esas olarak Türkiye'nin krize ilişkin politikalarının da temel meşrulaştırıcı unsuru olmuştur. Bununla birlikte Türkiye bu darbenin bir Yunan darbesi olduğunu öne sürerek, ahdin

¹⁴² Bakınız: Dışişleri Bakanlığı, **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma (1960)**, http://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyeti_nin-kurulusuna-iliskin-temel-antlasma_-1960_ingilizce_tr.mfa [20.02.2017]. Ayrıca, Garanti antlaşmasının ikinci maddesinin birinci fıkrası aynen şöyledir: “Yunanistan, İngiltere ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1'nci maddede belirtilen taahhütlerini kaydederek, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, ülke bütünlüğünü, güvenliğini ve anayasanın temel maddeleri ile oluşan durumu (state of affairs) tanurlar ve garanti ederler.” Bakınız: Dışişleri Bakanlığı, **Garanti Antlaşması (Zürich, 11 Şubat 1959)**, http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_tr.mfa [20.02.2017].

¹⁴³ Bektaş, **age.**, 128-129.

yalnızca Kıbrıs Cumhuriyeti'nce değil Yunanistan tarafından da ihlâl edildiğini ortaya koymuştur.¹⁴⁴

Kriz yönetimi açısından bakıldığında ise Türkiye, genel olarak Kıbrıs'a ilişkin kriz yönetimi stratejilerinden farklı bir yol izleyerek *zorlayıcı diplomasi* stratejisi yerine *karşı tarafın yanlış hesap yapmasını önlemek için kararlılık ve azim gösterme stratejisi (conveying commitment and resolve)* çerçevesinde hareket etmiştir.¹⁴⁵ Bu çerçevede Türkiye adada değişen duruma yönelik olarak statükonun eski haline getirilmesi ve istikrarın yeniden sağlanması için 20 Temmuz 1974 tarihinde “Kıbrıs Barış Harekâtı'nı” icra etmiştir. Buna ilişkin olarak dönemin başbakanı Bülent Ecevit'in harekâtın gerekçesini belirten açıklaması ise şöyledir:

“Kıbrıs'taki son Yunan hareketi, yalnız bir hükümet darbesi değildi. Onun ötesinde, bağımsız Kıbrıs devletini temelinden yıkmayı amaçlayan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yasa niteliğindeki anlaşmaları çiğneyen bir hareketti. Türkiye'nin davranışı ise, bir garantör devlet olarak, uluslararası anlaşmalara göre, Kıbrıs'ın bağımsızlığından, toprak bütünlüğünden, anayasal düzeninden sorumlu bir devlet olarak, Türkiye'ye düşen bir yetkinin ve görevin yerine getirilmesidir. Türkiye bu harekâta geçmeden önce, başka her çareyi denemiştir, fakat sonuç alamamıştır. Kıbrıs'ta zorbalıkla ve meşruluk dışı yollardan yaratılan kuvvet dengesizliği bu harekâta giderilmiş olacaktır. O zaman, ancak o zaman, Türkiye, hakkın değil, kuvvetin dilinden anlayanlarla, Kıbrıs sorunu için de müzakereyi kabul edecektir.”¹⁴⁶

Ecevit'in bu açıklamasından da anlaşılıyor ki Türkiye, Kıbrıs'taki bu statü değişimini doğrudan ahdî hukuk çerçevesinde yorumlamaktadır. Fakat burada bir başka önemli husus Türkiye'nin tek taraflı bir “oldubitti”den ziyade, adada bir denge oluşturduktan sonra müzakere yolu ile krizi çözmek istemesidir. Nitekim bu noktada Türkiye, tıpkı Kıbrıs'a ilişkin diğer krizlerde de olduğu gibi uluslararası hukukun dışına çıkmamaya özen göstermektedir. Bu sebeptendir ki Türkiye 22 Temmuz günü, adanın küçük bir kısmında kontrolü sağladıktan sonra, BM'nin 353 sayılı ateşkes çağrısına¹⁴⁷ riayet ettiğini açıklamıştır.¹⁴⁸ Ayrıca söz konusu bu “sınırlı bir amaca

¹⁴⁴ Yunanistan tarafı ise Kıbrıs darbesini bağımsız bir devletin iç meselesi olduğunu, kendilerinin bu meseleye bir müdahalelerinin olmadığını belirtmiştir. Bakınız: “Ecevit: Bu Bir Yunan Müdahalesidir”, **Milliyet**, 16 Temmuz 1974, 1. ve 7.

¹⁴⁵ Aksu, 2017, **age.**, 107.

¹⁴⁶ Bektaş, **age.**, 129.

¹⁴⁷ BM'nin bu çağrısı esas olarak doğrudan Türkiye müdahalesine karşı bir içeriğe sahip olmaması yönüyle uluslararası kamuoyunda da Türkiye'nin müdahale noktasında destek gördüğünün bir işareti sayılabilir. Nitekim çağrı metninin 5. maddesinde Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye vakit kaybetmeden adada barışın ve anayasal düzenin yeniden sağlanması için görüşmelere başlanması gerektiğini ortaya konulmuştur. Böylece Türkiye'nin sorunun meşru bir tarafı olduğu net bir biçimde ortaya konulmuştur. Türkiye bu kararın ateşkesi ve üçlü görüşmeleri tavsiye eden maddelerini kabul etmiştir. Bakınız: Toluner, **age.**, 283.

¹⁴⁸ “Ateşkes Kabul Edildi”, **Hürriyet**, 22 Temmuz 1974, 1.

sahip” müdahaleyi uluslararası hukuktan ve ‘garantör devlet’ statüsüne sahip olduğu antlaşmalardan doğan hak ve yükümlülüklerine dayandırdığı meşru müdafaa hakkı çerçevesinde gerekçelendirmiştir. Nitekim Ecevit 23 Temmuz günü TBMM genel kurulunda yaptığı konuşmada bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Değerli arkadaşlarım, takdir buyursunuz ki, Kıbrıs’ta garantör bir devlet olmanın bize tanıdığı görev ve yetkiye dayanarak barış sağlamak üzere ve yıkılmak istenen bağımsız Kıbrıs Devletinin yeniden kurulabilmesi olanağını, işlemez hale getirilen anayasal düzenin yeniden işler duruma getirilebilmesi olanağını sağlamak üzere girişmiş olduğumuz bu harekâtın amaçları da bu şekilde kendiliğinden sınırlanmış olmaktadır.”¹⁴⁹

Fakat buradaki ayırıcı husus, Türkiye’nin 1974 harekâtı ile adadaki statünün 15 Temmuz öncesine döndürülmesini amaçlamamış olmasıdır. Çünkü herşeyden önce bu statü, Yunanistan ve Kıbrıs Rumları’nın lehine olup, esasen sorunun da başlangıcını oluşturmaktadır. Bu noktada Türkiye’nin asıl amacı, Adada askeri müdahale sonucu oluşturduğu fiili durumdan da yararlanarak, çıkarlarına uygun kalıcı ve yeni bir çözüm için müzakere masasına oturmaktadır.¹⁵⁰ Öte yandan Türkiye’nin harekâta ilişkin söz konusu bu gerekçelerine karşılık, Kıbrıs Rum toplumu, Türkiye’nin müdahalesinin hem Garanti Anlaşmasına hem de BM şartına aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Nitekim Kıbrıs Rum Toplumu’nun Garanti Anlaşmasına ilişkin yaptığı yorum çerçevesinde, bu antlaşma yalnızca dışarıdan gelen tehlikelere karşı işletilebilir. Ayrıca Kıbrıs yönetimine göre gerek Yunanistan’ın darbedeki payı gerekse de Türkiye’nin bu tutumu, Garantör devletlerin ahdî ihlal ederek adayı “istila” etmeleri anlamına gelmekteydi. Öte yandan sorunun diğer iki muhatabı Yunanistan ve İngiltere ise garantörlük antlaşmasının silahlı bir müdahale ön görmediğini öne sürerek, meselenin müzakereler yolu ile halledilmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır.¹⁵¹

Bunun devamında Türkiye’nin benimsemiş olduğu *şiddet içeren çoklu çözüm* tekniğinin ikici ayağı sayılabilecek müzakere aşaması, 25 Temmuz tarihinde Cenevre’de garantör devletlerin bir araya geldikleri konferans ile başlamıştır. Bu konferans sonucunda Türkiye, adadaki fiili askeri üstünlüğünün müdahalenin uluslararası hukuk bakımından haklılığının da getirmiş olduğu bir üstünlük ile 30 Temmuz tarihinde imzalanan Cenevre Anlaşması çerçevesinde hemen hemen bütün isteklerini taraflara kabul ettirebilmiştir. Nitekim bu noktada Türkiye’nin en önemli

¹⁴⁹ Neziroğlu ve Yılmaz, *age.*, c.7, 488.

¹⁵⁰ Toluner, *age.*, 272.

¹⁵¹ *age.*, 274-276.

kazanımı, Cenevre Anlaşması'nın esasen Türkiye'nin 20-30 Temmuz arasında yarattığı fiili durumu da tanıyan bir antlaşma olmasıdır. Cenevre Antlaşması çerçevesinde, 353 (1974) sayılı BM kararının aksine, askeri personelin geri çekilmesi değil, personelin 30 Temmuz tarihinde bulundukları bölgelerde kalarak hâkimiyet alanlarını genişletmemeleri kararlaştırılmıştır.¹⁵²

Birinci Cenevre konferansının ardından 8 Ağustos tarihli ikinci Cenevre Konferansı ile devam eden müzakerelerin bir daha toplanma kararı almaksızın dağılmasıyla birlikte Türkiye, Kıbrıs Adası'ndaki harekâtına ahdî hukuku temel alarak ve ahdî hukukun daha çok insan hakları boyutuna ilişkin bir gerekçelendirme ile devam etmiştir.¹⁵³ Nitekim Başbakan Ecevit, 15 Ağustos tarihinde harekâtın gerekçelerini şöyle açıklamıştır:

“... Yunanlılar ve Rumlar, bugüne kadar, Kıbrıs devletinin anayasal statüsü konusunda ciddi bir görüşmeye yanaşmamışlardır. Hatta Güvenlik Konseyi kararının açık hükmüne rağmen, konferansın bu konuda yetkisiz olduğu iddiası ile çalışmaları uzun süre aksatmışlardır. 30 temmuzda imzalanıp yayınlanan Cenevre deklarasyonunun kendilerine yüklediği görevlerden hiçbirini yerine getirmemişlerdir. Deklarasyonun açık hükümlerini, devletlerarası hukuk kurallarını ve insanlık haklarını göz göre göre çiğneyerek, güçlerinin yettiği her yerde, silahsız ve savunmasız Türk topluluklarına esir ve rehin muamelesi yapmayı sürdürmüşlerdir...”¹⁵⁴

Bu açıklamadan da anlaşılıyor ki, Yunanistan ve Kıbrıs Rum toplumunun Cenevre Anlaşmasında kabul edilen hükümlere aykırı olarak adadaki Türk toplumuna karşı şiddet eylemlerini sürdürmesi, Türkiye'yi harekâta kaldığı yerden devam etmeye zorlamıştır. Böylece 16 Ağustos tarihinde BMGK'nın 360 sayılı kararına¹⁵⁵ uyarak ateşkes ilân eden Türkiye, harekât sonunda toplumlar arası fiili bir bölünmenin de yolunu açmıştır.

Yukarıda da görüldüğü şekilde Türkiye karar alıcısı 1974 Kıbrıs krizini ahdî hukukun bir ihlâli olarak görmüş ve kriz yönetimi strateji ve tekniğini ona göre belirlemiştir. Bu çerçevede *karşı tarafın yanlış hesap yapmasını önlemek için kararlılık ve azim gösterme stratejisi (conveying commitment and resolve)* gereğince

¹⁵² age., 292.

¹⁵³ Nitekim adanın çeşitli yerlerinde toplu mezarlar bulunmuş olması bu durumun haklılığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede adadaki insan haklarının ihlaline ilişkin tartışmaların bir değerlendirmesi için bakınız: Toluner, age., 329-332.

¹⁵⁴ “Çıkartma Kadar Bu Harekât da Meşrudur”, *Milliyet*, 15 Ağustos 1974, 4.

¹⁵⁵ BMGK'nın söz konusu bu kararda Türkiye'nin harekâta devam etmesini desteklemediği görülmektedir. Nitekim karar içerisinde bu müdahalenin “tek taraflı” bir müdahale olduğu ve ‘uygun bulunmadığını’ öne sürülmüştür. Bakınız: Söz konusu karar için bakınız: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, **Security Council Resolutions**, No: 360 (1974), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/353\(1974\) \[03.03.2017\]](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/353(1974) [03.03.2017]).

ilk etapta adaya ahdî hukuktan doğan hak ve yükümlülükleri temelinde askeri bir müdahalede bulunmuş ve ardından krizin çözümünü müzakereler yolu ile sağlamaya çalışmıştır. Müzakerelerin de çıkmaza girmesiyle birlikte, bu kez, daha çok adadaki insan hakları ihlallerini ileri sürerek harekate kaldığı yerden devam etmiş ve en nihayetinde ada toplumları arasındaki fiili bölünmeyi gerçekleştirmiştir. Öte yandan Kıbrıs'a ilişkin diğer iki krize nazaran şiddet unsurunun bu kriz çerçevesinde çok daha görünür olmasının en temel sebeplerinden bir tanesi de şüphesiz Türkiye'nin artan askeri kapasitesidir. Öyle ki Kıbrıs'a ilişkin daha önceki krizler göz önüne alındığında, yukarıda da verildiği üzere, Türkiye'nin askeri kapasitesinin böyle askeri müdahale için yeterli olup olmayacağı tartışma konusu olmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye'nin kriz yönetimini etkileyen bir başka husus, adaya ilişkin statünün esas olarak Türkiye'ye müdahale hakkı tanınmasının da ötesinde bir yükümlülük yüklemiş olmasıdır.¹⁵⁶ Kaldı bu husus Türkiye'nin müdahaleyi meşru bir temele oturtmasında çok önemli bir işlev görmüştür. Bunun devamında 1974 krizinin Kıbrıs'a ilişkin diğer krizlerden kriz yönetimi açısından bir diğer önemli farkı ise, şiddet seviyesinin ABD'nin arabuluculuk faaliyetlerine rağmen Türkiye tarafından arttırılmış olmasıdır. Nitekim daha önceki krizlerde ABD, Türkiye'nin adaya müdahalesi önündeki en önemli engellerden bir tanesi olmuştur. Buna uygun olarak ABD 1974 krizinde de bir Yunan-Türk savaşını engellemek maksadıyla konunun müzakereler ile çözülmesini istemişse de ilk etapta bu arabuluculuk rolü büyük ölçüde etkisiz kalmıştır.¹⁵⁷ Son olarak 1974 Kıbrıs krizinin diğer Kıbrıs krizlerinden farkı, insani boyutunun diğerlerine nazaran daha geri planda olmasıdır. Nitekim darbe ile gelen Kıbrıs yönetimi ilk etapta Türkiye'nin tepkisini çekmemek için Türklere ilişkin bir saldırıda bulunmaktan büyük ölçüde kaçınmışlardır. Bu da krizin başında Türkiye'nin daha çok ahdî hukukun insani boyutuna daha az vurgu yapmasına yol açmıştır. Fakat krizin devam etmesiyle birlikte yukarıda da verildiği üzere insan haklarının ihlali de Türkiye açısından kriz yönetimi sürecince meşrulaştırıcı bir unsur olarak ileri sürülmüştür.

¹⁵⁶ İzzettin Doğan, "Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, c.41, s. 3-4, (1975), 181-182.

¹⁵⁷ Melek Fırat, "1960-1980 Yunanistan'la İlişkiler", der. Baskın Oran. **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, c.1, 6. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 742.

Genel bir bakış açısıyla değerlendirilirse Türkiye, uluslararası hukuk ve toplumsal bağlar ile bağlı olduğu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin statüsünün tek taraflı değiştirilmesini ahdî hukukunun bir ihlâli olarak değerlendirmiştir. Bu çerçevede kriz yönetimi sürecinde ahdî hukuka sıkça vurgu yaparak, politikalarını bu zeminde şekillendirmiştir. Bunun devamında Türkiye'nin askeri kapasitesi de Kıbrıs'a ilişkin krizleri yönetmesinde belirleyici bir unsur olmuştur. Nitekim askeri kapasitesinin görece yetersiz olduğu 1964 ve 1967 krizlerin şiddet kullanma tehdidi ile krizi yönetirken, 1974 Kıbrıs krizi çerçevesinde artan askeri kapasitesinin de etkisiyle şiddeti doğrudan kullanarak müzakerelerde avantaj elde etmiştir. Buradan da anlaşılıyor ki Türkiye Kıbrıs'a ilişkin krizlerde kararlılığını yüksek tutarak gerekirse şiddet kullanımını da meşru görmüştür. Öyle ki bu şiddet kullanımını da ahdî hukuk ve insan hakları temelinde meşrulaştırarak, kriz yönetiminde gerek askeri şiddet gerekse de müzakereler ve arabuluculuk tekniklerini tercih etmiştir. Sonuç itibarıyla 1974 Kıbrıs krizi Türkiye açısından doğrudan askeri bir çözüme başvurularak sonlanmış, fakat bu askeri müdahale taraflar arasındaki uyuşmazlığın çözülmesini sağlayamamıştır. Peki, Kıbrıs dışında Türkiye'nin “garantörlük yükümlülüğü” bulunan topraklarda ortaya çıkan krizlerde Türkiye karar alıcısı nasıl bir politika izlemiştir? Çalışmanın bir sonraki başlığında 1991 Nahçıvan Krizi özelinde işte bu sorunun cevabı aranacaktır.

3.2.1.4. 1991 Nahçıvan Krizi

Nahçıvan Özerk bölgesinin Türkiye ile gerek toplumsal gerekse de hukuki anlamda bir bağından söz etmek mümkündür. Nitekim 2 Aralık 1920 yılında Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan Gümrü Antlaşması'nın 2. maddesi ile Türkiye, Nahçıvan'ın doğrudan koruyuculuğunu üstlenmiştir. Ayrıca 3. madde içerisinde söz konusu bu bölge “*Türkiye'nin tarihsel, etnik ve hukuksal ilişkisi inkâr edilemez topraklar...*” olarak betimlenmiştir.¹⁵⁸ Her ne kadar Gümrü Antlaşması onaylanmamış ve dolayısıyla yürürlüğe girmemişse de o dönem ve daha sonrası için Türkiye'nin Nahçıvan'a bakışı açısından önemli bir göstergedir. Gümrü Antlaşmasının yürürlüğe girmemesinin ardından Türkiye gerek doğu sınırını gerekse de Nahçıvan'ın statüsünü belirleyen 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nı imzalamıştır. Söz konusu bu antlaşmanın 3. maddesi “*...koruyuculuk hakkını üçüncü*

¹⁵⁸ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, c.1 (1920-1945), 3. bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 19-20.

bir devlete hiçbir zaman bırakmamak koşulu ile, Azerbaycan koruyuculuğunda özerk bir bölge oluşturulması konusunda anlaşmışlardır...” şeklinde bir ifadeyle Nahçıvan’ı, Azerbaycan’ın himayesinde özerk bir statüye kavuşturmuştur. Bu antlaşmanın bir tarafı olarak Türkiye, böylece, Nahçıvan’ın bugünkü statüsünde söz sahibi olan bir ülke haline gelmiştir. Bu çerçevede Gümrü Antlaşması ile Moskova Antlaşması’nın Nahçıvan açısından iki önemli farkı bulunmaktadır. Birincisi, Gümrü Antlaşmasında ön görülen Türkiye’nin Nahçıvan üzerindeki doğrudan koruyuculuk statüsü, Moskova Antlaşması ile Azerbaycan’a verilmiş, ikincisi ise Gümrü Antlaşması uyarınca bölgenin statüsü self-determinasyon ilkesine de uygun olarak bir plebisit ile belirlenecekken, Moskova Antlaşması ile bu durum ortadan kaldırılmıştır.¹⁵⁹ Öte yandan Moskova Antlaşması’nın devamında 13 Ekim 1921 tarihinde Türkiye ile dönemin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinden Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan arasında Nahçıvan’ın Moskova Antlaşması çerçevesindeki statüsünü teyit eden Kars Antlaşması imzalanarak, Nahçıvan’ın statüsüne son şekli verilmiştir. Nitekim taraflar arasında Moskova Antlaşması dışında imzalanan önceki antlaşmaların geçersiz kılındığı Kars Antlaşması çerçevesinde Nahçıvan’ın statüsü, “... Azerbaycan’ın koruyuculuğunda özerk bir bölge...” olarak teyit edilmiştir.¹⁶⁰

Yukarıda verilen Nahçıvan Özerk bölgesinin statüsü Ermenistan ve Azerbaycan’ın 1991 yılında bağımsızlıklarını ilân etmelerini takiben Dağlık-Karabağ bölgesinin kontrolüne ilişkin uzun soluklu bir çatışmaya girişmeleri ile tehdit altına girmiştir.¹⁶¹ Bu çerçevede Türkiye karar alıcısı bakımından Nahçıvan krizinin tetiklenmesi 18 Mayıs 1992 yılında Ermeni kuvvetlerinin Türkiye ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasındaki bağlantının da sağlandığı Sederek kasabasına yönelik

¹⁵⁹ **age.**, 32-38.

¹⁶⁰ Kars Antlaşması için bakınız: **age.**, 41-47.

¹⁶¹ Esasen Dağlı-Karabağ sorunu 1988 yılından itibaren bölgenin gündemine girmiştir. Özellikle tarafların bağımsızlıklarını kazandıkları 1991 yılında çatışmanın savaş boyutunu aldığı görülmektedir. Nitekim 1988 yılından itibaren yaşanan uyuşmazlık neticesinde Azerbaycan topraklarının yaklaşık yüzde 20’si Ermeni kuvvetlerince uluslararası hukuk toplum tarafından da tanındığı şekilde işgal altındadır. Bu bölgesel çatışmada Türkiye toplumsal bağlarının ve çıkarlarının gereği olarak Azerbaycan’ın yanında yer almış, Rusya ve İran ise büyük ölçüde Ermenistan’ı desteklemişlerdir. Ayrıca sorunun çözümüne ilişkin pek çok görüşme yapılmasına karşın hâlen bir çözüm bulunamamış ve ara ara taraflar arası sıcak çatışmalar da devam etmektedir. Dağlık-Karabağ sorunun çıkış sebeplerine ve Türkiye’nin konu ile ilişkisini irdeleyen bir çalışma için bakınız: Svante E. Cornell, “Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance,” **Middle Eastern Studies**, c.34 s.1 (1998): 51-72.

saldırısı ile başlamıştır.¹⁶² Her ne kadar daha önceden Ermenistan'ın Nahçıvan'a saldırıları olmuşsa da, Sederek bölgesine yapılan bu saldırı, Nahçıvan ile Türkiye'nin arasındaki bağlantıyı koparabilme ihtimali nedeniyle Türkiye karar alıcısı tarafından kriz olarak algılanmıştır.

Nahçıvan krizinin Türkiye'nin ahdî hukuku açısından iki önemli noktası bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Ermenistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra Kars Antlaşması'nı tanımamış olmasıdır. Nitekim bu durum söylem boyutunda kalarak Nahçıvan krizinin analizi çerçevesinde krizin uyuşmazlık evresinde kendisine yer bulmaktadır. Kaldı ki uluslararası hukuk açısından her şeyden önce dönemin Ermenistan devleti Kars Antlaşması'nı imzalayan Sovyet Sosyalist Ermenistan Cumhuriyeti hükümetinin ve Sovyetler Birliği'nin ardılı sayılan bir devlettir. Bu nedenledir ki, uluslararası hukukun *uti possidetis* ilkesi gereği esasen söz konusu bu devletlerin imzaladıkları sınır anlaşmaları, ardıl devlet konumundaki Ermenistan'ı da bağlamaktadır. Kars Antlaşması da uluslararası hukuka uygun bir biçimde akdedilerek yürürlüğe giren ve günümüzde de geçerliliğini koruyan bir antlaşmadır. Kaldı ki mevcut sınırların değişmezliği ilkesi gereği, *uti possidetis*, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi çerçevesinde sınıra ilişkin antlaşmalarda, antlaşmanın koşullarında ciddi bir değişim olmadığı müddetçe bir devletin söz konusu antlaşmadan çekilmesi veya antlaşmayı tek taraflı değiştirmesi mümkün değildir.¹⁶³ Bunun devamında Nahçıvan krizinde ahdî hukukun ihlâl edilmesi hususu, ikinci olarak, Ermenistan'ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne ait Sederek bölgesini işgal ederek Türkiye'nin Nahçıvan ile bağlantısını kesmeye çalışmasıdır. Bu hamle de tıpkı Kars Antlaşması'nın tanınmamasında olduğu gibi Türkiye'nin tarafı olduğu ahdî hukukun ihlâli anlamına gelmektedir. Nitekim yukarıda da verildiği üzere Nahçıvan'ın statüsü “...koruyuculuk hakkını üçüncü bir devlete hiçbir zaman bırakmamak koşulu ile...” Azerbaycan'ın koruyuculuğu altındadır. Türkiye de bu statünün oluşmasında imzacı ülkelerden birisi olarak Nahçıvan'ın statüsünün

¹⁶² “Ankara’da Müdahale Havası: Ermeni Azdı”, **Milliyet**, 19 Mayıs 1992, 1.; Bu noktada Türkiye ile Ermenistan ilişkilerinin halihazırda zaten gergin olduğu belirtilmelidir. Nitekim bağımsızlığını ilân eden Ermenistan, gerek “soykırım” iddiaları gerekse de Türkiye ile olan Kars Antlaşması'nı açıkça tanımayıp, Türkiye'nin doğusundan toprak iddiasında bulunması nedeniyle ilişkilerin bir hayli gerilmesine sebep olmuştur. Bakınız: Faruk Sönmezoğlu, **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, (İstanbul: Der Yayınları, 2016), 350-351.

¹⁶³ İbrahim Kaya, “Türkiye Ermenistan İlişkilerinin Normaleş(tiril)mesi: Hukuksal Değerlendirmeler”, **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası , Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu**, 29-30 Nisan 2009, (Kars: Kafkas Üniversitesi, 2009): 224-233.

korunması noktasında “söz sahibi” bir ülke konumundadır.¹⁶⁴ Bu çerçevede Ermenistan’ın uluslararası hukuk bakımından hâlâ yürürlükte olan Kars Antlaşması’nı tanımayıp Nahçıvan’ı işgal etme girişimi Türkiye’nin ahdî hukukunun ihlâli anlamına gelmektedir. Kaldı ki BM Güvenlik Konseyi tarafından benimsenen 30 Nisan 1993 tarihli ve 822 sayılı kararlar (resolution) Ermenistan’ın “işgal ettiği” Azeri topraklarını boşatmaya çağırarak uluslararası hukuk ihlâlini de açık bir biçimde ortaya koymuştur.¹⁶⁵ Türkiye’nin, son olarak, ahdî hukukunun ihlâl edildiği bir başka husus ise Ermenistan’a ait top ve roketlerin zaman zaman Türkiye sınırının içlerine düşmesidir. Nitekim bu durum doğrudan Türkiye’nin kendi sınır ve halkının güvenliği bakımında uluslararası toplum tarafından tanınmış olan egemenlik hakkının doğrudan ihlâl edilmesi anlamına gelmektedir.¹⁶⁶

Ermenistan’ın yukarıda verilen ahdî hukuka ilişkin ihlâlleri, Türkiye’nin konuyu bu çerçevede bir kriz olarak algılayarak politika üretmesini gerektirmiştir. Öyle ki Ermenistan’ın Sederek bölgesine saldırılarını başlatmasıyla birlikte dönemin başbakan yardımcısı Erdal İnönü “*Bizim Nahçıvan’ın varlığında imzası bulunan bir ülke olarak toprak bütünlüğünün korunması ve orada yaşayan insanların kazaya uğramaması için büyük dikkatimiz var*” diyerek Türkiye’nin konuya ahdî hukuk çerçevesindeki ilgisini ortaya koymuştur. Öte yandan dönemin dışişleri bakan vekili Onur Kumbaracıbaşı “*Nahçıvan Karabağ’a benzemez, imza koyduğumuz andlaşmalar var...*” şeklinde bir açıklama yaparak, Türkiye’nin Nahçıvan’ın statüsüne yönelik bir saldırıya kayıtsız kalamayacağını ilk sinyallerini vermiştir.¹⁶⁷ Nahçıvan’daki Ermeni saldırılarını kendisi açısından bir kriz olarak gören Türkiye, bu doğrultuda kriz yönetimi stratejisi olarak *zorlayıcı diplomasi (coersive diplomacy)* stratejisini ve buna uygun kriz yönetimi tekniği olarak da *şiddet içermeyen askeri*

¹⁶⁴ Mustafa Aydın, “Türkiye’nin Azerbaycan’la Tarihsel Bağları ve Nahçıvan Kutusu” der. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, c.1, 6. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002): 403.

¹⁶⁵ Karar için bakınız: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, **Security Council Resolutions**, No: 822 (1993), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822(1993)) [05.03.2017]. ; Ayrıca Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİK) tarafından Dağlık-Karabağ sorununun çözümüne ilişkin olarak kurulan Minsk grubunun 28 Şubat 1992 tarihli almış olduğu kararda Dağlık-Karabağ bölgesi Azerbaycan toprağı olarak nitelendirilmiştir. Kararın tam metni için bakınız: **AGİK**, <http://www.osce.org/resources/183791?download=true> [07.03.2017].

¹⁶⁶ Ermeni top ve roketlerinin Türkiye tarafına düşmesi hakkına dönemin dışişleri bakanı Hikmet Çetin’in 19 Mayıs 1992 tarihli meclis konuşması için bakınız: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 19, Birleşim 78, c.22 (Mayıs 1992), 204.

¹⁶⁷ “Ankara’da Müdahale Havası: Ermeni Azdı”, **Milliyet**, 19 Mayıs 1992, 1. ve 7.

tedbirleri benimsemiştir. Bu çerçevede güç kullanma tehdidinin ilk adımı olarak 19 Mayıs 1992 tarihinde Nahçıvan sınırına bir mekanize tugay ve bir tümen konuşlandırılmıştır.¹⁶⁸ Bunun devamında, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, 28 Mayıs 1992 tarihinde Türkiye ile Nahçıvan arasındaki ulaşımı sağlayan “Hasret” köprüsünün açılışında “*Kim kuvvet kullanarak toprak kazanma yoluna giderse, bilmelidir ki, kendisinden daha kuvvetlisi de vardır ve pişman olacaktır,*” diyerek Türkiye’nin askeri kararlılığını bir kez de söylem düzeyinde ortaya kaymak suretiyle *zorlayıcı diplomasi* stratejisinin devamlılığını sağlamıştır. Türkiye her ne kadar Nahçıvan’daki olaylara kayıtsız kalmasa da ülkenin söz konusu olaylara hangi ölçüde müdahil olacağı hususu, devletin zirvesinde görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Nitekim dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal Türkiye’nin ahdî hukukuna da vurgu yaparak, Nahçıvan’a askeri bir müdahalede bulunulması gerektiğini savunmuştur. Öte yandan dönemin hükümeti, özellikle başbakan Süleyman Demirel, doğrudan bir askeri müdahalenin taraftarı olmamıştır. Örneğin 23 Mayıs tarih bir konuşmasında Demirel şöyle demiştir:

“...Aliyev’in de belirttiği gibi durumda yumuşama diplomatik yoldan sağlanabildi... savaşıacak tek devlet biz miyiz? Askeri olan tek devlet biz miyiz? Bu duruma rağmen hala niye harp etmiyorsunuz derlerse ben de ozaman kim harp etmek istiyorsa buyursun gitsin derim.”¹⁶⁹

Esas olarak krizin hemen başında yukarıda da verildiği üzere hükümet ve Dışişleri Bakanlığı Türkiye’nin ahdî hukukuna vurgu yaparak müdahale olasılığına işaret etmiş, fakat çok geçmeden bu söylem, sorunun diplomatik yollarla çözülmesi gerektiği gibi ihtiyatlı bir yaklaşım halini almıştır.

Nahçıvan’a ilişkin olayların Türkiye gündemine yeniden oturması, 1993 yılının Nisan ayında Ermenistan’ın bölgeye olan saldırılarının artmasıyla gerçekleşmiştir. Bu olaylar karşında ilk ciddi tepki Cumhurbaşkanı Özal’dan gelmiştir. Nitekim Özal: “*ben daha önce de söyledim dışimizi göstermezsek bu iş halledilmez*” demiş ve ayrıca Türkiye’nin askeri bir müdahalede bulunup bulunamayacağı sorulduğunda ise “*Kıbrıs’a nasıl çıktık? Bu harekate karşı çıkıldı mı...?*” şeklinde cevap vererek, Nahçıvan ile Kıbrıs’ı aynı çerçevede değerlendirilmiştir.¹⁷⁰ Nitekim benzer bir açıklama dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’den gelmiş ve o da yaptığı açıklamada “*BM’ye mesaj verdik, bizi yeni bir*

¹⁶⁸ “Eller Tetikte”, **Milliyet**, 19 Mayıs 1992, 1.

¹⁶⁹ “ABD İstedigimizi Yaptı”, **Milliyet**, 23 Mayıs 1993, 1.

¹⁷⁰ “Özal açıkladı: Dışimizi Göstermek Gerekir” **Milliyet** 05 Nisan 1993,

Kıbrıs'a zorlamayın...” diyerek Nahçıvan’ın durumunu Kıbrıs’a benzetmiştir.¹⁷¹

Ayrıca Turgut Özal, 8 Nisan tarihli konuşmasında;

“...Ahdî bağlantınız var. Nahçıvan için. Size kim ne yapabilir?.. Ermeni sınırında siz ciddi bir manevra yaparsanız, ciddi bir şey yaparsanız üç tane merminiz de o tarafa düşse... Ne olur? ...”

diyerek krizin ahdî hukuk çerçevesinde askeri önlemler ile yönetilmesini yeniden vurgulamıştır.¹⁷²

Tüm bunlarla birlikte, Turgut Özal’ın Nahçıvan’a ahdî hukuk çerçevesinde askeri müdahalede bulunulmasına ilişkin sıkça yaptığı vurgunun yerini 14-15 Nisan tarihlerinde Azerbaycan ziyaretiyle birlikte Süleyman Demirel’in görüşlerine daha yakın bir biçimde diplomatik önlemleri vurgulayan bir dile bıraktığı görülmektedir. Ayrıca daha önce sıkça yaptığı Türkiye’nin Nahçıvan üzerindeki ahdî bağına bu gezi sırasında hiç vurgu yapmamış ve Ermeni saldırılarını sınırların değişmezliği ve insan hakları üzerinden yorumlayarak uluslararası işbirliği çağrısı ile yetinmiştir. Nitekim Azerbaycan gezisinin sonunda

“Bir memleket, savunmasını kendisi yapar. Taşıma suyla değirmen döner mi? Bu meseleyi de onların halletmesi gerekir. Azerbaycan, hakikaten büyük bir ülke olmak istiyorsa bu işi kendisinin becermesi lazım. Bizim maddi manevi desteğimiz olur, o ayrı konu. Ama onlar namına harp edemeyiz”

şeklinde konuşarak esasen Türkiye’nin karar alıcı nezdinde ahdî hukuka dayanan müdahale fikrinin de ortadan kalktığını göstermiştir.¹⁷³ Kaldı ki 17 Nisan tarihinde Özal’ın vefatı ve sonrasında Demirel’in Cumhurbaşkanı olması ile birlikte, Türkiye karar alıcısı Nahçıvan krizine ilişkin sınırda çeşitli askeri önlemler almışsa da söylem düzeyinde ahdî hukuk ya da “garantörlük” statüsü çerçevesinde askeri müdahale hususunu dile getirmekten kaçınmıştır. Böylece konuya ilişkin Türkiye’nin yaklaşımı esasen Demirel’in en başından beri sürdürdüğü şekilde olmuş ki Türkiye çoğunlukla sınırların değişmezliği ve uluslararası iş birliği ve insani yardım noktaları üzerinde durmuştur.

1993 yılının eylül ayına gelindiğinde ise İran’ın Azeri topraklarına girmiş olabileceğine ilişkin haberler, bölgedeki savaşı yeniden ülke gündemine oturtmuştur. Bu gelişme sonrası Cumhurbaşkanı Demirel’in başkanlığını yaptığı Çankaya Köşkü’ndeki zirve ile sınırdaki askeri varlık arttırılarak, savaş uçakları bir kez daha

¹⁷¹ “Bizi Yeni Bir Kıbrıs’a Zorlamayın” 06 Nisan 1993, 1.

¹⁷² “Askeri Önlemler Şart” *Milliyet*, 08 Nisan 1993, 15.

¹⁷³ Bilal Şimşir, *Azerbaycan: Azerbaycan’ın Yeniden Doğuş Sürecinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2011), 527.

bölgede keşif uçuşları yapmıştır. Ayrıca yine bu toplantıda Başbakan Tansu Çiller tarafından “*Ermeni saldırılarını durdurmak üzere*” bölgeye asker gönderilebilmesi için meclisten yetki istenmesi önerilmişse de bu öneri hayata geçirilmemiştir.¹⁷⁴ Kaldı ki Azerbaycan’daki Türkiye yanlısı Cumhurbaşkanı Elçibey’in yerine ilk başlarda Rusya yanlısı politikalar izleyen Haydar Aliyev’in gelmiş olması, Türkiye’nin ahdî hukuk çerçevesinde askeri müdahaleyi iyiden iyide rafa kaldırmasına neden olmuştur. Öyle ki Başbakan Çiller’in 9 Eylül tarihli Aliyev ile görüşmesinden sonra yaptığı açıklamasında, iki ülke arasında kardeşlik ilişkisi olduğunu vurgulayarak Türkiye’nin tek taraflı bir askeri müdahalesinden ziyade Rusya ile birlikte bir barış gücü gönderme taraftarı olduğunu dile getirmiştir.¹⁷⁵ Böylece bu görüşmeden sonra Nahçıvan konusu Türkiye gündeminde iç tartışmaların da etkisiyle giderek alt sıralara inmiş ve ilerleyen süreçte Nahçıvan’a zaman zaman Ermeni saldırıları yaşanmış olsa da bu saldırılar, Türkiye karar alıcısı tarafından bir kriz olarak değerlendirilmemiştir.

Özetle Türkiye açısından Nahçıvan krizi, ahdî hukukunun ihlâl edildiği bir dış politika olarak görülmüş ve buna uygun bir biçimde *zorlayıcı diplomasi* temelinde askeri güç kullanma tehdidi ile söz konusu kriz yönetilmiştir. Nahçıvan krizini Türkiye’nin diğer garantörlük yükümlülüğünden doğan krizlerinden en temel farkı, karar alıcı düzeyinde, diğer krizlerin aksine, kullanılan dil ve askeri güç kullanımdaki kararlılıktır. Nitekim Kıbrıs krizlerinin hepsinde “milli dava”, “soydaşlarımız” gibi söylemler ile bir sorumluluk vurgusu hâkimken, Nahçıvan krizi özelinde böyle bir vurgunun olmadığını ve hatta Türkiye’nin ahdî hukukuna ilişkin vurgunun bile belirgin bir biçimde yapılmadığı görülmektedir. Öte yandan, tercih edilen bu dilin de bir sonucu olarak, Kıbrıs krizlerindeki askeri kararlılığın Nahçıvan krizinde düşük olduğu görülmektedir. Kıbrıs ve Nahçıvan krizleri arasındaki bu farklılığın en

¹⁷⁴ Ali Balcı, “1990’lar Basınında “Ermenistan Tehdidi’nin İnşası: Milliyet Gazetesi Örneği,” **Akademik İncelemeler Dergisi**, c. 6 s. 2 (2011), 318. ; Dönemin Başbakanı Tansu Çiller’in danışmanlığını yapan Yalım Eralp, anılarında bu toplantı öncesi Çiller’e bir bilgi notu gönderdiğini ve toplantıda konuya ilişkin kendisinin önerinin tartışılıp kabul görmediğini ifade etmektedir. Bu durumu belirttikten sonra Çankaya’daki toplantıya ilettiği görüşleri şu sözlerle özetlemiştir: “*Ben Türkiye’nin en azından caydırıcı görünmesinden yanaydım. Nahçıvan, bizim 1921 Kars Antlaşması ile Azerbayca’ya, başkasına devretmemek koşulu ile verdiğimiz özerk bir bölgeydi. Hukukta ‘droit de regard’ (bir tür söz veya bakış hakkı) denen bir hakkımız vardı. Üstelik sınırdaştık. Görünür şekilde aker sokma caydırıcı olabilirdi. (Zaten sonradan oradaki Azeri askeri birliğini biz eğitmeye başladık)*”. Bakınız: Yalım Eralp, **Perdeyi Aralarken, Bir “Monşer”in Hatıratı**, (İstanbul: Doğan Kitap, 2017), 138.

¹⁷⁵ “Moskova’ya Çiller’den Rest, **Milliyet**, 09.09.1993, 1.

temeldeki sebebi, hiç kuşkusuz, Nahçıvan'ın statüsüne ilişkin antlaşmaların Türkiye'nin koruyuculuğuna ya da garantörlüğüne ilişkin Kıbrıs'a nazaran net ifadeler içermemesidir. Ayrıca Nahçıvan'daki Aliyev yönetimi Rusya ve İran'a yaklaşma politikası izlemiş, bu da Türkiye'nin Nahçıvan için bir askeri müdahalede bulunma isteğini törpülemiştir. Son olarak ise, Nahçıvan krizinin uluslararası bir kriz halini alması ihtimalinin Kıbrıs krizlerine oranla çok daha fazla olması, Türkiye karar alıcısını böylesine farklı bir tutum sergilemeye itmiştir.

3.2.2. Azınlıkların Statüsünün İhlâlinden Doğan Ahdî Hukuk Krizleri

Çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nun ardılı bir devlet olan Türkiye, tıpkı birçok devlet gibi, etnik anlamda tam olarak "homojen" bir yapıya sahip olamamıştır. Bu durum da azınlıklara ilişkin meselelerin, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar, azınlıkların statüsüne ilişkin uluslararası tartışmaların da etkisiyle, zaman zaman ülkenin gündemine oturmasına ve hatta kriz halini almasına sebep olmuştur. Peki, azınlık kavramı ne demektir ve Türkiye açısından hukuksal boyutu hangi antlaşmalara dayandırılmıştır?

Baskın Oran'ın da belirttiği üzere azınlık kavramının tanımlanmasında iki boyut ön plana çıkar. Bunlardan ilki, azınlık kavramının sosyopolitik olarak tanımlanmasıdır ki bu boyutuyla "azınlık gruplar", kendilerini toplum içerisinde bir çeşit baskı altında hisseden gruplardır. Buradaki asıl mesele, bir toplum içerisinde, sayıca az ya da çok olsun, bir grubun bir başka grup tarafından "*ezildiği kanısını taşımasıdır*". Hissedilen bu baskı, doğrudan etnik kökene dayalı bir baskı olabileceği gibi, cinsiyete ya da ten rengine kadar uzayabilecek bir yelpazede olabilmektedir. İkinci olarak azınlık kavramının bir de hukuki boyutu vardır ki Türkiye'nin ahdî hukukundan doğan dış politika krizlerinin irdelendiği bu çalışmanın da doğal olarak odaklandığı husus budur. Bu açıdan hukuki boyutuyla azınlıkların statüsü, esas itibarıyla ulusal düzenlemelere tabi tutulacağı gibi uluslararası düzenlemeler yolu ile de belirlenebilmektedir. Türkiye özelinde azınlıkların hukuki anlamdaki statüsüne bakıldığında, bu statünün uluslararası antlaşmalar ile belirlendiği görülmektedir. Nitekim, Türkiye açısından azınlıkların hukuki statüüne ilişkin temel metin, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'dır.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Baskın Oran, "Lozan'ın 'Azınlıkların Korunması' Bölümünü Yeniden Okurken", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c. 49 s. 3 (1994): 284-285.

Peki, azınlıklara ilişkin statü Türkiye özelinde, bir dış politika krizine nasıl sebebiyet vermiştir? Buna ilişkin olarak, Türkiye'nin ahdî hukuk temelli dış politika krizleri içerisinde azınlıkların statüsünün ihlâlinden doğan üç tane kriz bulunmaktadır. Aşağıda tek tek ahdî hukuk boyutu ile incelenecek olan bu krizler gerek Türkiye'de yaşayan gayrimüslim azınlıkların gerekse de Bulgaristan ve Yunanistan'da yaşayan Türk kökenli azınlıkların, uluslararası antlaşmalar ile belirlenmiş veya insan hakları temelli objektif hukuk ile belirlenmiş statüsünün ihlâl edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede çalışmanın bundan sonraki üç başlığı altında, tarihsel kronoloji de göz önüne alınarak, 6-7 Eylül 1955 Olayları Krizi, Bulgaristan Göç Krizi (1984-89) ve Batı Trakya Olayları Krizi (1989-90) incelenecektir. Türkiye'nin garantörlük statüsünün ihlâlinden doğan ahdî hukuk krizlerinin incelenmesine geçmeden önce Tablo 4'de genel bir görünüm verilmiştir.

Tablo 4: Azınlıkların Statüsünün İhlâlinden Doğan Ahdî Hukuk Krizlerinin Genel Görünümü

KRİZLER	KRİZ YÖNETİMİ STRATEJİSİ	ŞİDDET KULLANIMI/TEHDİDİ	SONUÇ
6-7 Eylül 1955 Krizi	Belirsiz	Yok	Siyasal Çözüm
Batı Trakya Olayları Krizi (1989-1990)	Zaman Kazanma	Yok	Siyasal Çözüm
Bulgaristan Göç Krizi (1989)	Zaman Kazanma	Yok	Siyasal Çözüm

3.2.2.1. 6-7 Eylül 1955 Olayları Krizi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşması olan Lozan Antlaşması, birçok konuya ilişkin düzenleme getirdiği gibi, Türkiye'deki azınlıklar konusuna da bazı düzenlemeler getirmiştir. Antlaşmanın üçüncü kesiminde "Azınlıkların Korunması" başlığı altında düzenlenen bu hükümler, günümüzde de Türkiye'deki azınlıklara ilişkin tartışmaların temel referans kaynağıdır. Maddelerin tek tek irdelenmesi bu çalışmanın kapsamı dışında kalıyor olsa da bazı önemli noktaların açıklığa kavuşturulması, 6-7 Eylül 1955 Olayları Krizi başta olmak üzere Türkiye'nin azınlıklara ilişkin dış politika krizlerinin anlaşılması açısından önemlidir.

Lozan Barış Antlaşması, her şeyden önce, Türkiye’de azınlık olarak yalnızca gayrimüslim vatandaşları tanımlamıştır. Lozan’da düzenlenen azınlıkların statüsü çerçevesinde Türkiye, hiçbir ayırım gözetmeksizin vatandaşlarının “*yaşam ve özgürlüklerini korumayı taahhüt eder*” (Md. 38). Bunun devamında, yasa önünde eşitlik ve ana dilde savunma hakkı (Md. 39), dini ve sosyal faaliyetlerini serbestçe yürütme hakkı (Md. 40) ve ana dilde eğitim hakkı (Md. 42) başta olmak üzere birçok “Negatif ve Pozitif Hak”, gayrimüslimlere eşitlik temelinde tanınmıştır.¹⁷⁷ Ayrıca azınlıklara ilişkin hakların devamlılığı açısından Türkiye, “Azınlıkların Korunmasına” ilişkin Lozan statüsünü ihlâl edebilecek hiçbir yasa veya yönetmelik çıkarmamayı da üstlenmiştir (Md. 37). Fakat tüm bunların yanında azınlıklar konusunun “milletlerarası” bir statüye sahip olması ya da bir başka ifadeyle dış politikanın da bir meselesi haline gelmesi, Lozan Barış Antlaşması’nın 44. ve 45. maddeleri ile mümkün olmuştur.¹⁷⁸ Öyle ki antlaşmanın 44. maddesindeki

“Türkiye, işbu kesimin yukarıdaki Maddelerinin, Türkiye’nin Müslüman olmayan azınlıklarına ilişkin bulunduğu ölçüde, uluslararası toplumu ilgilendirici nitelikte yükümler getirdiğini ve onların Milletler Cemiyetinin güvencesi altına konulmasını kabul eder...”

hüküm, konunun milletlerarası bir statüye haiz olduğunu açık bir biçimde saptamaktadır. Yine 44. madde çerçevesinde, olası bir anlaşmazlığa ilişkin olarak şu hüküm benimsenmiştir:

“Bundan başka, Türkiye, işbu Maddelere ilişkin hukuksal ya da edimsel sorunlarda... Herhangi bir devlet arasında görüş ayrılığı ortaya çıkınca bu anlaşmazlığın, Milletler Cemiyeti Andlaşmasının 14. Maddesi uyarınca, uluslararası nitelikte bir anlaşmazlık gibi sayılmasını kabul eder. Türkiye hükümeti bu türden olan herhangi bir anlaşmazlığın öteki Taraf istemde bulunursa, uluslararası Daimî Adalet Divanına götürülmesini kabul eder. Daimî Divan kararı istinaf edilemeyip Milletler Cemiyeti Andlaşmasının 13. Maddesi uyarınca verilmiş bir kararın güç ve hükmünün tıpkısına sahip olacaktır”.

44. Madde ışığında anlaşıyor ki azınlıklar meselesi herşeyden önce milletlerarası bir meseledir ve yaşanabilecek sorunlara ilişkin başvurulacak Daimî Adalet Divanı’nın kararları bağlayıcı bir niteliktedir. Fakat Milletler Cemiyeti sisteminin ortadan kalkması ile birlikte azınlıklara ilişkin 44. Maddede öngörülen söz konusu bu durum

¹⁷⁷ age., 285-286.

¹⁷⁸ Lozan Barış Antlaşması ile belirlenen azınlıkların statüsü, azınlıkların haklarının korunmasına yönelik *Milletler Cemiyeti Sistemi*’nin bir parçasıdır. Bu sistem esas olarak evrensel veya bölgesel bir bütünlükten uzak olmakla birlikte, tarihsel anlamda azınlık haklarının korunmasına ilişkin sürecin ilerleyişi ve bunun Lozan ile oluşturulan azınlıklara ilişkin statüye yansımaları bakımından önemlidir. Nitekim bu sistemin en temel özelliği, devletlerin azınlıklara ilişkin benimsedikleri statüye riayet etmeleri noktasında Milletler Cemiyeti Konseyi’nin görevlendirilmiş olmasıdır. *Milletler Cemiyeti Sistemi*’ni oluşturan antlaşmalar için bakınız: Sevin Toluner, “Lozan Barış Andlaşması ve Azınlıkların Korunması Sorunu”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, c.15, s.1-2, (1995): 70-71.

da ortadan kalkmıştır.¹⁷⁹ Bunun yanı sıra, azınlıklar meselesini dış politikanın bir parçası haline getiren ve hâlen geçerli olan madde Lozan statüsünün 45. Maddesidir. Nitekim bu madde ile Türkiye’deki gayrimüslimlere tanınmış olan haklar, aynı şekilde Yunanistan’daki Müslüman vatandaşlara da tanınmıştır.¹⁸⁰ Türkiye ve Yunanistan’daki azınlıklara “Paralel haklar” getiren bu madde ile birlikte Türkiye’nin gerek iç gerekse de dış azınlıklar meselesi, iç politik bir mesele olmakla birlikte, aynı zamanda bir dış politika meselesi haline de gelmiştir.

Yukarıda verilen azınlıklara ilişkin Lozan statüsü, 1955 yılının eylül ayında Türkiye tarafından ciddi bir biçimde ihlâl edilmiştir. Nitekim 6-7 Eylül olayları olarak Türkiye siyasal tarihindeki yerini alan bu ihlâlin temelinde, Türkiye’nin Lozan statüsünün 37. Maddesinde taahhüt ettiği azınlıkların can ve mal güvenliğini sağla[ya]maması yatmaktadır.¹⁸¹ Nitekim 6 ve 7 Eylül tarihlerinde sistematik bir biçimde İstanbul başta olmak üzere İzmir ve Ankara gibi illerde yaşayan gayrimüslim vatandaşlara yönelik yağmalama, tecavüz ve yaralama olayları ortaya çıkmıştır. Resmi rakamlara göre bu olaylar sonucunda gayrimüslimlere ait toplamda 5.317 kilise, sinagog, ev ve işyeri tahrip edilmiş ve aynı şekilde, yüzlerce kişi bu olaylar sonucunda ya yaralanmış ya da hayatını kaybetmiştir.¹⁸² Böylece Türkiye, bu olaylar sonucunda uluslararası niteliğe sahip Lozan Antlaşması’nın Azınlıkların Korunmasına ilişkin üçüncü kesimini doğrudan doğruya ihlâl etmiştir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Oran’a göre Lozan Antlaşması’nın azınlıklara ilişkin statüsünün belirlendiği 3. kesim, esas olarak ülkedeki birçok gruba hatta “tüm Türk uyruklarına”

¹⁷⁹ Burada şunu da belirtmek gerekir ki her ne kadar azınlıklara ilişkin bu statüsünün milletlerarası garantiye ilişkin boyutu ortadan kalkmış olsa da Lozan antlaşması 340 sayılı yasa ile Türkiye’nin iç hukukunun bir parçası haline gelerek azınlıklar konusunda başvuru hâlen en temel referans noktasıdır. Bakınız: Baskın Oran, **Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama**, 2.bs. (İstanbul: İletişim Yayınevi, 2005), 69.

¹⁸⁰ Söz konusu maddeler için bakınız: Soysal, **age.**, 105-106.

¹⁸¹ Olayların gerçek faili hâlen tam anlamıyla ortaya çıkarılmış değil. Aynı zamanda bu olayların hükümet tarafından desteklendiği ya da en azından göz yumulduğu tanıkların ifadelerinde mevcut olsa da dönemin hükümeti böylesine bir sorumluluğu hiçbir zaman kabul etmemiştir. Tanıklarıyla birlikte olaylara geniş bir perspektiften bakan bir çalışma için bakınız: Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, (Tarih Vakfı, 2005). ; Olayların faillerinin bugüne kadar tam olarak ortaya çıkarılamamasından dolayı, süreç içerisinde çok çeşitli iddialar da ortaya atılmıştır. Bunlardan bir tanesi örneğin, dönemin dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu’nun eşi Vesamet Kutlu’nun iddialarıdır. Kutlu, Fatin Rüştü Zorlu’ya atfen, olayların esasen Zorlu’nun Kıbrıs müzakerelerinde elinin güçlenmesi için bir miting düzenlenmesini talep etmesiyle başladığını, ancak sonradan Zorlu’yu zor duruma düşürmek isteyen Menderes tarafından tahrik edildiğini Yalım Eralp’e anlatmıştır. Bakınız: Eralp, **age.**, 32 ve 110.

¹⁸² Olaylar sonucundan yaşanan hasar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: **age.**, 34-40.

birtakım haklar sağlaması neticesinde, aynı zamanda bir “insan hakları metni” de sayılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye bu metindeki hükümleri ihlâl etmekle hem azınlıklara ilişkin kendi iç hukukunda da benimsemiş olduğu statüyü ihlâl etmiş hem de evrensel değerler çerçevesinde insan haklarını ihlâl etmiştir.¹⁸³ Bu da Türkiye’nin 1954 yılında kabul ettiği AİHS’nin ve kurucu üyesi olduğu BM Şartı’nın insan haklarına ilişkin kısmının da doğrudan ihlâli anlamına gelmektedir. Ayrıca şu da belirtilmelidir ki Türkiye’nin Rum azınlıklara ilişkin bu tutumu ikili ilişkilerin başlangıcından bu yana 1930 tarihli Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması, 1933 tarihli İçten Antlaşma, 1951 kültür anlaşması ve 1952 nota teatisinin ruhuna da aykırıdır.

Aslında 6-7 Eylül olaylarını hazırlayan gelişmeler çok çeşitlidir. Bunların başında söz konusu dönem içerisindeki ekonomik sıkıntılar ve buna eşlik eden artan milliyetçilik örnek gösterilebilir. Fakat bu olayların fitilini ateşleyen, ya da etkisini arttıran gelişme, 1950’lerin başından itibaren toplum gündeminde üst sıralara yükselen “Kıbrıs davasıdır.” Öyle ki olaylardan yaklaşık bir ay önce Başbakan Adnan Menderes’in sert açıklamaları, toplumu Kıbrıs konusunda çok daha hassas bir hale getirmiştir. Kaldı ki 6 Eylül günü, İstanbul Ekspres gazetesinin Selanik’teki Atatürk evinin bombalanarak hasar gördüğüne dair haberi, başta Kıbrıs Türktür Cemiyeti üyeleri olmak üzere birçok kişiyi sokaklara dökerek, 6-7 Eylül olaylarının fitilini ateşlemiştir. Kıbrıs’taki gelişmeler bahane edilerek düzenlenen böylesine bir yağma hareketi, yalnızca Rumlara yönelik olmamış, aynı zamanda İstanbul, İzmir ve Ankara’da yaşayan diğer gayrimüslimlere yönelik de olmuştur.¹⁸⁴

Peki, Türkiye’nin bir iç meselesi sayılabilecek bu olaylar neden Türkiye açısından bir dış politika krizini tetiklemiştir? Ya da Türkiye’nin ihlâl ettiği azınlıkların statüsüne ilişkin ahdî hukuk, hangi boyutuyla bir dış politika krizi haline gelmiş ve bu kriz, dönemin Türkiye karar alıcısı tarafından nasıl yönetilmiştir? Türkiye açısından bakıldığında olayların bir dış politika krizi olarak değerlendirilmesi her şeyden önce azınlıkların statüsünün yukarıda değinilen uluslararası niteliği ile ilgilidir. Nitekim Lozan statüsünün yukarıda verilen 45.

¹⁸³ Bakınız: Oran, **age.**, 2005, 70-71.

¹⁸⁴ Olayların Kıbrıs sorunu ile bağlantısını ortaya koyan kapsamlı bir çalışma için bakınız: Ulvi Keser, “Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye’de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, c.12, s.25, (2012): 181-226.

Maddesinde ön görülen “paralel yükümlülük”, azınlıklar meselesini aynı zamanda Türkiye ve Yunanistan arasında uluslararası bir mesele haline getirmektedir. Nitekim Yunanistan, olaylardan hemen sonra Türkiye’ye bir nota vererek, hükümetin gayrimüslimlerin can ve mal güvenliklerini korumadaki aciziyetini protesto etmiştir. Ayrıca konuyu ikili ilişkiler düzeyinin de ötesine taşıyarak, NATO genel kurulunu olayları görüşmek üzere acil toplantıya çağırmıştır.¹⁸⁵ Bunun yanı sıra, Batı ittifakı içerisinde kalıcı bir yer edinmeyi dış politikasının önemli amaçlarından bir tanesi haline getiren Menderes hükümeti açısından, Batı ile özdeşleşmiş evrensel değerlerin ihlâli, 6-7 Eylül olaylarının kriz olarak algılanmasının bir başka sebebidir. Kaldı ki bu olayların bir şekilde daha da fazla kontrolden çıkması, Yunanistan ve Bulgaristan başta olmak üzere çeşitli ülkelerde yaşayan Türk azınlıklara karşı bu denli bir linç ve yağma hareketini de tetikleyebilirdi.

Türkiyei kriz yönetimi tekniği bakımından *şiddet içermeyen çoklu çözüm* stratejisini benimsemiştir. Bu doğrultuda Menderes hükümetinin temel amacı, Yunanistan ile ilişkileri bir an önce düzeltmek suretiyle 6-7 Eylül olaylarının kapanmasını sağlamak olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin normale dönebilmesi için Türkiye öncelikle 6-7 Eylül olaylarına ilişkin zarar gören vatandaşların zararını karşılama yoluna gitmiştir. Bunun yanında “örfi idare” ilan etmek suretiyle olayları kontrol altına almaya çalışan Menderes hükümeti, 7 Eylül günü yayımladığı bir bildiri ile olayları “büyük bir felaket” olarak tanımlamıştır. Ayrıca Kızılay öncülüğünde mağdurlara yardım kampanyası başlatılmış ve buna ek olarak olaylardan zarar görenlerin tespiti ve zararın maddi anlamda karşılanması için bir komisyon kurulmuştur. İlerleyen süreçte olaylardan zarar görenlere tazminat verilmesi hususunda bir de kanun çıkarılmıştır.¹⁸⁶ Tüm bunlara ilaveten Kıbrıs Türktür Cemiyeti’nin kapatılması ve 10 eylülde İçişleri Bakanı Namık Gedik’in istifası, Türkiye’nin olayların yatıştırılması noktasında attığı başlıca adımlar arasındadır.¹⁸⁷ Bir yandan azınlıkların uğradığı zararı telefi etmek suretiyle genel anlamda ABD ve Avrupa’dan gelecek tepkilerin azaltılması yönünde çaba gösteren Türkiye, diğer taraftan, Yunanistan ile ilişkilerin hızlı bir biçimde düzeltebilmek maksadıyla, saldırılar sonucu kullanılmaz hale getirilen Yunanistan İzmir

¹⁸⁵ “Yunanistan Bize Protesto Notası Verdi”, **Milliyet**, 08.09.1955, 1.

¹⁸⁶ Kanun için bakınız: “60 milyon lira tazminat ödenecek”, **Milliyet**, 29.02.1956, 1.

¹⁸⁷ Alınan önlemlere ilişkin ayrıntılı bilgi için bakınız: Güven, **age.**, 30-34

konsolosluğunu yeniden inşaa etmiştir. Öyle ki konsolosluğun açılış töreninde dönemin İzmir valisi ve hükümet yetkililikleri hazır bulunmuş ve Yunanistan bayrağı göndere çekilmiştir. Aynı günün akşamında ise, İzmir ordu evinde, 6-7 Eylül olayları dolayısıyla Türk, Yunan ve Amerikan askerlerinin katıldığı bir etkinlik düzenlenmiştir. Tüm bunların yanında Türkiye ABD'nin arabuluculuk rolüne de açık olmuştur. ABD'nin NATO'nun güney kanadındaki bu anlaşmazlığın birliğin menfaatlerine uymadığı yönündeki düşüncesi, biraz da Türkiye üzerinde baskı kurmak suretiyle, iki devlet arasında arabuluculuk rolü üstlenmesine sebep olmuştur. Öyle ki ABD dışişleri bakanı Fosler Dulles Menderese bir mektup göndererek şöyle demiştir:

“Türkiye ve Yunanistan'ın hürriyetlerini idame etmeleri ve daha büyük ölçüde sosyal ve ekonomik gelişmeler başarmalarına yardım etmek maksadı ile, Birleşik Amerika 1947'den beri çok mühim gayretler sarf etmiştir. Biz bu yardımı, Türkiye ile Yunanistan arasındaki iş birliğine, nazik bir bölgede hür dünya için kuvvetli bir sed teşkil ettiğine kani olduğumuz için yaptık ve halen de yapmaktayız. Bu sed maddeten zayıflatıldığı takdirde, bunun neticesi çok ciddi olabilir. Binaenaleyh, halihazır anlaşmazlıkların iş birliğinizin müessiriyetine halel getirmemesini temin zımında her türlü gayreti sarf etmenizi ehemmiyet ve ısrarla rica ederim.”¹⁸⁸

Dulles'in bu mektubundan da anlaşılıyor ki ABD, Türkiye'yi Yunanistan ile ilişkilerini düzeltmesi noktasında, sağladığı dış yardımlar ile “uyarmaktadır.” Nitekim yukarıda da değinildiği üzere ABD'nin bu tutumu, Menderes hükümetinin konuyu bir dış politika krizi olarak algılamasının sebeplerinden bir tanesidir. Türkiye'nin bu mektuba cevabı ise izlediği kriz yönetimi sürecine de uygun olarak:

“...Türkiye'nin, Türk-Yunan dostluğunun haleldar olmaması için sarf ettiği gayretler ve aldığı tedbirlerle uhdesine düşeni yerine getirmeğe çalışmakta olduğu hususunda teminat verebilmekle bahtıyırım”

şeklinde olmuştur.¹⁸⁹

Türkiye karar alıcısı, yukarıda verildiği üzere gerek uluslararası tepki gerekse de Lozan statüsünün 45. Maddesi gereği Yunanistan'dan gelebilecek tepkiler nedeniyle bir boyutuyla dış politika krizi olarak algıladığı 6-7 Eylül 1955 olayları krizini, aynı zamanda bir iç mesele olarak görmüş ve o çerçevede yönetmek istemiştir. Nitekim Yunanistan ile ilişkinlerin düzeltilerek krizin atlatılması için yukarıda verilen İzmir'de Yunan bayrağının göndere çekilmesini, Menderes, hiçbir

¹⁸⁸ Fahir Armaoğlu, “1955 Yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamu Oyu”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c. 14, s.2 (1959): 82.

¹⁸⁹ Bakınız **Aynı Tarihi**, Eylül 1955, ayintarihi.com [25.03.2017]

ahde veya doğrudan bir krize vurgu yapmaksızın devletlerarası ilişkilerde nezaketin bir gereği olduğunu şu şekilde açıklamıştır:

“Bayrak meselesini arz edeyim arkadaşlar. Beynelmilel kaidelerde, beynelmilel taamüllerde hakarete uğrayan bir bayrak şereflelendirilmek suretiyle tevkir olunur ve mesele böylesine halledilir.”¹⁹⁰

Bunun yanı sıra, dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Menderes’e benzer bir biçimde uluslararası bir ahde değinmeksizin meseleyi Türkiye’nin iç hukuku çerçevesinde şöyle açıklamıştır:

“...Benim şimdiden ifade edebileceğim hakikat, hangi din, hangi dil ve ırktan olursa olsun Teşkilâtı Esasiye Kanununun teminatı altında bulunan vatandaşların tabii ve insani haklarına, mukaddesatına ve mal emniyetine tecavüz edenlerin hakettikleri cezayı katî surette görecektir. Türkiye, vatandaş hakkına tecavüz etmek için hiçbir sebep ve bahaneyi meşru addetmiyen bir diyardır...”¹⁹¹

Dolayısıyla gerek Menderes gerekse de Bayar’ın sözlerinden de anlaşıldığı üzere Türkiye konuyu milletlerarası statünün bir ihlâli şeklinde değil, kendi vatandaşlarının zarar gördüğü bir olay olarak görerek, uluslararası boyutunun büyümemesine ilişkin yukarıda verilen önlemleri almıştır. Kaldı ki Menderes, olaylarda yaralanan ya da hayatını kaybedenleri görmezden gelerek olayları yalnızca maddi hasar şeklinde değerlendirdiğini şu şekilde açıklamıştır:

“...Muhterem Arkadaşlar, bu büyük bir millî felâkettir, şudur, budur. Fakat şurasını nazarı dikkate almak lâzımgelir; millî şuur ve vatanperverlik hisleri, en galeyanlı hareket edenleri dahi bir noktada tutmuş bulunuyor. Ya maazallah kan dökülseydi, daha başka türlü hadiseler çıksaydı? Millî felâket, millî felâket diyorsunuz, nihayet mala taallük eden bir hâdise karşısında, bunu tazmin etmekle iş bitmiş olur.”¹⁹²

Sonuç itibarıyla, 6-7 Eylül olayları, Türkiye karar alıcısı açısından karşısında Lozan statünün 45. Maddesi gereği Yunanistan’ı bulduğu bir dış politika krizini tetiklemiştir. Nitekim Türkiye gerek Lozan’ı gerekse de insan hakları, azınlık hakları ve iyi komşuluğa ilişkin yukarıda verildiği şekilde birçok antlaşmayı ihlâl etmiştir. Kriz yönetimi açısından *şiddet içermeyen çoklu çözüm* tekniğini benimseyen Türkiye, buna uygun olarak 6-7 Eylül olaylarının mağdurlarının zararlarının karşılanması için tazminat ödemesi yaparken, diğer taraftan, ABD’nin de arabuluculuğu ile Yunanistan ile ilişkilerini düzeltme gayreti içine girmiştir. Bu çerçevede Türkiye, kriz yönetimi sürecinde ahdî hukuka bir vurgu yapmaktan kaçınmış, olayların değerlendirilmesini azınlıkların Lozan ile tanınan uluslararası

¹⁹⁰ Bakınız: Türkiye Büyük Millet Meclisi, **age.**, c.4, 553.

¹⁹¹ Bakınız: **TBMM Tutanak Dergisi**, Birleşim 1, Toplantı 1. c.8, (Kasım 1955), 7.

¹⁹² Neziroğlu ve Yılmaz, **age.**, c.4, 581.

statüsü yerine, Türkiye vatandaşları ve insan hakları çerçevesinde yapmıştır. Kaldı ki, olayların komünistler tarafından kışkırtıldığıнын devlet söyleminin merkezinde yer alması, Türkiye tarafından kriz yönetimi evresinde Batı'nın ve Yunanistan'ın tepkilerinin azaltılması noktasında tercih edildiği görölüyor. En nihayetinde Aralık ayı içerisinde Rum kökenli Demokrat Parti Milletvekili Alexandros Hatzopoulos'un Atina ziyaretinde Yunan Başbakan Constantinos Karamanis ile görölmesinin ardından, Türkiye'nin tazminat ödemeyi kabul etmesi ve diğer çabaları ile birlikte, 6-7 Eylül olaylarına ilişkin krizin ortadan kalktığı görölmemektedir.¹⁹³ Böylece Türkiye, 6-7 Eylül 1955 olayları krizini herhangi bir şiddet unsuruna başvurmada veya başvurma tehdidinde bulunmadan siyasi müzakereler neticesinde çözümlenmiştir.

3.2.2.2. 1989 Bulgaristan Göç Krizi

Türkiye'nin dış politika krizleri içerisinde azınlıklara ilişkin bir diğer kriz 1989 Bulgaristan Göç krizidir. Türkiye ile Bulgaristan arasında azınlıklara ilişkin söz konusu bu kriz, her şeyden önce, ahdî hukuk temelinde ikili ve çok taraflı antlaşmalara dayanan bir krizdir. Nitekim iki ülke arasında o tarihe kadar azınlıkların statü ve haklarına ilişkin birçok antlaşma yapılmış, buna paralel bir biçimde uluslararası toplumda insan haklarına ilişkin birçok kapsayıcı antlaşma yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan arasında 1989 Bulgaristan göç krizi kapsamında geçerliliği savunulabilecek ilk antlaşma, 1925 *Türkiye-Bulgaristan Dostluk Andlaşması ve Oturma Sözleşmesi*'dir. Türkiye'nin kuruluşu ile birlikte iki ülke arasında azınlıkların göçüne ilişkin ilk düzenlemelerin yapıldığı söz konusu bu antlaşmaya ek bir protokol ile Bulgaristan, Neuilly Antlaşması'nda azınlıklara tanıdığı hakları ülkesindeki Müslüman azınlıklara da tanımayı, Türkiye ise Lozan Antlaşması ile Müslüman olmayan azınlıklara tanıdığı hakların aynısı Bulgar azınlıklara da tanımayı kabul etmiştir. Nitekim ek protokolün A bendinin ikinci fıkrasında "*Neuilly ve Lozan Antlaşmalarından herhangi birini imzalayan Devletlerin azınlıklar konusunda sahip oldukları tüm hakları Bulgaristan Türkiye'ye, Türkiye de Bulgaristan'a karşılıklı olarak tanır*" ifadesi, tarafları azınlık hakları konusunda hem Neuilly hem de Lozan'a bağlamasının yanında, aynı zamanda imzacı diğer devletlerin azınlık haklarını referans alması ile birlikte uluslararası bir boyut da katmaktadır. Ayrıca iki ülke arasındaki göç konusunu da

¹⁹³ Bakınız: Evanthis Hatzivassiliou, "The Lausanne Treaty Minorities in Greece and Turkey and the Cyprus Question, 1954-9," **Balkan Studies**, c. 32, s.1 (1991): 150.

düzenleyen bu antlaşma ile azınlıklara serbest göç hakkı ve göç ederken mallarını da yanlarında götürebilme hakları tanınmıştır. İlerleyen süreçte bu antlaşma öz itibarıyla korunacak şekilde gerek 1929 *Türkiye-Bulgaristan Tarafsızlık, Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Antlaşması* ve gerekse de 1941 *Türk-Bulgar Ortak Deklarasyonu* ile teyit edilmiştir.¹⁹⁴ Aynı şekilde 1989 Bulgaristan Göç krizine kadar iki ülke arasındaki göç konusunda bir düzenleme de 1968 yılında imzalanan göç yolu ile bölünmüş ailelerin yeniden birleştirilmesine ilişkin antlaşmadır.

Yukarıda verilen antlaşmaların da atıfta bulunduğu şekilde Neuilly Antlaşması, Bulgaristan'daki Türk azınlıkların hak ve statüsünü belirleyen temel antlaşmalardan bir tanesidir. Azınlıklar meselesi, söz konusu bu antlaşmanın 4. bölümünde düzenlenmiş ve bu bölümde azınlıklara ilişkin Milletler Cemiyeti sisteminin bir parçası olarak esas itibarıyla oldukça geniş haklar ve özgürlükler tanınmıştır. Fakat İkinci Dünya Savaşı ile birlikte ortadan kalkan Milletler Cemiyeti sistemi yerini BM'ye bırakmış ve azınlıklar konusunda Milletler Cemiyeti sistemi içerisinde yapılmış olan tüm antlaşmalar BM tarafından tek tek gözden geçirilmiştir. Bu noktada azınlıklara ilişkin oldukça geniş haklar tanıyan Neuilly Antlaşması'nın 4. bölümünün yerini Bulgaristan ile imzalanan 1947 tarihli Bulgar Barış Antlaşması'ndaki azınlıklara ilişkin hükümlere bırakması kararlaştırılmıştır.¹⁹⁵ Bulgaristan'daki Türk azınlıklara ilişkin olarak hukuksal olarak geçerliliğini koruyan bu antlaşmanın 3. maddesi

“...ayırıcı nitelikteki mevzuatını kaldırmak için tedbirler almış olan Bulgaristan, bu tedbirleri tamamlamayı ve ileride de bu maddede açıklanmış olan amaçlarla bağdaşmayacak hiçbir tedbir almamayı veya hiçbir yasa çıkarmamayı taahhüt eder...”

şeklinde bir ifadeyle ileride azınlıklara ilişkin yapılabilecek herhangi bir ayrımcılığın da önüne geçmeyi amaçlamıştır.¹⁹⁶

1984 yılı itibarıyla Bulgaristan, ülkedeki azınlıklara ilişkin isim değiştirme kampanyası başlatmış ve Türk azınlıklar üzerinde ciddi bir baskı kurmuştur. Nitekim ülke içerisinde yaşayan yaklaşık bir milyon Türk kökenli Bulgaristan vatandaşının rızaları dışında isimlerini değiştirme çabasında olan Bulgaristan, böylesine bir

¹⁹⁴ Antlaşmaların tam metinleri için bakınız: Soysal, **age.**, 261-262, 383-386 ve 641.

¹⁹⁵ Kader Özlem, “Lozan Antlaşması'nın Bulgaristan Türkleri İçin Geçerliliği”, <http://www.batitrakya.org/yazar/kader-ozlem/lozan-antlasmasin-in-bulgaristan-turkleri-icin-gecerliliği.html> [27.03.2017].

¹⁹⁶ Bilal Şimşir, “**Bulgaristan Türkleri**”, (İstanbul: Bilgi Yayınları, 1986), 381.

politika ile yukarıda verilen ahitleri doğrudan doğruya ihlâl etmiştir. Öyle ki gerek iki ülke arasında gerekse de çoklu antlaşmalar ile belirlenen Bulgaristan'daki azınlıkların statüsü, esasen hiçbir ayrımcılığa yer vermeksizin tüm vatandaşların eşitliği ve özgürlüğü temelinde oluşturulmuştur.¹⁹⁷ Bu noktada Bulgaristan gerek 1925 *Türkiye-Bulgaristan Dostluk Andlaşması ve Oturma Sözleşmesini* gerekse de 1947 Bulgar Barış Antlaşması'nın azınlıklara ilişkin statüyü ortaya koyan 4. bölümünü doğrudan ihlâl etmiştir. Bunun yanı sıra Bulgaristan, doğrudan azınlıklar konusunda olmasa da insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeleri de ihlâl etmiştir. Nitekim en başta kuruluş amacı herhangi bir ayırım gözetmeksizin insan haklarının korunması olan BM'nin de bir üyesi olan Bulgaristan, zorunlu isim değişikliği uygulamasıyla bu amaca uygun hareket etmemiştir. Kaldı ki önceki başlıklarda ayrıntıları verilmiş olan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni de 1948 yılında kabul eden Bulgaristan, bu sözleşmenin birçok maddesini doğrudan ihlâl etmiştir.¹⁹⁸ Aynı zamanda tüm bunlara ilave olarak, Bulgaristan'ın da tarafı olduğu Helsinki Nihai Senedi 'nin *Düşünce, Vicdan, Din ve İnanç Özgürlüklerini De Kapsamak Üzere, İnsan Haklarına ve Temel Özgürlüklere Saygı* başlığı altında düzenlenen temel insan haklarına ilişkin hükümleri de doğrudan ihlâl etmiştir.

Peki, Bulgaristan'ın Türk kökenli azınlıklara yönelik olarak ahdî ihlâl etmesinden doğan dış politika krizini Türkiye karar alıcısı nasıl algılamış ve nasıl yönetmiştir? Bulgaristan 10 Aralık 1984 yılında zorunlu isim değişikliği programını başlattığında, ilk etapta, Türkiye tarafından ihtiyatla karşılanmış ve kriz olarak algılanmamıştır. Fakat ilerleyen süreçte Bulgaristan'daki azınlık hakları ihlalleri iyiden iyiye artmış ve nihayetinde 23 Ocak 1985 yılında TBMM gündemine taşınmıştır. Bir süre daha ihtiyatlı tutumunu sürdüren Türkiye, Bulgaristan Türklerine yönelik baskıyı ilk defa resmi olarak 18 Şubat günü yapılan Bakanlar Kurulu sonrası açıklamıştır. Fakat Türkiye açısından azınlıklara ilişkin statünün ihlâlinin uyuşmazlık

¹⁹⁷ Söz konusu isim değiştirme uygulaması ile birçok insan isim seçme özgürlüğünü yitirdiği gibi, buna karşı çıkanların gerek sürgün gerekse de ölüm yolu ile cezalandırıldığı görülmektedir. Söz konusu bu uygulamanın ayrıntıları için bakınız: Neriman Ersoy-Hacısalıhoğlu, "1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları", **89 Göçü, Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç**, der. Neriman Ersoy-Hacısalıhoğlu ve Mehmet Hacısalıhoğlu, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırma Merkezi (BALKAR) & Balkanlar Medeniyet Merkezi (BALMED), 2012), 171-197.; Ayrıca 1986 yılında uluslararası af örgütüne göre 100'den fazla Türk Bulgaristan da öldürülmüştür. Bakınız: **Bulgarian-Turkish Tensions on Minority Rise**, New York Times, <http://www.nytimes.com/1987/10/04/world/bulgarian-turkish-tensions-on-minority-rise.html> [29.03.2017]

¹⁹⁸ Şimşir, 1986, *age.*, 1986, 381-384.

evresinden kriz evresine doğru evrilmesi, Ali Yusufov olayı ile birlikte Türkiye'nin Bulgaristan'ın Filibe kentindeki Başkonsolosluğunun Bulgaristan güçlerince abluka altına alınmasıyla birlikte olmuştur.¹⁹⁹

Türkiye-Bulgaristan arasındaki ilişkilerin 1985 yılı itibarıyla her ne kadar uyuşmazlık evresinden kriz evresine evrilmesinde yukarıda verilen karşılıklı olarak konsoloslukların kuşatılması olsa da en nihayetinde, krizin ana eksenini Bulgaristan'da yaşayan Türk kökenli Bulgar vatandaşlarının uğradıkları baskılar ve bu baskılar sonucunda zorla göç ettirilmeleri olmuştur. Bu noktada, Türkiye'nin 1989 Bulgaristan Göç krizini iki boyutlu bir biçimde gördüğü anlaşılıyor. İlk olarak Türkiye iki ülke arasında yaşanan bu krizi ikili ve çok tarafları antlaşmaların ya da bir başka ifadeyle ahdî hukukun bir ihlali olarak görmekte, izlediği politikaları da bu çerçeveye oturtmaktadır. Nitekim Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu konuya ilişkin olarak *“Bulgaristan'ın Türk azınlığı hedef alan uygulamalarıyla Helsinki Sonuç Belgesi'nde yer alan ilke ve hükümleri çiğnediğini”* ortaya koymuş ve ardından bu durumun bir tür ırkçılık olduğunu ileri sürmüştür.²⁰⁰ Aynı şekilde Vahit Halefoğlu'nun yerine gelen Mesut Yılmaz da birçok kez konuya ilişkin ahdî hukuka vurgu yapmıştır. Örneğin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)'nın Paris'teki zirvesinde konuşan Yılmaz, Bulgaristan'ın Türk azınlıklara ilişkin bu tutumunu *“ikili ve çok taraflı taahhütlere”* aykırı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Mesut Yılmaz Türkiye'nin konuyu uluslararası toplumun gündemine alarak Bulgaristan'ı geri adım attırmaya yönelik stratejisine de uygun olarak aynı toplantıda şöyle demiştir:

“problem sadece Bulgaristan'la Türkiye arasında değil, fakat Bulgaristan'la insan haklarına ve temel özgürlüklere saygılı tüm kişiler kurunlar ve hükümetler arasında bir problemdir”²⁰¹

¹⁹⁹ Türkiye'nin zaman zaman uluslararası arenada Bulgaristan'daki Türk azınlığa ilişkin ihlalleri gündeme getirmesine cevaben Bulgaristan'ın İstanbul Başkonsolosluğu Ali Yusufov adında bir Türk kökenli Bulgar vatandaşı ile bir basın toplantısı düzenlemiştir. Bu toplantıda Yusufov kendisini Türkiye'nin Bulgaristan'da Türklere baskı yapıyor propagandası yapması için Türkiye'nin İstanbul'a getirdiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Yusufov'un Bulgar ajanı olduğu gerekçesiyle yakalanması maksadıyla saklandığı Bulgaristan İstanbul Başkonsolosluğu Türk güvenlik kuvvetlerince ablukaya alınmış, buna karşılık olarak da Bulgaristan Filibe'deki Türk Başkonsolosluğunu aynı şekilde ablukaya alarak krizi tetiklemiştir. Bakınız Zehra Gürsoy, “Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinde 1989 Krizi: Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme”, (Yüksek Lisan Tezi, YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 128-130.

²⁰⁰ Bakınız: **Ayın Tarihi**, Ağustos 1985, ayintarihi.com.

²⁰¹ Bakınız: “AGİK'te Sofya'ya Uyarı”, **Milliyet**, 01.06.1989, 4.

Aynı şekilde TBMM, yayımladığı ortak bir bildiride Bulgaristan'ı “*insanlığa karşı suç*” işlemek ile suçlamıştır.²⁰²

Türkiye'nin yukarıda verilen gerek ikili antlaşmalara gerekse de çok taraflı antlaşmalara ve insan hakları temelinde objektif hukuka yaptığı vurgunun yanında, ikinci olarak, Özal dönemi dış politikasına da uygun bir biçimde, Türkiye'nin “büyük devlet olmanın” bir gereği olarak “soydaşlarına” sahip çıkma güdüsüyle hareket ettiği görülmektedir. Daha çok dönemin Başbakanı Turgut Özal tarafından benimsenen bu bakış açısı, hukuksal bir düzlemde uzak, pragmatik sayılabilecek bir özelliğe sahipti. Nitekim her fırsatta kapıların Bulgaristan'dan gelecek Türk göçmenlere açık olduğunu vurgulayan Özal,

“Bunların soydaşlarımızı vermeye niyeti yok. Sayılarının artmasından korkuyorlar, peşlerini bırakmayacağız, sıkıştıracağız, bir hal yoluna koyacağız. Kıbrıs meselesinde olduğu gibi”

şeklinde bir ifadeyle konuyu Kıbrıs meselesi ile bile kıyaslayabilmiştir.²⁰³ Aynı şekilde Türkiye'nin “artan gücüne” işaret ederek şöyle söylemiştir:

“...Bugün Bulgaristan'a “Gönderin gönderebildiğiniz kadar” deyip, korkmuyorsak, kapıyı kapatmıyorsak, bunun sebebi, Türkiye'nin bugün, eskisinden çok daha güçlü bir ülke olmasındandır...”²⁰⁴

Türkiye'nin gerek yukarıda verildiği şekilde ahdî hukuka ilişkin vurgusu gerekse de özellikle Turgut Özal'ın “büyük devlet” ve “soydaşlara sahip çıkma” hususlarına yaptığı vurgular ile şekillenen politikasının ana hedefi Bulgaristan'daki baskıyı durdurmak ve Bulgaristan ile bir göç antlaşması imzalamaktı. Bunun için de Türkiye, ikili ilişkilerin geriletilmesinin yanı sıra, uluslararası kamuoyunun Bulgaristan'ın bu tutumunun karşısında tavır alabilmesi yönünde çaba göstermiştir. Her ne kadar Türkiye bu çabalar sonucunda istenilen başarıyı elde edemese de örneğin 1989 da Avrupa Parlamentosu'na azınlıkların Türkiye'ye göçe zorlanmasına ilişkin olayları “büyük bir insanlık trajedisi” olarak tanımlatabilmiş ve dolayısıyla kısmi bir başarı elde edebilmiştir.²⁰⁵ Ayrıca İslam Konferansı Örgütü adına Bulgaristan'da incelemelerde bulunan bir heyet, insan haklarının ciddi bir biçimde ihlal edildiğini rapor ederek Türkiye'nin elini güçlendirmiştir. Fakat Bulgaristan'ın uluslararası platformlarda, Türkiye'nin Kürt sorununu örtbas edebilmek için “Bulgar

²⁰² Bildiri için bakınız: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 18, Toplantı: 1, c.28, (25 Mayıs 1989): 3

²⁰³ Gürsoy, **age.**, 136.

²⁰⁴ Neziroğlu ve Yılmaz, **age.**, c.8, 594.

²⁰⁵ Bakınız: Edward H. Lawson, **Encyclopedia of Human Rights**, 2 bs. (Taylor&Francis Publishers, Washington, 1996), 163-165.

vatandaşlarını” kullandığı şeklinde bir propaganda yürütmesi, Türkiye’nin etkinliğini azaltan bir etken olmuştur.²⁰⁶

Türkiye karara alıcısı açısından 1989 Bulgaristan Göç krizine ilişkin en gergin süreç, Bulgaristan’ın Mayıs 1989 tarihi itibarıyla pasaport alma ve yurtdışına çıkma koşullarını kolaylaştırmasıyla başlamıştır. Ülkede Türk kökenli vatandaşlara yönelik artan düzeyde baskı ve Özal başta olmak üzere Türkiye karar alıcılarının sınır kapılarını açık tutma politikası ile birleştiğinde, Bulgaristan’dan Türkiye’ye tarihin en yoğun göç hareketlerinden bir tanesini tetiklemiştir. Nitekim 1968 göç antlaşmasından sonraki on yıl içerisinde Bulgaristan’dan Türkiye’ye 130 bin kişi göçmüşken, 1989 göçü çerçevesinde sadece iki buçuk ayda 320 bin civarında insan göçmüştür.²⁰⁷ Böylesine bir göç hareketine hazır olmayan Türkiye, 20 Ağustos 1989 tarihinde, daha önceki tüm “açık kapı” söylemlerinin aksine, Bulgaristan sınırını kapatarak vize uygulamasına geçiş yapmıştır. O tarihe kadar 1989 Bulgaristan krizine ilişkin izlediği ana eksen politikanın tamamen terk edilmesi anlamına gelen bu durumun gerekçesini Özal şu şekilde ifade etmiştir: “...Eğer sınırı açık tutmaya devam etseydik dört ay sonra 1,5 milyon insan Türkiye’ye gelmiş olacaktı, en güçlü ülkeler bile bu kadar insanın karşısında duramaz...”²⁰⁸

Sonuç itibarıyla Türkiye, 1989 Bulgaristan Göç krizini *zaman kazanma* (*Buying Time*) stratejisi etrafında *askeri olmayan çoklu çözüm* tekniği kullanarak yönetmiştir. Bu strateji etrafında askeri herhangi bir önleme başvurmayan Türkiye, krizin ikili antlaşmalarından doğan yükümlülükler ile çözülmesine gayret etmiş, aynı zamanda da objektif insan haklarını ve bu objektif statüyü ortaya koyan Helsinki Nihai Senedi gibi çok taraflı antlaşmalara vurgu yapmıştır. Ayrıca konuya ilişkin ahdî hukuka yapılan vurgunun yanı sıra, ekseriyetle Turgut Özal’ın tercih ettiği biçimde, Türkiye’nin “büyük devlet” olarak “soydaşlarının” hepsini göçmen olarak kabul edeceğine ilişkin bir vurgu da söz konusu olmuştur. Fakat 1989 yılının mayıs ayı içerisinde Bulgaristan’dan Türkiye’ye artan göç, kısa bir süre sonra Türkiye’nin

²⁰⁶ Gürsoy, *age.*, 133.

²⁰⁷ Bakınız: Ömer Engin Lütem, “1984-89 Dönemi Türkiye’nin Bulgaristan Politikası ve 89 Göçü”, **89 Göçü, Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç**, der. Neriman Ersoy-Hacısalıhoğlu ve Mehmet Hacısalıhoğlu, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırma Merkezi (BALKAR) & Balkanlar Medeniyet Merkezi (BALMED), 2012), 140 ve 164.

²⁰⁸ Gürsoy, *age.*, 151.

bu söylemi terk ederek yeniden ahdî hukuka vurgu yapan bir söylem benimsemesine sebep olmuştur. Kaldı ki Türkiye başından beri dile getirdiği ikili ve çok taraflı antlaşmaların yanında Bulgaristan ile bir de göç antlaşması imzalamayı amaç edinmiştir. Nitekim 23 Şubat 1988 tarihinde taraflar arasında “*iki ülke Helsinki Nihai Senedi’ne uyulması çerçevesinde ekonomik, siyasi ve bu arada insani alanlarda iş birliğinin geliştirilmesine inanmaktadır*” ifadesi geçen bir protokol imzalanmış olsa da bu protokolün gereği olan iş birliği tam olarak yerine getirilmemiştir.²⁰⁹ En nihayetinde taraflar 1989 Ekim ayı içerisinde Kuveyt’in arabuluculuğu ile müzakerelere başlayarak krizin sonlanması noktasında önemli bir adım atmışlardır. Aynı şekilde sistem düzeyinde Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecine girmiş olması, Bulgaristan’daki Sovyet yanlısı Jimkov yönetiminin de sonun getirerek, krizin Türkiye açısından ortadan kalkmasının yolunu açmıştır. Nitekim Jimkov yönetiminin istifası sonrası Bulgaristan’daki azınlıklara yönelik ayrımcı politikalar terk edilmiş ve böylece Türkiye açısından sorun siyasi sözlü bir uzlaşa ile sonuçlanmıştır.

3.2.2.3. 1989-90 Batı Trakya Olayları Krizi

Türkiye ve Yunanistan arasında azınlıklar konusu, bir dış politika krizi olarak 6-7 Eylül 1955 olaylarının ardından bir kez daha 1989-90 Batı Trakya Krizi ile gündeme gelmiştir. Çalışmanın bu başlığı altında öncelikle Batı Trakya özelinde azınlıkların statüsüne ilişkin genel bir bilgi verilecek ve ardından Türkiye’nin söz konusu bu krizi nasıl yönettiği üzerinde durulacaktır.

Yunanistan, bağımsızlığından bu yana ülkesinde yaşayan azınlıklara ilişkin birçok antlaşmaya imza atmıştır. Fakat bu antlaşmalar içerisinde 1913 Atina Antlaşması ve 3 numaralı protokol, 1920 tarihli Yunanistan ile yapılan Sevr Antlaşması 1923 Lozan Barış Antlaşması, 1923 nüfus mübadelesine ilişkin antlaşma ve bu antlaşmanın tamamlayıcısı 1926, 1930 ve 1933 antlaşmaları ve Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan 1968 Protokolü, Batı Trakya Türklerine ilişkin geçerliliği öne sürülebilecek olan antlaşmalardır. Esasen tüm bu antlaşmaların temelinde Batı Trakya’da yaşayan Türklerin, hiçbir ayrımcılık görmeden ve güven içerisinde yaşamalarını sağlamak amacı yatmaktadır. Bu antlaşmalardan, örneğin, 10 Haziran 1930 tarihinde Ankara Antlaşması Batı Trakya Türklerinin statüsü ve mallarına ilişkin diğer antlaşmalar önceki antlaşmalar ile benzer hükümler

²⁰⁹ “Sofya ile Yumuşama”, **Milliyet**, 24 Şubat 1988, 1 ve 8.

içermektedir. Nitekim buna göre Batı Trakya Türklerinin yerleşik (etabli) statüsünü bir kez daha ortaya konulmuş (Madde 14), ayrıca bu statüyü engelleyen tüm kısıtlayıcı tedbirler kaldırılmıştır (Madde 15). Aynı şekilde Batı Trakya Türk azınlığı sahip olduğu mülkiyeti, hiçbir kısıtlama ya da el koyma olmadan serbestçe kullanabilmeleri kararlaştırılmıştır. Bunun devamında 9 Aralık 1933 tarihinde imzalanan antlaşma ile birlikte de bir kez daha Yunanistan tarafından devralınmamış azınlıklara ilişkin mülkiyetlere hiçbir sınırlama getirilmeyeceğini teyit etmiştir (Madde 2). Böylece, Lozan görüşmeleri çerçevesinde başlayan azınlıkların statüsü ve mübadele konusu tamamlanmış, bir başka ifadeyle “Lozan sistemi” oluşturulmuştur.²¹⁰

Bu antlaşmalar ile Batı Trakya’daki Türk azınlığın diğer Yunan vatandaşları ile aynı haklara sahip olması öngörülmüştür. Nitekim bu noktada Türkiye’nin kurucu antlaşması sayılan Lozan Barış Antlaşmasının 45. maddesi ile öngörülen ve yukarıda verilen azınlıkların statüsüne ilişkin tüm maddeler aynı şekilde Yunanistan’daki Batı Trakya Türkleri için de geçerlidir. Kaldı ki, Yunanistan’ın tarafı olduğu ve azınlıklara ilişkin hak ve yükümlülükler belirleyen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi gibi genelde insan hakları, özelde ise azınlık hakları konusunda imzalanmış tüm uluslararası rejim kuran antlaşmalar Batı Trakya Türklerinin statüsüne ilişkin ileri sürülebilmektedir. Nitekim tüm bu statü kuran antlaşmalar ile birlikte Batı Trakya’daki Türk azınlığın başta mülk edinme, ayrımcılığa tabi tutulmama ve zorla göç ettirilmeme gibi birçok hakkı, uluslararası bir boyut kazanarak garanti altına alınmıştır.²¹¹

Yukarıda verilen Batı Trakya Türklerinin statüsü, Yunanistan tarafından özellikle 1980 sonrası süreçte birçok kez ihlâl edilmiştir. Bu ihlâller eğitim, din, sosyal ve ekonomik birçok alanda kendisini göstermiştir. Öyle ki Türkçe yayınları ortadan kaldırılarak Türkçe konuşulmasını yasaklayan Yunanistan, Türklere ait malları devletleştirip, vakıfları işlevsiz hale getirmiştir.²¹² Aynı şekilde 1955 tarihli Yunanistan vatandaşlık yasasının 19. maddesi “Grek olmayan” Yunanistan

²¹⁰ Batı Trakya Türklerine ilişkin statü hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1986), 50-51 ve 65.

²¹¹ **age.**, 60-68.

²¹² Batı Trakya Türklerinin yaşadıkları sorunlara ilişkin bakınız: Dışişleri Bakanlığı, **Yunanistan’daki Türk Varlığı**, <http://www.mfa.gov.tr/bati-trakya-turk-azinligi.tr.mfa> [03.04.2017].

vatandaşlarının ülkeyi terk etmeleri durumunda vatandaşlıklarının düşeceğini belirterek, başta Lozan olmak üzere birçok ikili veya çok taraflı antlaşmayı ihlâl etmiştir.²¹³ Böylece bölgedeki Türk azınlığa ilişkin yukarıda verilmiş olan statüyü doğrudan ihlâl etmiş bulunan Yunanistan, Türkiye ile uzun bir süre azınlıklar konusunda uyuşmazlık yaşamıştır. Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilere paralel bir biçimde zaman zaman artış veya azalış gösteren bu ihlâller, 1980'lerin sonuna gelindiğinde yeniden ikili ilişkilerin gündemine oturmuştur. 1988 yılında Batı Trakya Türk Toplulukları Birliği'nin Yunan mahkemesince ismindeki "Türk" sözcüğü nedeniyle kapatılmasının ardından, bölgede yaşayan Türkler bu durumu protesto etme amacıyla gösteriler düzenlenmişlerdir. Bu gösteriler boyunca birçok kişi yaralanmış ya da hapis cezası ile karşılaşmıştır. Fakat Türkiye açısından Batı Trakya'daki gelişmelerin bir dış politika krizi olarak ortaya çıkması, 1990 yılının ocak ayında, Türk kökenli milletvekili adayları Dr. Ahmet Sadık ve İbrahim Şerif'in yürüttükleri seçim kampanyasında "Türk" vurgusu yapmaları neticesinde hapis ve siyasetten 3 yıl boyunca men cezası almalarıyla mümkün olmuştur. Nitekim bu olayın ardından Batı Trakya'da Türk azınlığa ilişkin şiddet eylemleri gelişmiş ve bu eylemler neticesinde birçok ev, işyeri ve ibadethane kullanılamaz hale gelmiştir.²¹⁴

Ahdî hukuk açısından, Yunanistan'ın yukarıda verilen tutumu, o ana kadar geçerli olan antlaşmaların da bir ihlâlidir. Örnek vermek gerekirse, Yunanistan, nüfus mübadelesine ilişkin 1923 tarihli antlaşmanın "...*Mübadele dışında bırakılacak bölgelerde [Batı Trakya ve İstanbul]... özgürlüklerinden ve mülkiyet haklarından serbestçe yararlanmalarına hiçbir engel çıkartılmayacaktır...*" hükümlü 16. maddesini doğrudan ihlâl etmiştir. Aynı şekilde Lozan statüsünün azınlıkların hiçbir ayırım gözetmeksizin eşit olarak kabul eden "azınlıkların korunması" kesimini de yine doğrudan ihlâl etmiştir. Kaldı ki yukarıda değinilen insan haklarına ilişkin uluslararası düzenlemeler de Yunanistan'ın bu tutumu ile birlikte yine ihlâl edilmiştir.

Türkiye açısından bakıldığında ise, konunun Türkiye'nin ahdî hukuku ve evrensel insan hakları boyutu ile ele alındığı görülmektedir. Türkiye'nin ahdî hukuk açısından en temel vurgusu, Yunanistan'ın Lozan Antlaşmasını ihlâl ettiği yönünde

²¹³ Bakınız: Baskın Oran, **Yunanistan'ın Lozan İhlâlleri**, (Ankara: SAEMK Yayınları, 1999), 30-35.

²¹⁴ Bakınız: Fuat Aksu, **Türk-Yunan İlişkileri: İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme**, (Ankara: SAEMK Yayınları, 2001), 36-37.

olmuştur. Nitekim Gümülcine'deki olayların başlamasının hemen ardından dönemin başbakanı Yıldırım Akbulut şöyle demiştir: “*Gümülcine olayları bir an önce kan dökülmeden durdurulmalıdır. Lozan Andlaşması'yla belli bir statüye gelmiş bu insanların korunması kadar tabii bir şey olamaz...*”²¹⁵

Öte yandan Türkiye açısından bir başka önemi vurgu, Yunanistan'ın tarafı olduğu azınlıklara ilişkin çeşitli uluslararası sözleşmeler ya da örgütlerin benimsediği hükümlerdir. Bunlar arasında hiç şüphesiz, Yunanistan'ın üyesi olduğu Avrupa Teşkilatı (AT) başı çekmektedir. Nitekim olaylar başladığında dışişleri bakanlığı Yunanistan'ı

“...AT üyesi bir ülkede başvuru bu kaba kuvvet yöntemlerini görmezlikten gelmeye ve bunları mazur görmeye imkân yoktur. Batı trakyada insan hakları ağır bir biçimde ihlâl edilmektedir... Yunanistan'ın ahdî vecibelerini bir an önce yerine getirmesini, azınlığın uğradığı tüm zarar ve ziyana temin etmesini... bekliyoruz...”

şekilde uyararak, konunun çözümüne ilişkin beklentilerini sıralamıştır. Aynı şekilde Akbulut, Yunanistan'ın insan hakları temelinde uymakla yükümlü olduğu ahdî hukuku şöyle ifade etmiştir:

“...Batı Trakya'daki Türk azınlığı, Lozan Antlaşması ile Yunanistan'ın taraf olduğu diğer anlaşmaların teminatı altındadır. Azınlık mensuplarının, Yunan vatandaşları olarak, Yunan Anayasası ve kanunlarının himayesine sahip olmaları gerekir. Ayrıca, Yunanistan'ın, Avrupa Toplulukları, Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler üyesi ve AGİK'e taraf bir ülke olarak, soydaşlarımız dâhil, bütün vatandaşlarına karşı mükellefiyetleri bulunmaktadır...” Aynı zamanda Akbulut'un “...Bunların da ötesinde, insan haklarına saygı, genel bir ahlâkî vecibe olarak Yunanistan'ı da kapsamına almaktadır...”

şekilde ifade ettiği gibi Türkiye, Yunanistan'ı evrensel normlara aykırı hareket etmekle de suçlamaktadır.²¹⁶

Sonuç itibariyle Türkiye, 1989-90 Batı Trakya Olayları krizinde *zaman kazanma* stratejisi benimsemiştir. Bu noktada Türkiye, *şiddet içermeyen çoklu çözüm* tekniği etrafında yönetmiş ve krize ilişkin politikalarını bu çerçevede belirlemiştir. Türkiye açısından konunun aciliyeti olmakla birlikte, askeri tedbirlere başvurulmasına gerek görülmemiştir. Kaldı ki azınlıklara ilişkin problemler, iki ülke arasında uzun yıllardır süre gelen bir uyuşmazlıktır. Türkiye bu çerçevede öncelikle gerek ikili iletişim kanallarının açık tutulması gerekse de konunun uluslararası platformlarda dile getirilmesi noktasında çaba sarf etmiştir. Nitekim Türkiye bu platformlarda Yunanistan ile başta Lozan Antlaşması olmak üzere doğrudan azınlıkların statüsüne

²¹⁵“Dışişleri, Atina'yı Uyardı” **Milliyet**, 30 Ocak 1990, 1.

²¹⁶ Neziroğlu ve Yılmaz, **age.**, c.8, 702

ilişkin var olan ahdî hukuka vurgu yaparken, aynı zamanda, evrensel insan haklarına da vurgu yapmıştır. En nihayetinde 30 Mart 1990 tarihinde Dr. Sadık Ahmet ile İbrahim Şerif serbest bırakılmasıyla kriz yumuşama evresine girmiştir. Nitekim 8 Nisan tarihinde Yunanistan'da Türkiye ile iyi geçinme çabasında olan bir yönetimin gelmesiyle birlikte, azınlıklara yönelik baskılar kısmen azalmış ve böylece uyuşmazlık evresine dönmüştür. Bu bakımdan Türkiye'nin askeri veya hukuki bir çözümden ziyade siyasi bir çözüm elde etmek suretiyle krizi sonlandırdığı görülmektedir.

3.2.3. Egemenlik ve Güvenliğe İlişkin Statünün İhlâlinden Doğan Ahdî Hukuk Krizleri

Türkiye'nin 1923-2015 yılları arasındaki 34 dış politika krizi içerisinde altı tanesi egemenlik ve güvenliğe ilişkin ahdî hukukun ihlâlinden doğmuştur. Nitekim bir devletin egemenliğini ve güvenliğinin uluslararası sistemde hayatta kalabilmesi açısından en temel gereksinimler olduğu göz önüne alındığında, söz konusu bu altı krizin, ahdî hukukun ihlâlinden doğan krizler içerisinde çok önemli bir yerde durduğu görülmektedir.

Aşağıda ayrıntıları ile verileceği üzere egemenlik ve güvenliğe ilişkin ahdî statünün ihlâlinden doğan bu altı dış politika krizinde Türkiye, Yunanistan, Fransa ve Suriye devletleri ile karşı karşıya gelmiştir. Bu krizlerden üç tanesi Yunanistan, birer tanesi de Fransa ve Suriye ile yaşanmıştır. Söz konusu bu krizlerden 1991 Limni Krizi ve 1997 S-300 Füze krizleri olmak üzere iki tanesi Türkiye'nin güvenliği ile doğrudan ilintiliyken; Sancak Krizi (1936), 1987 Kıta Sahaneliği krizi ve Süleyman Şah Türbesi krizi (2015) doğrudan Türkiye'nin egemenlik haklarına ilişkin krizlerdir. Ayrıca 1945 Sovyet Talepleri Krizi de hem egemenlik hem de güvenlikle doğrudan ilintilidir. Çalışmanın bu başlığı altında söz konusu bu krizler kronolojik sıraya uygun bir biçimde incelenecektir. Türkiye'nin garantörlük statüsünün ihlâlinden doğan ahdî hukuk krizlerinin incelenmesine geçmeden önce Tablo 5'de genel bir görünüm verilmiştir.

Tablo 5: Egemenlik ve Güvenliğe İlişkin Statünün İhlâlinde Doğan Ahdî Hukuk Krizlerinin Genel Görünümü

KRİZLER	KRİZ YÖNETİMİ STRATEJİSİ	ŞİDDET KULLANIMI/TEHDİDİ	SONUÇ
Sancak Krizi (1936)	Zorlayıcı Diplomasi	Şiddet Kullanma Tehdidi	Siyasal Çözüm
1945 Sovyet Talepleri Krizi	Karşı Tarafın Yanlış Hesap Yapmasını Önlemek İçin Kararlılık ve Azim Gösterme Stratejisi	Yok	Siyasal Çözüm
1981 Limni Krizi	Zorlayıcı Diplomasi	Şiddet Kullanma Tehdidi	Siyasal Çözüm
1987 Kıta Sahanlığı Krizi	Zorlayıcı Diplomasi	Şiddet Kullanma Tehdidi	Siyasal Çözüm
S-300 Füzelere Krizi (1997)	Zorlayıcı Diplomasi	Şiddet Kullanma Tehdidi	Siyasal Çözüm
2015 Süleyman Şah Türbesi Krizi	Oldu-Bitti	Yok	Devam Ediyor

3.2.3.1. 1936 Sancak Krizi

Türkiye'nin egemenlik ve güvenliğe ilişkin statünün ihlâlinden doğan krizlerinden ilki, 1936-1939 yılları arasındaki Sancak Krizi'dir. Türkiye'nin ahdî hukukun ihlâlinden doğan krizler içerisinde Atatürk dönemine ait tek kriz olan Sancak Krizi, ahdî hukuka ilişkin krizlerin yönetilmesinde de önemli bir örnek teşkil etmiştir.

Dönemin İskenderun Sancağı, bugünkü Hatay, 20 Ekim 1921 Antlaşması ile dönemin Fransa mandası olan Suriye toprakları içerisinde kalmıştır. Fakat bunun yanında Antlaşmanın 7. Maddesi "*İskenderun Bölgesi için özel bir yönetim rejimi*" ön görmüştür. Türk kültürünün korunması amaçlanan bu bölgenin resmi dili olarak Türkçe kabul edilmiştir. Söz konusu bu antlaşma ile ayrıca o dönem için Türkiye-Suriye sınırı saptanmış ve nitekim Lozan Antlaşması'nın 3. maddesi ile de sınır hattı 1921 Antlaşması'nın 8. Maddesi ile belirlendiği şekli ile kabul edilmiştir.²¹⁷ Öte yandan Türkiye ile Fransa arasında 1936 Sancak Krizi ile ilgili olarak

²¹⁷ Soysal, age.,48-60.

değerlendirilecek bir diğer antlaşma, 1926 yılında imzalanan *Türkiye-Fransa (Suriye ve Lübnan için) Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi*'dir. 1921 Antlaşması'nın bir devamı ve tamamlayıcısı niteliğinde olan bu antlaşma ile, Türkiye-Suriye sınırının kesinleştirilmesine yönelik bir karma komisyon kurulmuş. Ayrıca Antlaşmanın imza protokolünde, Suriye özelindeki tüm yasal düzenlemelerde "*Ankara İtilafnamesi'nin 7. Maddesi'nin İskenderun Bölgesi için tesis ettiği hususi idare rejimi göz önünde bulundurulacaktır*" şeklinde bir ifade kabul edilmiştir.²¹⁸ Aynı şekilde 1935 yılında yine Türkiye ile Fransa arasında yapılan bir görüşmede yukarıdaki antlaşmalar ve Sancak Bölgesi'nin özerkliği teyit edilmiştir.²¹⁹

1936 yılına gelinde Avrupa'daki faşizmin yükselişi, Fransa'yı Avrupa işlerine odaklanmaya iterek Suriye'deki geçici manda yönetiminin yükünden sıyrılma yönünde bir politika izlemeye sevk etti. Nitekim Fransa ile Suriye, 9 Eylül 1936 yılında Suriye'ye bağımsızlığını kazandıran antlaşmayı imzalayarak bölge için yeni sürecin kapısını araladılar. Bu antlaşmanın 3. maddesinde yazılan "*Yüksek Akit Taraflar Manda rejiminin sona erdiği gün, Fransa hükümeti tarafından Suriye ile ilgili olarak ya da bu memleket adına imzalanan bütün antlaşma, sözleşme ve diğer milletlerarası taahhütlerden doğan hak ve vecibelerini yalnız Suriye hükümetine devretmek için bütün tedbirleri alacaktır*" ifadesi, Sancak'ın yukarıda verilen statüsünün de açık ihlali olmuştur.²²⁰ Öyle ki söz konusu bu antlaşma, Türkiye açısından Hatay'ın statüsüne ilişkin bir dış politika krizini tetiklemiştir.

Peki dönemin Türkiye karar alıcısı söz konusu bu krizi nasıl algılamış ve nasıl yönetmiştir? Bir kere karar alıcı açısından Fransa'nın Sancak Bölgesi'ni Suriye'ye bağlamaya yönelik girişimi 1921 ve 1923 Lozan Antlaşmalarına, yani bir başka ifadeyle ahdî hukuka aykırıdır. Nitekim 9 Ekim 1936 yılında Fransa'ya konuya ilişkin verilen notada, Antakya ve İskenderun bölgesine ilişkin olarak 1921 Ankara ve 1923 Lozan barış antlaşmasına atıf yapılarak, Fransa'nın 9 Eylül 1936 tarihinde Suriye ile yaptığı antlaşmanın ahdî hukukun bir ihlali anlamına geldiğini vurgulanmıştır. Ayrıca kriz boyunca Türkiye'nin tezinin temel dayanağı olarak bu iki

²¹⁸ Sınır düzenlemelerine ilişkin olarak 1926 Antlaşması ile ön görülen Karma Komisyon'un çalışmaları neticesinde taraflar arasında 22-29 Haziran 1929 ve 3 Mayıs 1930 tarihlerinde üç protokol imzalanmıştır. Bakınız: **age.**, 288-311.

²¹⁹ Faruk Sönmezoğlu, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası: 1914-1945**, (İstanbul: Der Yayınları, 2015), 384.

²²⁰ İlhan Uzgöl, "1923-1939 Batı Avrupa'yla İlişkiler", der. Baskın Oran, **age.**, c.1, 283.

antlaşmaya atfen söz konusu bu bölgelerin Suriye ve Lübnan'dan ayrı düşünülmesi gerektiği vurgulanmıştır.²²¹ Nitekim Türkiye Milletler Cemiyeti'ne gönderdiği bir telgrafta bu durumu

“Türkiye ile Fransa arasında bir ihtilaf bulunduğu, bu ihtilafın Türkiye tarafından 1921 ve 1923 muahedeleri ile, şarta bağlı olarak terk edilen İskenderun, Antakya ve dolaylarına dair olduğu” şeklinde tarif etmiştir.²²²

Sancak krizi boyunca Türkiye karar alıcısının en temel vurgusu konunun bir “milli dava” olduğudur ve Hatay'ın esasen bir “Türk yurdu” olduğudur. Nitekim 29 Haziran 1939 yılında Başbakan Celal Bayar

“...Hatay, her şeyden evvel, tekrar ederim ki, Türk'tür (Alkışlar) ve Hatay ekseriyeti ile kültürü ile Türk olarak kalacaktır. Hatay, daha millî müdafaa ve millî mücadele esnasında bizimle yanyana, omuz omuza istiklâli için mücadele etmiş mübarek bir vatan parçasıdır...Böyle bir halkı bırakamayız. Bu, Türkiye Cumhuriyeti'nin, ancak yapamayacağı bir iştir...”

şeklinde bir ifadeyle Türkiye karar alıcısının kriz boyunca benimsediği söylemin bir örneğini sergilemiştir.²²³ Aynı şekilde, Sancak'ın uzun müzakereler sonunda “Sandler Raporu” olarak bilinen bir rapor doğrultusunda, Suriye ve Lübnan'dan bağımsız ayrı bir varlık olarak oy birliği ile Milletler Cemiyeti'nce kabul edilmesi²²⁴,

“Türk Ulusu Devleti Reisi Atatürk'e ve İsmet İnönü Hükümetine ‘ulusal davamız’ olan Hatay işinde Türk'e elde ettirdikleri muvaffakiyetten dolayı Kamutayca [Meclis] resmen teşekkür edilmesine”

ilişkin bir önerinin de meclis gündemine getirilmesini sağlamıştır. Bu öneri vesilesiyle bir konuşma yapan Başbakan İsmet İnönü, konuşmasında da sıklıkla Hatay meselesi ile ilgili olarak “milli mesele” olarak bahsetmiştir.²²⁵ Buradan da anlaşılıyor ki Türkiye karar alıcıları, Parlamento da dahil olmak üzere, Hatay meselesine “milli dava” ve hatta zaman zaman “milli bir hak” olarak ciddi bir hassasiyetle yaklaşmıştır.

Öte yandan Sancak Krizi, doğrudan Atatürk açısından özel bir öneme haiz bir krizdir. Nitekim “şahsi meselesi” olarak gördüğü Sancak meselesiyle yaşamının son günlerine kadar ilgilenmiş, hatta aşağıda değinileceği gibi hastalığına rağmen

²²¹ “Antakya Meselesi Milletler Cemiyetine mi Veriliyor?”, **Cumhuriyet**, 24 Aralık 1936, 1. ve 7.

²²² Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, 8.bs., (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016): 546.

²²³ Neziroğlu ve Yılmaz, **age.**, c.3, 46.

²²⁴ Sandler Raporu'nun ayrıntıları için bakınız: Yusuf Sarıay, “Atatürk'ün Hatay Politikası I (1936-1938)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. 12 s. 34 (1996): 18-23.

²²⁵ Neziroğlu ve Yılmaz, **age.**, c.2, 222-229.

meselenin halli yönünde çaba göstermiştir. 1936 yılında Meclis açılış konuşmasında meseleye ilişkin şöyle bir vurgu yapmıştır:

“Bu sırada, Milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde, ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda, tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabi görürler.”

Hatta öyle ki Atatürk’ün bu sözleri Fransa büyükelçisi tarafından bir ultimatoma olarak algılanmıştır.²²⁶ Aynı şekilde Atatürk de, tıpkı diğer karar alıcılar gibi, konuyu “milli bir mesele” olarak görmenin yanında “milli bir hak” veya bir başka deyişle ahdî hukuktan doğan bir hak olarak görmüştür. Nitekim Fransız büyükelçiye hitaben: “*Ben toprak büyütme dileklisi değilim; barış bozma adetim yoktur; ancak Muahedeye dayanan hakkımızın isteyicisiyim*” diyerek bu hususu vurgulamıştır.²²⁷ Bu çerçevede Mustafa Kemal, Hatay meselesinde doğrudan inisiyatif almış, Soyak’ın anılarında paylaştığı biçimde, bizzat Atatürk’ün emri ile Hatay bölgesindeki Türk varlığının Türkiye ile daha sıcak ilişkiler içerisinde bulunması için devlet eliyle bir çok yardım faaliyeti başlatılmıştır. Ayrıca bölgede Fransız veya olası Suriye hakimiyetine karşı “Antakya, İskenderun ve Havalisi Halk Grubu” isminde bir örgüt kurulmuş ve bu örgüt ile de Türkiye yakın ilişki içerisinde olmuştur.²²⁸

Kriz yönetimi açısından da bakıldığında, doğal olarak, Atatürk’ün büyük etkisinin olduğu görülmektedir. Öyle ki Atatürk 6 Ocak 1936 tarihinde Başbakan, üst düzey komutanlar ve bürokratlar ile birlikte çıktığı Konya gezisine eşlik eden Cumhuriyet gazetesi baş yazarı Yunus Nadi Bey, Soyak’ın ifadesine göre Atatürk’ün telkini ile yazdığı başyazısında, Türkiye’nin gerekirse Fransa ile savaştan çekinmeyeceğinin birkaç kez altını çizmiştir.²²⁹ Öyle ki Atatürk seyahat ile ilgili Soyak’a şunları söylemiştir:

“...Ben, bir askeri hareketin başlangıcı gibi yorumlanabilecek şekilde tertip ettiğim bu seyahati; Hatay’daki Türk çoğunluğunun muahedelerle de kabul edilmiş açık haklarını korumak bahsinde ne derecede hassas ve azimli olduğumuzu, işin birtakım oyunlarla veya ihtimallerle sürüncemede kalmasına katiyen tahammülümüz olmadığını göstermek için ihtiyar ettim ve tertibimi... her memlekete mensup birtakım istihbarat memurlarıyla dolu olan bir

²²⁶ Esin Dayı, “Hatay Devleti ve Hatay’ın Anavatana Katılması” **A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, c. 9, s. 19 (2002): 334.

²²⁷ Soyak, **age.**, 579.

²²⁸ **age.**, 529 ve 536.

²²⁹ Soyak’ın duruma ilişkin değerlendirmesi için bakınız: **age.**, 574-575.; Yazının tam metni için bakınız: Yunus Nadi, “Fransız Dostluğuna Hâlâ Kıymet Veriyoruz”, **Cumhuriyet**, 06 Ocak 1937, 1. ve 3.

otelde yaptım...”

Ayrıca sözlerinin devamında “*dava benim şahsi davamdır ve icap ederse yine şahsen halletmem gerekir*” şeklinde kararlılığının ifade etmiştir.²³⁰ Türkiye’nin Sancak Krizi esnasında *zorlayıcı diplomasiyi* tercih ettiğinin bir diğer kanıtı ise Atatürk’ün 20-24 Mayıs 1938 tarihleri arasındaki Mersin ve Adana’daki birlikleri ziyaret etmesi olmuştur. Nitekim Atatürk’ün bu ziyareti Sancak’ın ayrı bir statü kazanmasına rağmen bölgedeki tansiyonun düşmediği, aksine çeşitli olaylarla seçim güvenliğinin Türkler lehinde ciddi risk altına girdiği bir dönemde yapılması, konunun taraflarına verilen net bir mesaj olmuştur. Ayrıca bölgeye 30 bin kadar asker yerleştirilmiş ve Celal Bayar buradaki birliklerin takviye edilerek olası bir Hatay harekâtına hazırlıklı olmaları direktifini göndermiştir.²³¹

Sonuç itibariyle, her şeyden önce 1930’ların Türkiye’si, Hatay meselesini genç cumhuriyetin kuruluş mücadelesinin son sorunu olarak bir “milli dava” şeklinde görmüştür. Nitekim Dışişleri Bakanı Aras bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“İskenderun ve Antakya mukadderatın henüz tatbikatta esaslı bir şekle bağlanmamış olması, Türk milletini gece gündüz düşündüren tek milli mesele olarak ortada duruyor. Bu işin sona kalması nazarımızda ehemmiyetinin diğer hal olunan işlerimizden farklı asla değildir.”²³²

Bunun yanında gerek Cumhurbaşkanı Atatürk gerekse de Başbakanlar İsmet İnönü ve Celal Bayar da konuyu milli bir mesele olarak görmüş ve ona uygun politikalar izlemişlerdir. Türkiye açısından Fransa’nın Suriye ile imzaladığı ve Sancak Bölgesi’ni Suriye ve Lübnan’dan ayrı görmeyen 9 Eylül 1936 tarihli antlaşma, doğrudan 1921 Ankara ve 1923 Lozan Antlaşmaları’nın bir ihlâli anlamına gelmiştir. Ahdî hukukun ihlâlinden doğan söz konusu bu kriz, aynı zamanda Atatürk dönemi dış politika prensiplerinin de tam anlamıyla yansıtıldığı bir dış politika krizi olmuştur.²³³ Bunun yanı sıra Türkiye’nin askeri güç kullanma tehdidine dayalı *zorlayıcı diplomasi* stratejisini başarıyla icra ettiği 1936 Sancak Krizi, bölgenin bağımsız bir yapıya kavuşması ve ardından bağımsız Meclis tarafından Türkiye’ye

²³⁰ Soyak, *age.*, 577-578.

²³¹ Bakınız: Yusuf Sarımay, “Atatürk’ün Hatay Politikası II (1938-1939)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. 12 s. 35 (1996): 408.

²³² “Dr. Rüştü Aras’ın Beyanâtı”, **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1937, 1.

²³³ Atatürk Dönemi Türkiye’nin dış politikasının genel özelliklerini irdeleyen bir çalışma için bakınız: Şaban Çalış ve Hüseyin Bağcı, “Atatürk’s Foreign Policy Understanding and Application”, **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, s.6 (2003): 195-228.

katılma yönünde alınan karar ile birlikte sona ermiştir. Böylece Türkiye Sancak Krizi'ni hukuki yollar ile çözmüş, askeri bir müdahaleye gerek kalmamıştır.

3.2.3.2. 1945 Sovyet Talepleri Krizi

1936 Sancak Krizini takiben, 1945 yılına gelindiğinde, Türkiye'nin egemenlik ve güvenliğine ilişkin yeni bir kriz ortaya çıkmıştır. 1945 Sovyet Talepleri Krizi olarak adlandırılan bu kriz, Türkiye'nin 34 dış politika krizi içerisinde en uzun soluklu krizidir. Ayrıca bu kriz Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan tarafsızlığını koruyarak çıkmış olmasına rağmen Soğuk Savaş sürecinde Batı Bloğu'nun yanında yer almasında çok önemli bir itici güç olmuştur.

Esas itibariyle modern Türk-Sovyet ilişkileri, 1921 yılından 1945 yılına kadar geçen süre içerisinde iki önemli antlaşma temelinde gelişmiştir. Bunlardan ilki 1921 Moskova Antlaşması'dır ki bu antlaşma ile birlikte taraflar birbirlerini tanımış, Türkiye'nin bugünkü doğu sınırları çizilmiş ve ikili ilişkilerin temeli atılmıştır.²³⁴ Bunun yanında 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması vardır ki, 1945 Sovyet Talepleri Krizi'nin de merkezinde bulunan esasen bu antlaşmadır. Üç maddelik bu antlaşma ile taraflar birbirlerine saldırmamayı taahhüt etmenin yanında (Madde 2) taraflardan birine gelebilecek bir saldırı sırasında antlaşmanın diğer tarafının tarafsız kalacağını (Madde 1) taahhüt etmişlerdir. Ayrıca yine bu temelde antlaşmaya ek 3 de protokol imzalanmıştır. Bitiş süresi 3 yıl olan bu antlaşma, 1929 yılında 2 yıl; 1931 yılında 5 yıl ve 7 Kasım 1935 tarihinde on yıl uzatılmıştır.²³⁵ Öte yandan ikili ilişkileri etkileyen bir diğer mesele de Türk Boğazları'nın statüsü olmuştur. Nitekim Lozan Antlaşması ile “geçici” bir çözümün ardından 1936 Montrö Antlaşması ile günümüz statüsüne kavuşan Türk Boğazları, İkinci Dünya Savaşı içerisinde de özellikle Sovyetler açısından çok stratejik bir nokta olmuştur.²³⁶ Haliyle bu da Türk Sovyet ilişkilerinin güvenlik boyutunda önemli bir gündem maddesi olmuştur.

19 Mart 1945 tarihinde dönemin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) Dışişleri Bakanı Mihayloviç Molotov, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi

²³⁴ Bakınız: William Hale, **Turkish Foreign Policy Since 1774**, 3 bs. (New York: Routledge, 2013), 36-37.

²³⁵ Bakınız: Soysal, **age.**, 272-278.

²³⁶ Antlaşmanın tam metni için bakınız: **age.**, 501-526.

Selim Sarper'e 1945 yılının Kasım ayında sona erecek olan Türkiye-SSCB Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması'nı uzatmak istemediklerini bir nota ile bildirerek, ilişkileri gerginleştiren ilk adımı atmıştır. Her ne kadar Türkiye bu notaya cevaben verdiği nota ile ilişkilerin yeni ve daha iyi bir boyuta evrilmesi hususunda Sovyet önerilerini dikkate alacağını bildirse de sonuç itibariyle Sovyet tarafından ilişkileri daha iyiye taşıyacak böylesine bir öneri gelmedi. Nitekim takvimler 7 Haziran'ı gösterdiğinde Sovyetler'den gelen "talepler"²³⁷ ilişkileri çok daha kötü bir hale soktu. Bu tarihte Sovyet Dışişleri bakanı Molotov, ülkesinin yeni bir dostluk antlaşması yapabilmesi için önce Türk-Sovyet ilişkilerindeki "pürüzlü" alanları ortadan kaldırılması gerektiğini vurgulayarak, iki ülke arasında üç tane "pürüzlü" alan olduğunu Sarper'e bildirdi. Bunlardan ilki Kars ve Ardahan'ın Sovyetler'e verilmesiydi ki Molotov bu toprakların Sovyetler Birliği'nin güçsüz olduğu bir zamanda Türkiye'ye verildiğini Sovyetler Birliğinin resmi görüşü olarak Sarper'e bildirmiştir. Bunun devamında Sovyetler'in ikinci talebi Türkiye'nin Boğazlar'ı korumasına "yardımcı olmak" için Sovyetler'e bir üs verilmesi olmuştur. En nihayetinde Sovyet görüşüne göre Molotov'un da belirttiği üzere "*200 milyonluk bir insan kitlesi Türkiye'nin iradesine bağlıdır.*" Molotov'un son talebi ise Montreux Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi olmuştur. Öte yandan bu taleplerin muhatabı Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Sarper ise taleplerin tümünü ret ederek durumu Ankara'ya bildirmiştir.²³⁸ Krizi tırmandıran bir diğer gelişme de iki Gürcü profesörün herhangi bir bilimsel temele dayanmaksızın Türkiye'nin kuzeyindeki bazı illerinin Gürcistan'a bağlanması gerektiğini ifade etmeleri olmuştur (14 Aralık 1945). Bu görüş Sovyetler Birliği'nin Ankara büyükelçisi tarafından "*bilimsel verilere dayanan toprak talepleri*" olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında Sovyetler Birliği tarafından çıkarılan, tüm Ermenilerin 1946-1949 yılları arasında Sovyet Ermenistan'ına göç edebilmesine ilişkin kararname, Sovyetler Birliğinin Türkiye üzerinde kurmaya çalıştığı baskının bir diğer aracı olmuştur ki "Ermeni

²³⁷ Esas itibariyle söz konusu bu durumun bir talep mi yoksa bir teklif mi olduğuna dair hâlen bir tartışma sürmektedir. Bu bağlamda meselenin Türkiye'ye karşı tehdit olmaktan çok Türkiye tarafından Batı kampında yer edinebilmek için abartılarak kullanıldığına dair yorumlar çeşitli akademisyenler tarafından yapılmaktadır. Konunun bu bağlamda bir değerlendirilmesi için bakınız: Behlül Özkan, "1945 Türkiye- SSCB Krizi, Dış Politikada Kurucu bir Mitin İnşası", **Kuşku ile Komşuluk**, ed. Gencer Özcan, Evren Balta, Burç Beşgöl, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017): 55-78.

²³⁸ Görüşmenin tutanakları için bakınız: Mustafa Aydın, "7 Haziran 1945 Molotov-Sarper Görüşmesi Kutusu" der. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, c.1, 6. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002): 473.

meselesi” bu suretle uluslararası alanda ilk defa Türkiye’nin karşısına çıkarılmıştır.²³⁹ Nitekim Türkiye’deki Ermeniler’den de başvurular olmuş, hatta ülkede Ermenilere karşı yeni bir tehcir düzenleneceğine ilişkin asılsız haberler de ortaya atılmıştır.²⁴⁰

Esas itibarıyla Türkiye karar alıcısı açısından Sovyetler Birliği’nin bu talepleri hiç beklenmeyen bir gelişme olmuştur.²⁴¹ Bununla birlikte Türkiye açısından bu talepler, Türkiye’nin toprak bütünlüğü ve egemenliğinin yok sayılması anlamına gelmiştir ki kriz boyunca Türkiye karar alıcısı bu hususu vurgulamıştır. Örneğin Cumhurbaşkanı İnönü:

“Şurasını da belirtmek isterim ki; kendi imkânları dâhilinde Yakın Doğunun istikrarına çalışmak suretiyle dünya barışının teessüsü uğrunda tam bir gayret sarf eden Türkiye, her ihtimali göz önünde tutarak, toprak bütünlüğünü korumak ve milli bünyesini türlü tecavüzlere karşı kuvvetli bulundurmak hususunda lâzım gelen uyanıklığı göstermektedir”

şeklinde bir ifadeyle Sovyet taleplerinin Türkiye tarafından algılanış biçimini ortaya koymuş ve buna karşı Türkiye’nin izleyeceği tutumu vurgulamıştır. İnönü aynı konuşmasında Sovyet isteklerinin haksız olduğunu ve bir an önce bunların ortadan kaldırılmasını temenni ettiğini vurgulamıştır.²⁴² Aynı şekilde Başbakan Recep Peker de Türkiye’nin egemenlik ve toprak bütünlüğüne vurgu yaptığı konuşmasında şöyle demiştir:

“Türkiye’nin bütün milletlerle, bilhassa komşu memleketlerle dostluk bağlarından ve kendi egemenliğine ve toprak bütünlüğüne riayetden başka hiçbir isteği yoktur... Bu şart bütün dış münasebetlerimizin değişmez esasını teşkil eder. Sovyet Rusya ile aramızdaki zarardan başka bir netice vermeyen bugünkü muallak durumun yakın bir gelecekte karşılıklı güvene dayanan kuvvetli bir dostluğa yer vereceğinden ümidimizi kesmiş değiliz.”²⁴³

Büyükelçi Sarper’in Sovyet taleplerini Ankara bildirirken de belirttiği biçimde Sovyetler’in toprak talebi daha çok pazarlık gücünü arttırmak için ortaya atılmıştır. Çünkü Baskın Oran’ın da belirttiği şekilde Sovyetlerin Kars ve Ardahan’ı topraklarına katmak ile stratejik anlamda ciddi bir kazanım elde edeceğini söylemek

²³⁹ Özkan, *age.*, 63.

²⁴⁰ *age.*, 71.

²⁴¹ Türkiye tarafında krizin yönetilmesinde önemli bir rol oynayan aktörlerden bir tanesi olan Feridun Cemal Erkin, 1971 yılında konuya ilişkin verdiği mülakatta Sovyetler’den böylesine bir hamle beklemediklerini açıkça ifade etmiştir. Bakınız: TRT, *Türkiye Üzerinde 1945 Kabusu*, 1. Bölüm, 1971. <http://www.trtarsiv.com/izle/83506/turkiye-uzerine-1945-kabusu-1-bolum> [15.04.2017].

²⁴² Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Tarihe Düşülen Notlar-1, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-1(1 Mart 1924-14 Aralık 1987)*, (Ankara, 2011), 133 ve 139.

²⁴³ Neziroğlu ve Yılmaz, *age.*, 238.

zordur. Fakat böyle de olsa toprak talebi Türkiye karar alıcısı tarafından ciddiyetle ele alınmıştır. Çünkü ABD ve İngiltere gibi devletlerin toprak taleplerine Türk-Sovyet ikili ilişkilerini ilgilendirdiği gerekçesiyle ilgisiz kalmaları, Türkiye'yi “Kuzeydeki Büyük Komşu” ile bu konuda baş başa bırakmıştır.²⁴⁴ Öte yandan Sovyetler talepleri içerisindeki esas unsur Türk Boğazları'na ilişkin talepler olmuştur. Nitekim bu talepler hem doğrudan Türkiye'yi hem de uluslararası sistemin ABD ve İngiltere gibi büyük güçlerini doğrudan ilgilendirmektedir. Bu bakımdan 7 Haziran 1945 Sovyet taleplerinin hemen ardından 17 Temmuz 1945 tarihinde başlayan Potsdam Konferansı içerisinde Boğazların da statüsü gündeme gelmiş ve ABD, İngiltere ve SSCB'nin Türkiye ile ayrı ayrı görüşmeler yapması kararlaştırılmıştır.²⁴⁵ Bu karara uygun olarak ABD 2 Kasım 1945 tarihinde Türkiye'ye bir nota verdi. Bu notaya göre Boğazların statüsü eğer yeniden belirlenecekse üç madde etrafından yenilenmeliydi. Bunlardan ilki Boğazların tüm ticaret gemilerine her zaman açık olması; ikincisi Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin Boğazlardan transit geçişine her zaman açık olması ve üçüncüsü de barış zamanında üzerinde uzlaşılacak bir tonajın üzerinde, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin onayı ile veya BM tarafından görevlendirilmiş gemilerde bu tonaj aşılabılır, olmamak kaydı ile tüm savaş gemilerine açık olmasıdır. Bununla beraber İngilizler de benzer bir öneri yaptılar. Ancak Sovyetler Birliği, beş maddelik bir öneri de bulunarak esas olarak Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini doğrudan tehdit etmiştir. Nitekim notanın 4. maddesinde Boğazlar rejiminde Türkiye'nin yanı sıra Karadeniz'e kıyısı bulunan diğer devletlerin de söz sahibi olmasını, 5. maddede ise Türkiye ve Sovyetlerin Boğazları ortak bir biçimde korumasına ilişkin bir talep bulunmaktaydı.²⁴⁶ Türkiye ise bu isteklerin hali hazırda var olan ahdî hukuktan doğan haklarının bir ihlâli olarak görmüştür. Nitekim Türkiye bu notaya şu şekilde cevap vermiştir:

“Boğazların müştereken müdafaa teklifi Türkiye'nin hiçbir suretle feragat edemeyeceği ve takyidini [sınırlamasını] kabul edemeyeceği egemenlik haklarına ve güvenliğine aykırıdır...”²⁴⁷

²⁴⁴ Baskın Oran, “Türkiye'nin ‘Kuzey’deki Büyük Komşu Sorunu’ Nedir? (Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1970),” *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c.25, s. 1 (1970): 56-57.

²⁴⁵ Potsdam Konferansı boyunca Türk Boğazları'na ilişkin yapılan görüşmelerin bir değerlendirmesi için bakınız: Cemil Bırsel, “The Turkish Straits in The Liight of Recent Turkish-Soviet Russian Correspondence”, *The American Journal of International Law*, c. 41, s. 4 (1947): 727-747.

²⁴⁶ “Notamızın Metni Neşredildi”, *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1946, 1.

²⁴⁷ Erel Teller, “1945-1960 SSCB'yle İlişkiler” der. Baskın Oran, *age.*, c.1, 506.

Aynı şekilde Başbakan Recep Peker de konuya ilişkin benzer bir yaklaşımla şöyle demiştir:

“...Şurasını şimdiden söyleyebilirim ki biz bu meselede Milletlerarası mukavelelerin hükümlerine de bağlıyız ve her şeyin üstünde olarak kendi toprak bütünlüğümüzü ve hükümlerlik haklarımızı mahfuz tutmağa mecburuz. Bu, bizim için değişmez esastır.”²⁴⁸

Buradan da anlaşılıyor ki Türkiye, Sovyet Birliği’nin Boğazlarda bir üs istemesini kendi toprak bütünlüğü ve egemenliğinin, bir başka ifadeyle ahdi hukukunun, bir ihlâli olarak görmüştür. Kaldı ki ilerleyen süreçte Demokrat Parti lideri Başbakan Adnan Menderes’in 1953 yılı sonunda 1945 Sovyet Talepleri Krizi döneminde Türkiye’nin durumunu anlattığı şu sözler önemlidir:

“1945-1946’nın şartları, Türkiye’nin tek başına olduğu ve Sovyet Rusya’nın dünyanın birçok milletleri tarafından çok sevildiği zamanlarda Türkiye’nin vaziyeti çok daha tehlikeli idi. Hattâ o kadar ki, o zaman Türkiye’den üs ve toprak istemek tehdidi dahi yapıyordu. Ve biz o tehdidin altında bulunuyorduk. Türkiye dünyanın en tehlikeli bir muntakası halindeydi.”²⁴⁹

Türkiye’nin yukarıda verilen 1945 Sovyet Talepleri Krizinde Sovyetler Birliği’nin izlediği *şantaj stratejisine karşılık karşı tarafın yanlış hesap yapmasını önlemek için kararlılık ve azim gösterme stratejisini* benimsemiştir. Buna uygun olarak da şiddet içermeyen çoklu çözüm tekniğini tercih ettiği görülmektedir. Bununla beraber Sovyetler Birliği’nin *şantaj stratejisinin* Türkiye’yi Batı Bloğu’na daha da ittiğini, hatta kimi yazarların yukarıda da değinildiği şekilde Türkiye’nin bu durumu olduğundan çok daha fazla abartarak Batı Bloğunda kendisine yer edinmek için kullandığını söylemek mümkündür. Gerçekten de Truman’ın da belirttiği gibi Boğazlarda olası bir Sovyet üssü, Sovyetler Birliği’nin tüm bölgede hakimiyet kurması anlamına gelebilirdi. Hatta bu yüzden kendisi, dönemin ABD Ankara Büyükelçisine yazılı olmamak koşuluyla 7 Haziran Sovyet taleplerine ilişkin olarak Türkiye’nin “makul ama sert” bir yanıt vermesini tavsiye ettirmiştir ki Türkiye de bu tavsiye doğrultusunda söz konusu talepleri ret etmiştir.²⁵⁰ Hatta Türkiye bu tarihten sonra Batı ve özellikle ABD ile önemli bir yakınlaşma yaşamıştır. Gerek Truman Doktrini ve Marshall yardımları, gerekse Türkiye’nin NATO’ya üyeliği bu yakınlaşmanın önemli sonuçları olmuştur.²⁵¹

²⁴⁸ Neziroğlu ve Yılmaz, *age.*, c.3, 239.

²⁴⁹ *age.*, c.4, 324.

²⁵⁰ Harry S. Truman, **Memories of Harry S. Truman, 1946-1952: Years of Trial and Hope**, c.2 (New York: Da Capo Press, 1956), 97.

²⁵¹ Türkiye ile ABD’nin yakınlaşması yalnızca siyasi anlamda olmamış, aynı zamanda kültürel anlamda da bir yakınlaşma olmuştur. Nitekim Amerikan kültürü, bu tarihlerde Türkiye’de çok daha

Sonuç itibariyle iki ülke arasındaki 7 Haziran 1945 Sovyet talepleri çerçevesinde başlayan kriz, Türkiye açısından toprak bütünlüğü ve egemenliğine ilişkin çok ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Bunun bir sonucu olarak da Türkiye, güvenlik endişelerini giderebilmek adına İkinci Dünya Savaşı süresinde benimsediği “aktif tarafsızlık”²⁵² politikasını terk ederek, Batı Bloğu ile yakınlaşma çabası içerisine girmiş ve nitekim de 1952 yılında NATO üyeliğini elde ederek bunu başarmıştır. Bu noktada Türkiye 7 Haziran 1945 tarihli Sovyet taleplerini ve 8 Ağustos 1946 tarihli Türk Boğazları’nın statüsüne ilişkin Sovyet notasını, esasen Türkiye’nin egemenlik ve toprak bütünlüğü açısından ahdî hukukunu ihlâl eden bir gelişme olmuştur. Nitekim Sovyet Birliği’nin 7 Haziran 1945 tarihinde gerek 1921 Moskova Antlaşmasını gerekse de henüz sona ermemiş olan 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması’nı doğrudan ihlâl etmiştir. En nihayetinde Türkiye’nin bu en uzun dış politika krizi, Stalin’in ölümünün ardından 1953 yılında Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den hiçbir toprak talebinin olmadığını açıklaması ile sona ermiştir.²⁵³ Böylece Türkiye, dışarıdan gelen bir tehdidin yarattığı 1945 Sovyet Talepleri Krizini askeri bir çatışmaya evirmeksizin yönetebilmiş ve en nihayet 1953 yılında Sovyetler’in taleplerinden vazgeçtiğini resmi olarak açıklaması ile siyasi olarak çözebilmiştir.

3.2.3.3. 1981 Limni Krizi

Türkiye’nin Ahdî hukukunun ihlâlinden doğan krizlerinden bir diğeri, Yunanistan ile yaşamış olduğu 1981 Limni Krizi’dir. Esas itibariyle iki ülke arasında Yunanistan’a ait uluslararası antlaşmalarla silahsızlandırılmış Doğu Ege Adaları’nın Yunanistan tarafından silahlandırılmasıyla başlayan uyuşmazlık, Yunanistan’ın Limni Adası’nı NATO savunma planları arasına sokmaya çalışmasıyla bir kriz halini

net bit biçimde görülmeye başlamıştır. Nitekim dönemin ABD Ankara kültür ataşesi Donalt E. Webster Türkiye ile ilişkilerinin çok boyutlu bir biçimde ilerleyerek, Türkiye’nin sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda Amerikan düşünce tarzına yaklaşmasını istediklerini belirtmiştir. Bakınız: Esra Pakin, “American Studies in Turkey during the “Cultural” Cold War”, **Turkish Studies**, c.9, s.3 (2008): 512.

²⁵² Selim Deringil tarafından kullanılan bu ifade, Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı politikasını tanımlarken sıklıkla tercih edilmektedir. Bu bağlamda Deringil’in Türkiye’nin savaş yıllarındaki politikasını bu tanım çerçevesinde değerlendiren çalışması için bakınız: Selim Deringil, **Turkish Foreign Policy During the Second World War : An "Active" Neutrality**, (New York : Cambridge University Press, 1989).

²⁵³ “Sovyetler, Bize Bir Nota Verdi”, **Milliyet**, 11 Haziran 1953, 1.

almıştır. Nitekim iki ülke arasında uyuşmazlık hali Türkiye'nin 1964 ve 1969 yıllarında konuya ilişkin notaları ile ortaya çıkmış fakat konu 1981 yılına kadar tırmandırılmamıştır. Yunanistan'ın Doğu Ege Adaları'nı uluslararası antlaşmalara aykırı olarak silahlandırması ve Limni Adası'nı NATO savunma planlarına dahil etmek suretiyle fiili olan bu durumu meşru hale getirmek istemesi, Türkiye karar alıcısı açısından bir kriz olarak algılanmıştır.²⁵⁴

Yunanistan'a ait Boğazönü adalarından bir tanesi olan Limni Adası'nın silahsızlandırılmasına ilişkin statü iki temel antlaşma ile belirlenmiştir. Bunlardan ilki, Lozan Barış Antlaşması'dır. Nitekim bu antlaşmanın 12. Maddesi

“İmroz ve Bozca Adaları ile Tavşan Adaları dışında, Doğu Akdeniz Adaları ve özellikle Limni, Semendirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adaları üzerinde Yunan egemenliğine ilişkin 17/30 Mayıs 1913 günlü Londra Andlaşmasının beşinci ve 1/14 Kasım 1913 günkü Atina Andlaşmasının on beşinci Maddeleri hükümleri uyarınca 13 Şubat 1914 günkü Londra Konferansında alınıp 13 Şubat 1914 günü Yunan Hükümetine bildirilen karar²⁵⁵, işbu Andlaşmanın İtalya'nın egemenliği altına konulan ve on beşinci Maddede yazılı olan Adalara ilişkin hükümleri saklı kalmak koşulu ile doğrulanmıştır. Asya kıyısından üç milden az uzaklıkta bulunan Adalar, işbu Andlaşmada tersine hüküm olmadıkça, Türkiye egemenliği altında kalacaktır”

hükmü ile Limni Adasının egemenliğinin Yunanistan'a devrini ortaya koymuştur. Fakat 13. Madde adanın silahsızlandırılmasına ilişkin şu hükümleri içermektedir:

“Barışın korunmasını sağlamak amacı ile, Yunan Hükümeti, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adalarında aşağıdaki önlemlere saygı göstermeği yükümlenirler:

Birincisi: Bu Adalarda hiçbir deniz üssü ve hiçbir istihkâm kurulmayacaktır.

İkincisi: Yunan, savaş uçakları ve öteki hava araçlarının Ana-dolu kıyısındaki topraklar üzerinde uçuşması yasaklanacaktır.

Buna karşılık, Türkiye Hükümeti de savaş uçaklarının ve öteki hava araçlarının sözü geçen Adalar üzerinde uçuşmasını yasaklayacaktır.

Üçüncüsü: Söz konusu Adalarda Yunan, Silahlı Kuvvetleri, silâh altına alınıp yerinde eğitilebilecek olan normal askersel birlikle ve tüm Yunanistan topraklarındaki jandarma ve polis sayısı ile orantılı olacak, bir jandarma ve polis örgütü ile sınırlı kalacaktır.”²⁵⁶

Limni Adası'nın silahsızlandırılmasına ilişkin bir diğer antlaşma 1923 *Lozan Boğazların Rejimine Dair Konvansiyonu*'dur. Nitekim söz konusu bu antlaşma ile birlikte, boğazlardaki geçişin güvenliğinin sağlanması açısından bazı bölgeler

²⁵⁴ Aksu, 2001, 84-85.

²⁵⁵ Yunanistan ve Osmanlı devleti arasında Dönemin altı büyük devletinin arabuluculuğu ile kabul edilen bu düzenlemeye göre; Yunanistan tarafından işgal edilmiş olan Gökçeada, Bozcaada ve Meis adaları hariç tüm ege adaları silahsızlandırılmak koşulu ile Osmanlı egemenliğinden Yunanistan'a geçmiştir. Söz konusu bu karar için bakınız: Jon M. Van Dyke, “An Analysis of the Aegean Disputes Under International Law”, *Ocean Development & International Law*, c. 36, s. 1 (2005): 64.

²⁵⁶ Bakınız: Soysal, *age.*, 97-98.

askerden arındırılmıştır. 4. Madde ile düzenlenen bu bölgeler içerisinde Limni Adası da sayılmaktadır.²⁵⁷

Yukarıda verilen bu statüye rağmen Yunanistan, birtakım gerekçeler öne sürerek, Limni Adası'nı silahlandırmıştır. Yunanistan'ın yorumuna göre Limni Adası'nın silahsızlandırılmış statüsü, *Rebus sic stantibus* yani antlaşma koşullarının köklü değişikliğe uğradığı anda son bulacağı ilkesi gereği sona ermiştir. Nitekim Limni Adası'nın bu statüsü Ege'deki Türk-Yunan dengesi çerçevesinde oluşturulmuştur. Fakat gelişen süreç içerisinde iki ülke, başta NATO olmak üzere birçok platformda dostluk ve iş birliği temelinde ilişkilerini ilerlettiğinden dolayı, böylesine bir statüye gerek kalmamıştır. Bir başka ifadeyle birbirleriyle yaşadıkları savaşın hemen ertesinde olası yeni bir savaşın veya krizin önüne geçebilmek için düşünülmüş olan Limni Adası'nın silahsızlandırılmasına ilişkin önlem, 1980'li yılların şartlarında Yunanistan açısından gereksizdir. Bunun yanı sıra Yunanistan'a göre Türkiye'nin *Rebus sic stantibus* ilkesini ileri sürerek 1936 Montrö Antlaşması ile boğazlar rejimini yeniden düzenlemesi de esasen Yunan tezini doğrulamaktadır. Ayrıca bu süreçte dönemin Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın 1936 tarihinde TBMM'de yaptığı bir konuşmada Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni Yunanistan tezine uygun bir biçimde yorumlaması ve Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin ardından kendisine ait Boğazönü Adalarını silahlandırması, Yunanistan açısından kendi tezini doğrulayan gelişmelerdir.²⁵⁸

Türkiye ise, öte yandan, Yunanistan tarafından Limni Adası'nın silahlandırılabilirliğine ilişkin yorumu kabul etmeyerek, Ada'nın silahsızlandırılmış statüsünün devam ettiğini öne sürmüştür. Bu noktada, Yunanistan'ın Adaya yapmış olduğu askeri tahkimatı meşrulaştırabilmek için Limni Adası'nı NATO askeri planlarına dahil etmeye yönelik çabası, Türkiye tarafından ahdî hukukun bir ihlâli olarak görülerek kriz halini almıştır. Peki Türkiye bu krizi nasıl algılamış, nasıl yönetmiş ve krize ilişkin olarak hangi antlaşmalara vurgu yapmıştır? Türkiye açısından 1981 Limni Krizi, doğrudan ahdî hukukun ihlâli neticesinde doğan bir dış politika krizidir. Öyle ki Yunanistan'ın Limni Adası'ndaki askeri üsleri NATO'ya

²⁵⁷ Sevin Toluner, **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları**, (İstanbul: Beta Yayınları, 2000), 67-68.

²⁵⁸ Limni Adası'nın statüsüne ilişkin olarak Yunan tezinin ayrıntılı bir değerlendirilmesi için bakınız: Hüseyin Pazarcı, **Doğu Ege Adalarını Askerden Arındırılmış Statüsü**, (Ankara: A.Ü SBF Yayınları, 1986), 31-60.

entegre etme girişimine karşı dışışleri enformasyon dairesinin yaptığı şu açıklama net bir biçimde bu durumu ortaya koymaktadır:

“Bilindiği gibi Limni Adası’nda bir NATO üssü yoktur. Keza bilindiği üzere Ege’deki adalar Lozan Andlaşması’yla silahtan arındırılmışlardır. Bir süre önce NATO alt yapı programı çerçevesinde Limni Adası’nda bir radar tesisi yolundaki öneriye Türkiye, adaların özel statüsünü göz önünde tutarak karşı çıkmış, NATO ihtiyaçlarının adalar dışındaki mevzilerden karşılanabileceği görüşünü savunmuştur. Bu arada, Yunanistan’ın Limni Adası’nda kendi milli imkânlarıyla bir radar tesis ettiği tespit olunmuştur. NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkomutanı Orgeneral Roger Limni Adası’nda mevcut bahis konusu radarın NATO entegre sistemine ilâve edilerek ittifakın hava savunma ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla bu projenin NATO altyapı kitabına dahil edilmesini önermiştir. Türkiye bu öneriyi reddetmiştir.”²⁵⁹

Aynı şekilde Dışışleri sözcüsü Oktay İşcen, Yunanistan tarafından NATO’nun *Simex 81* tatbikatına dahil edilmek istenmesi dolayısıyla yeniden gündeme gelen Limni Adası’nın statüsü hakkında, Türkiye’nin ahdî hukuka ilişkin vurgusunu şu şekilde ortaya koymuştur:

“... Yunanistan’ın Montrö sözleşmesinin Limni’nin silahsızlandırılmasına izin verildiği yolundaki iddiası herhangi bir hukuki dayanaktan yoksundur. Çünkü Limni, Şemdirek, Midilli, Sakız, Susam ve Nikarya adaları 1913 Londra Andlaşması uyarınca 1914 yılında yapılan tebligat ve 1923 Lozan Andlaşması 12. maddesiyle silahsızlandırılmışlardır... Limni Adası’nın statüsü 1936 Montrö sözleşmesiyle değişmiş değildir...”²⁶⁰

Türkiye ile Yunanistan arasında Boğazönü Adaları’nın silahlandırılması bir uyuşmazlık olarak başlamış ve en nihayetinde Yunanistan’ın Limni Adası’nı NATO askeri planları içerisine dahil etmeye çalışmasıyla bir dış politika krizine evrilmiştir. Türkiye bu dış politika krizinde kriz yönetimi stratejisi olarak *zorlayıcı diplomasiyi* tercih etmiştir. Nitekim bu stratejinin bir gereği olarak, söylem boyutunda ahdî hukuka yapılan vurgunun yanı sıra askeri tedbirlerin de zaman zaman yer bulduğu görülmektedir. Öyle ki 1985 yılı içerisinde Özal, başta karasularına ilişkin anlaşmazlık olmak üzere, Ege’deki Yunanistan ile yaşanan tüm anlaşmazlıklarda “sıcak çatışmaya sebep olsa dahi” bir oldu bittiye izin vermeyeceklerini açıklamıştır.²⁶¹ Türkiye’nin uyguladığı *zorlayıcı diplomasi* stratejisinin bir başka boyutunu ise Ege Denizi’nde askeri tatbikatlar oluşturmuştur. Bu noktada Türkiye, Limni ve Midilli adaları arasında “Deniz Kurdu-84” isimli bir tatbikat yaparak konuya ilişkin kararlılığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, her ne kadar iki ülke arasındaki gerilim zaman zaman artmış olsa da Türkiye, söz konusu bu krizi

²⁵⁹ “Türkiye Limni’deki Radara Karşı”, **Milliyet**, 20 Mart 1981, 3.

²⁶⁰ “Dışışleri ‘Simex 81’ Tatbikatıyla İlgili Yunan Tepkisini Yanıtladı”, **Milliyet**, 10 Mayıs 1981, 6.

²⁶¹ Melek Fırat, “1980-1990 Yunanistan’la İlişkiler”, Baskın Oran (der.) **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, c.2, 12. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 111.

tırmandırma siyaseti gütmeyerek “uyutmayı” tercih etmiştir. Bu noktada NATO’nun Yunanistan’ın baskılarına rağmen “tarafsız” kalmayı tercih etmesi, Türkiye’nin krizi tırmandırmamasında etkili olmuştur. Aynı şekilde esas hedefi Limni Adası’ndaki uluslararası hukuka aykırı biçimdeki silahlanmayı meşrulaştırmak olan Yunanistan, bu arzusunu NATO eliyle gerçekleştirememiş olsa da ABD’ye dolaylı bir biçimde bunu kabul ettirerek esasen kısmî bir başarı elde etmiştir. Dolayısıyla, Yunanistan açısından krizin tırmandırılması, Türkiye’nin askeri üstünlüğü de göz önüne alındığında, o günün şartlarında gerekli değildi.²⁶² En nihayetinde iki ülke arasındaki bu kriz, herhangi bir çözüme kavuşturulmadan “zamanla uyutulmak” suretiyle atlatılmıştır. Söz konusu bu kriz neticesinde her ne kadar Türkiye kabul etmeyip ahdî hukukun bir ihlali saymış olsa da “zımnî yeni bir statü” ortaya çıkmıştır.

3.2.3.4. 1987 Kıta Sahanlığı Krizi

Türkiye ile Yunanistan arasındaki 1974 Kıbrıs müdahalesinden sonraki süreç incelendiğinde 1987 Kıta Sahanlığı Krizi, gerilimin ve belki de silahlı bir çatışma olasılığının en yüksek olduğu kriz olarak nitelenebilir. Temelde iki ülkenin Ege Denizi üzerindeki “münhasır egemen hakları” paylaşamamaları neticesinde ortaya çıkan uyuşmazlık, 1970’lerin başına kadar gitmektedir. İki ülke arasındaki bu uyuşmazlığın devam ettiği süreç içerisinde Bern Deklarasyonu olarak tarihe geçen uzlaşma esasen, deklarasyona Türkiye adına imza koyan Büyükelçi A. Suat Bilge’nin de ifade ettiği biçimde, Türkiye ve Yunanistan arasındaki kıta sahanlığı uyuşmazlığı özelindeki görüşmelere ilişkin bir usul anlaşmasıdır.²⁶³ Bern Deklarasyonu ile iki ülkenin de Ege kıta sahanlığı müzakerelerini olumsuz yönde etkileyecek bir eylem veya inisiyatif üstlenmeleri yasaklanmıştır.²⁶⁴ Fakat Yunanistan’da Panhellenik Sosyalist Hareket (PASOK) partisinin iktidara gelmesiyle, önce 1981 yılında

²⁶² ABD ve Yunanistan arasında imzalanan bir mutabakat çerçevesinde ABD hava kuvvetlerinin bir “kriz” anında Limni Adası’nı kullanabilmesi kararlaştırılmıştır. Nitekim ABD, Sovyetler Birliği ile olası bir savaş halinde Limni Adası’nın stratejik konumundan faydalanmak istemiş ve bu düşünce etrafında daha çok Türkiye’yi sorunun çözümüne yönelik “ikna” etme giriminde bulunmuştur. Bakınız: İlhan Uzgel, “1980-1990 ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (der.) **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, c.2, 12. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 75.

²⁶³ Uyuşmazlığın evveliyatına ilişkin ayrıntılı bilgi için bakınız: Aksu, **age.**, 2008, 154-166.

²⁶⁴ Antlaşmanın tam metni için bakınız: **Bern Agreement Between Turkey And Greece (11 November 1976)**, http://www.turkishgreek.org/index.php?option=com_content&view=article&id=70:bern-agreement-between-turkey-and-greece-11-november-1976&catid=58:belgeler&Itemid=68 [30.04.2017].

müzakereler kesilmiş ve ardından Yunanistan Bern Deklarasyonu'nu tanımadığını ileri sürerek 1987 Kıta Sahanlığı Krizi'ni tetiklemiştir.²⁶⁵

1987 yılının başında Yunanistan'ın da dahil olduğu bir konsorsiyum olan Kuzey Ege Petrol Şirketi (NAPC)'nin 6 millik Yunan karasularının dışında kalan Taşoz Adası civarında petrol arama faaliyetinde bulunacağını açıklaması, Türkiye açısından gerek 395 sayılı BM Genel Kurulu kararının²⁶⁶ gerekse de Bern Deklarasyonu'nun bir ihlâli olarak görülmüştür. Kaldı ki 1976 yılında Yunanistan'ın konuya ilişkin Uluslararası Adalet Divanı'na yaptığı başvuruyu ret eden mahkeme, gerekçesinde Yunanistan'ın hak iddia ettiği bölgede Türkiye'nin de hak iddia ettiğini ve dolayısıyla bölge üzerinde bir ihtilaf bulunduğunu belirtmiştir.²⁶⁷

Esas olarak kriz evresinin 2-3 gün gibi çok kısa bir süre içerisinde yeniden uyuşmazlık evresine gerilemesine rağmen 1987 Ege Kıta Sahanlığı Krizi iki ülkenin karşı karşıya geldiği ve gerilimin en yüksek olduğu krizlerdendir. Nitekim Yunanistan sık sık gerektiği taktirde çatışmadan veya bir savaştan kaçınmayacağını açıklamış, Türkiye de buna aynı şekilde karşılık vermiştir. Kriz sürecinde Türkiye doğrudan doğruya Bern Deklarasyonu'nu dolayısıyla ahdî hukuku vurgulamıştır. Örneğin Başbakan Turgut Özal, BBC'ye yaptığı açıklamada “*Ortada Bern Anlaşması var. Buna riayet etmeleri lazım*” demiştir.²⁶⁸ Bunun yanı sıra Yunanistan'a karşılık olarak Türkiye Ege Denizinde petrol arayacağı sahaları Resmi Gazetede yayınlamış ve bu görevi icra etmek üzere Sismik Hora gemisini savaş gemilerinin ve savaş uçaklarını korumasında Ege açıklarına göndermiştir. Aynı anda hükümetin görüşlerini açıklamak üzere basın toplantısı düzenleyen hükümet sözcüsü Hasan Celal Güzel, 1923 Lozan Antlaşması ile Ege'de bir Türk Yunan dengesinin kurulduğuna fakat Yunanistan'ın petrol aramaya ilişkin faaliyetlerinin söz konusu bu

²⁶⁵ Bakınız: Dışişleri Bakanlığı, **Background Note on Aegean Disputes**, <http://www.mfa.gov.tr/background-note-on-aegean-disputes.en.mfa> [30.04.2017].

²⁶⁶ Söz konusu bu kararda, iki ülkeden de bölgedeki gerimi tırmandıracak her türlü eylemden kaçınmaları istenmektedir. Kararın ayrıntıları için bakınız: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, **Security Council Resolutions**, No: 395 (1977), [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/395\(1976\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/395(1976)) [30.04.2017].

²⁶⁷ Türkiye'nin dönemin BM Daimî Temsilcisi Büyükelçi İlter Türkmen imzalı mektubun tam metni için bakınız: **Security Council**, “Letter Dated 23 March 1987 From The Permanent Representative of Turkey ‘In The United Nations Addressed To The Secretary-General’”, S/18759, 23 Mart 1987, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/60455/S_18759-EN.pdf?sequence=2&isAllowed=y [30.04.2017].

²⁶⁸ “Ne Yaparlarsa Görürüz”, **Milliyet**, 28 Mart 1987, 5.

dengeyi bozacak yayılmacı bir amaç taşıdığını belirtmiştir. Ayrıca hükümetin görüşü doğrultusunda konuya ilişkin Bern Deklarasyonunun hâlen geçerli olduğunu da belirterek, ahdî hukuka vurgu yapmıştır. Bu açıklamadan da anlaşılıyor ki Türkiye Bern Deklarasyonunun uygulanmasını ve aynı zamanda Türk-Yunan Dengesinin korunmasını da gözetmektedir. Fakat 1987 Ege Kıta Sahanlığı Krizi çerçevesinde belki de en ilginç olan nokta, her ne kadar Türkiye karar alıcıları tarafından gerekirse savaşırsanız minvalinde açıklamalar gelse de bu gerilim Yunanistan'ın atacağı adımlara bağlanmış ve Türkiye'nin her fırsatta Yunanistan'a "zeytin dalı uzattığı" görülmüştür.²⁶⁹ Hiç şüphesiz bu politikanın en önemli savunucusu ve uygulayıcısı, dış politika konularını daha çok ekonomi perspektifinden değerlendiren Başbakan Turgut Özal olmuştur. Örneğin MGK'nın Yunanistan'ın Ege'deki tek taraflı girişimine göz yumulmamasını tavsiye ettiği kararın hemen ertesinde Özal: "... *bu işler hep oturulup konuşularak halledir.... Niçin Kavga edelim? ... Büyük bir ekonomik program tatbik ediyorlar. Ne diye başının birtakım, masrafin artacağı askeri problemlere soksun?...*" şeklinde bir açıklama ile gerilimin tırmandırılmamasını istemiştir.²⁷⁰ Fakat Yunanistan'ın her fırsatta savaş vurgusunda bulunması, Özal'ın da, yine karşılıklılık ilkesi çerçevesinde, savaş vurgusu yapmasına yol açmıştır. Nitekim Özal Londra'da yaptığı bir açıklamada şöyle demiştir:

"(Yunanlılar) uluslararası sularda petrol aramak için harekete geçerlerse, bizim de aynı yerde olmasa da, uluslararası sulara açılıp petrol aramak son derece tabii hakkımız olacaktır. Fakat onlar, uluslararası sular bizim diyerek gelir ve gemimize dokunurlarsa bu bir savaş nedeni olur."²⁷¹

Sonuç itibarıyla, Türkiye Ege Denizindeki sınırları taraflarca belirlenmemiş kıta sahanlığı konusundaki haklarını güç kullanma tehdidi temelinde *zorlayıcı diplomasi* stratejisi etrafında korumak suretiyle 1987 Ege Kıta Sahanlığı Krizi'ni yönetmiştir. Türkiye karar alıcısı tarafından doğrudan Bern Deklarasyonunun yani ahdî hukukun bir ihlâli olarak algılanan bu kriz sürecinde hem güç kullanma tehdidi varken hem de meselenin bir savaş boyutuna ulaşmaması için bir çaba vardır. Bu

²⁶⁹ Türkiye'nin bu tutumu birçok kez Yunanistan'dan karşılık bulamayıp tek taraflı bir görüş ortaya çıkarmış ve esasen birçok kesim tarafından da eleştirilmiştir. Örneğin Mehmet Ali Birand'a göre Türkiye iki üç yıldır Yunanistan'ın bölgedeki petrol arama faaliyetlerine göz yummuştur. Nitekim Özal'ın bu "abartılmış zeytin dalı uzatma" politikası sonucunda Türkiye, Ege'deki haklarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bakınız: Mehmet Ali Birand, "Yunanistan ile son hesaplaşma yaklaşıyor", **Milliyet**, 27 Mart 1987, 7.

²⁷⁰ "Yunanistan'a taviz yok", **Milliyet**, 26 Mart 1987, 1 ve 14.

²⁷¹ Aksu, 2008, 169.

doğrultuda Türkiye karşılıklılık ilkesi gereği Ege’de karasuları dışında petrol arama ruhsatı çıkarmış ve bu faaliyeti gerçekleştirmek için sismik Hora gemisinin yanında savaş gemileri ve savaş uçakları ile Ege içlerine göndermiştir. Nitekim krizin de en gergin süreci olan söz konusu bu durum, olası bir sürtüşmede Türk-Yunan savaşını tetikleyebilirdi. Netice olarak, gerek Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET)’nin gerekse de İngiltere ve ABD’nin arabuluculuk rolünü üstlenmesiyle birlikte, 28 Mart tarihinde Yunanistan’ın karasuları dışında petrol arama faaliyetlerini durdurduğunu açıklamasıyla söz konusu kriz sona ermiştir. Kriz neticesinde Yunanistan Bern Deklarasyonu’nun geçerliliğini tanıdığını ilân etmese de, gerilimi tırmandırmakta vazgeçmiş ve siyasi-sözlü bir uzlaşa ile uyuşmazlık evresine geri dönmüştür.

3.2.3.4. 1997 S-300 Füze Krizi

Kıbrıs’a ilişkin olarak Türkiye’nin garantörlük statüsünden doğan yukarıda verilen üç krizin yanı sıra, Türkiye’nin güvenliği ile yakından alakalı olarak 1997 yılında S-300 Füze krizi meydana gelmiştir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)’nin Yunanistan ile Ortak Savunma Doktrini temelinde, Rusya’dan S-300 hava savunma sistemlerini satın almak istemesi, Türkiye karar alıcısı açısından çeşitli yönlerden acil cevap verilmesi gerek bir dış politika krizi olarak algılanmıştır. Krizin Türkiye açısından nasıl yönetildiğine geçmeden önce, meselenin ahdî boyutu ele alınacaktır.

Kıbrıs Adası içerisinde yapılacak herhangi bir askeri tahkimatın ahdî hukuk bakımından değerlendirilmesi noktasında gerek BMGK tarafından kabul edilen kararlar, gerekse de taraflar arasında 30 Temmuz 1974 tarihli Cenevre Antlaşması önemli bir noktadadır. 1974 Kıbrıs müdahalesi sonrası Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından imzalanan Cenevre Anlaşması’nın 4. maddesi ile taraflar BMGK’nın benimsediği 353 sayılı karara uymayı taahhüt etmişlerdir. Söz konusu bu kararın ikinci maddesi ise şöyledir: *“Bu çatışmanın bütün taraflarını, ilk adım olarak, ateş kesmeye çağırır ve bütün devletlerden itidal ile hareket etmelerini ve durumun daha da kötüleşmesine yol açacak her türlü davranıştan kaçınmalarını rica eder.”* Buradan da anlaşılıyor ki Kıbrıs Adası’na ilişkin dengeyi bozabilecek her türlü askeri veya siyasi davranış hem Türkiye hem de Yunanistan’ın kabul ettikleri

şekilde yasaklanmıştır.²⁷² Kaldı ki Güvenlik Konseyi çerçevesinde konuya ilişkin olarak birçok karar 353 numaralı karara atıfta bulunmaktadır. İkinci olarak, Türkiye'nin daha çok vurguladığı husus, 1960 statüsü gereği Kıbrıs Adası'nda yalnız Rumlardan oluşacak bir ordu kurulamayacağı gibi, bu ordunun gelişmiş füze sistemlerine sahip olması gibi bir durum da mümkün değildir. Bu bakımdan krizinin de başlangıcını oluşturan Kıbrıs Adası'na S-300 füzelerinin yerleştirilmesine dair girişim, esasen söz konusu bu statünün ihlâli anlamına gelmektedir.

Türkiye karar alıcısı açısından bakıldığında ise S-300 füzelerinin Kıbrıs Adası'na yerleştirilmesine ilişkin girişimin bir kriz olarak algılamasının iki temel sebebi bulunmaktadır ki kriz boyunca bu sebepler sıklıkla karar alıcılar tarafından vurgulanmıştır. Bunlardan ilki, Kıbrıs Adası içerisinde olası bir S-300 füzelerinin varlığı, Kıbrıs Türk toplumunun doğrudan güvenliğini tehlike altına atarak, esasen 1960 Antlaşmalarını ihlal edeceğidir. Nitekim dönemin savunma bakanı Turhan Tayan, hükümetin görüşlerini açıkladığı TBMM gündem dışı konuşmasında konunun ahdî hukuk boyutunu şu şekilde vurgulamıştır:

“...Türkiye'nin... Kıbrıs Türk Halkına karşı ahdî yükümlülükleri vardır. Türkiye'nin, Kıbrıs Türk toplumunun güvenliğini tehlikeye düşürecek, askeri imkân ve kabiliyetlerine tehdit oluşturacak gelişmeleri müsamahayla karşılayamayacağı açıktır. Bu konuda, gerekli görülen her tedbir, şüphesiz alınacaktır... Türkiye, bugüne kadar, ahdî ve tarihî sorumlulukları doğrultusunda Kıbrıs'ta barışın ve huzurun teminatı olmuştur. Türkiye, Kıbrıs Türk Halkının uluslararası antlaşmalardan doğan meşru hak ve çıkarlarını korumaya kararlıdır ve bu yönde üzerine düşen vebeleri yerine getirecektir. Bu konuda kimse kuşku duymamalıdır...”²⁷³

Türkiye karar alıcısının, ikinci olarak, Kıbrıs Adası'na S-300 füzelerinin yerleştirilmesi girişimini bir kriz olarak algılamasının sebebi, “*Türk-Yunan dengesinin*” Yunanistan lehine bozulma olasılığıdır. Nitekim emekli Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş buna ilişkin olarak TBMM'yi şu şekilde bilgilendirmiştir:

“...Bu silah, esasında hava savunma silahıdır; ama geliştirilse... Akdeniz'de seyreden bir gemiye de atılabilir; gemi de 160 kilometre menzil içinde vurulabilir. Ama, Kıbrıs'ın stratejiktir diyebiliriz... [Kıbrıs özelinde bu silah] doğrudan taarruz silahıdır; çünkü bu Kıbrıs'ın güneyine yerleştirildiği zaman, Silifke'de uçan uçağımızı vurur, Anamur üzerinde uçan uçağımızı vurur, biraz daha kuzeye çıkarsa, daha kuzeydeki uçağımızı yerinde vurabilir...”

S-300 füze hava savunma sisteminin Kıbrıs Adası'na yerleştirilmesi, gerçekte de Türkiye açısından ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmaktaydı. Çünkü bu sistemlerin adaya yerleştirilmesiyle birlikte Şükrü Elektağ'ın da belirttiği gibi Yunanistan,

²⁷² 353 sayılı karar ve 30 Temmuz 1974 tarihli Cenevre Anlaşması için bakınız: Toluner, **age.**, 1977, 278 ve 290.

²⁷³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 20, Toplantı 2, c. 19 (Ocak 1997): 10-11.

“...‘Girit-Rodos-Kıbrıs’ adalar zinciriyle Türkiye’yi İyon Denizi’nden İskenderun Körfezi’ne kadar uzanan stratejik bir kontrol kuşağıyla çevreleyecek ve Anadolu’nun tüm deniz ulaşım yollarını kapatma olanağına sahip olacaktır...”²⁷⁴

Nitekim Türkiye, Rusya’ya verdiği uyarı notasında özellikle “*Türkiye ile Yunanistan arasındaki ve doğu Akdeniz’deki dengenin değişmesinin kabul edilemeyeceğini*” vurgulayarak bu konudaki kararlılığını ortaya koymuştur. Ayrıca Turhan Tayan, hükümetin konuya ilişkin görüşlerini açıkladığı yukarıda verilen TBMM oturumunda Yunanistan ile GKRY arasında 1993 yılında imzalanan savunma doktrininin Türkiye açısından algılanan amacını şöyle açıklamıştır:

“...Doktrinin amacı ise, Ege’de olduğu gibi, Türkiye’nin hareket sahalarını Doğu Akdeniz’de de daraltmaya çalışmak, Kıbrıs-Rodos-Girit üçgeniyle Türkiye’yi çevrelemek, Kuzey Kıbrıs ile Türkiye arasındaki bağı koparmaktır...”²⁷⁵

Tüm bunların yanında, zamanla Türkiye’nin krizi Kıbrıs’ın güvenliğinden çok kendi güvenliği çerçevesinde daha da görünür bir biçimde içselleştirildiği görülüyorlar. Bu çerçevede dönemin başbakanı Mesut Yılmaz’ın şu açıklaması oldukça önemlidir:

S-300 füzeleri ile bizim için artık mesele Kıbrıs Türklerinin güvenliği meselesi olmaktan çıkmış, Türkiye’nin güvenliği meselesine dönüşmüştür. Kendi güvenliğimiz için bile yapmayacağımız hiçbirşey olamaz”²⁷⁶

S-300 füzelerinin adaya yerleştirilmesini ahdî hukukun yanı sıra yukarıda verildiği şekilde Kıbrıs’ın stratejik konumu çerçevesinde de değerlendiren Türkiye karar alıcısı, konuya ilişkin olarak askeri tedbirler de almak suretiyle kararlılığını ortaya koymuştur. Nitekim kriz yönetimi stratejisi açısından kuvvet kullanma tehdidi temelinde *zorlayıcı diplomasi* stratejisi uygulayan Türkiye, bu stratejiye uygun olarak hareket etmiştir. Bu doğrultuda savunma bakanı Turhan Tayan’ın “...Gerekirse 1974’te yaptığımızı yaparız, yani vururuz...” şeklindeki açıklaması Türkiye’nin askeri anlamda kararlılığını ortaya koymasından önemlidir.²⁷⁷ Aynı şekilde dönemin genelkurmay başkanı Kıbrıs’a yaptığı bir ziyarette “...Yunanistan ve Rum Kesimi, tarihten ders almamış görünüyor. Düşmanca tutumlarını devam ettirdikleri taktirde korkarım ki tarih önünde bir kez daha sorumluluğu yüklenmek zorunda kalacaklardır...” şeklinde bir ifadeyle Türkiye’nin

²⁷⁴ Şükrü Elekdağ, “Atina Neyin Peşinde?” **Milliyet**, 22 Haziran 1998, 19.

²⁷⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, Toplantı 2 c. 19 (Ocak1997): 8.

²⁷⁶ “Mesut Yılmaz: ‘S-300’ler Türkiye’yi tehdit ediyor”, **Hürriyet**, <http://www.hurriyet.com.tr/mesut-yilmaz-s-300ler-turkiyeyi-tehdit-ediyor-39264000> [25.04.2017].

²⁷⁷ “Rum Füzesi Geri Teper,” **Milliyet**, 09 Ocak 1997, 1.

askeri anlamda konuya ilişki kararlılığının ortaya koymuştur.²⁷⁸ Askeri kararlılığını kriz boyunca sürdüren Türkiye, 1998 yılında adaya 6 F-16 savaş uçağı göndermiş ve ayrıca boğazlardan gemi geçişini kontrol altına alarak Kıbrıs'a herhangi bir askeri malzeme taşınmasına engel olmaya çalışmıştır. Öyle ki Ada'ya taşınması muhtemel füze malzemeleri noktasında Türkiye'nin Mısır ile de bir gerginlik yaşadığı görülüyor. Boğazlardan geçen bir Mısır gemisinin durdurularak aranması sonucunda, bu gemi içerisinde çıkan füze malzemelerinin Rum tarafına gidebileceği endişesi, Türkiye ile Mısır arasında bir gerginliğe sebep olmuştur. Gerginlik, Türkiye'nin füzelerin Rum tarafına gönderilmesi halinde bunun savaş sebebi sayacağını açıklaması ile zirveye ulaşmışsa da Mısır'ın bu füze parçalarının kendisine ait olduğunu ve hiçbir ülkeye transferinin söz konusu olmadığını açıklaması ile önemli ölçüde azaltılmıştır.²⁷⁹ Bunun yanında Yunanistan ve GKRY'nin kriz süreci içerisinde Toksotis (Yay) ve Nikiforos (Zafer)-97 isimli tatbikatları ve zaman zaman Türkiye ile savaşa ilişkin açıklamalar, krizi askeri anlamda daha da tırmandırılmıştır.²⁸⁰ Fakat Yunanistan'ın krizi tırmandırma noktasında attığı tüm bu adımların, ilerleyen süreç içerisinde S-300 füzelerinin adaya yerleştirilmesinin Türkiye'ye karşı bir pazarlık kozu olarak kullanmaya dönük olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki dönemin Yunan Dışişleri Bakanı Teodoros Pangalos, bölgedeki tüm askeri uçuşların durdurulması halinde S-300'lerin alımının da durdurulacağını açıklayarak, bu durumun somut bir örneğini ortaya koymuştur.²⁸¹

Sonuç itibarıyla, Yunanistan ve GKRY'nin S-300 hava savunma sistemlerini Kıbrıs Adası yerine Girit Adası'na yerleştireceğini açıklamasıyla Türkiye açısından kriz sona ermiştir. Bu iki devletin bu şekilde bir karar almasında Türkiye'nin kuvvet kullanma tehdidinin yanında sıra özellikle ABD'nin konudan duyduğu rahatsızlık da etkili olmuştur. Nitekim, S-300 füzelerinin montaj ve kullanım aşamasında Rusya'nın bölgedeki varlığı, Soğuk Savaş sonrası Doğu Akdeniz Bölgesi'nde yeniden Rus varlığının ortaya çıkması bakımından ABD ve NATO'yu rahatsız

²⁷⁸ "Asker Sözü," **Milliyet**, 14 Ocak 1997, 1.

²⁷⁹ "Mısır'a Füze Uyarısı", **Hürriyet**, <http://www.hurriyet.com.tr/misira-fuze-uyarisi-39262758> [26.04.2017].

²⁸⁰ Gülden Ayman, **Tırmandırma Siyasetine Bir Örnek: S-300 Krizi**, (Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2000), 47-48.

²⁸¹ "Askeri uçuşlar dursun S300'ler dondurulsun", **Hürriyet**, <http://www.hurriyet.com.tr/askeri-ucuslar-dursun-s300-ler-dondurulsun-39010876> [26.04.2017]

etmiştir.²⁸² Türkiye açısından bakıldığında ise S-300 krizinin iki şekilde algılandığı görülmektedir. İlk olarak ahdî hukuk çerçevesinde 1960 statüsüne ve Kıbrıs halkının güvenliğine yapılan bir atıf söz konusuysa, ikinci olarak, Ege ve Akdeniz’deki “Türk-Yunan dengesinin” bozulabileceğine ve bunun Türkiye için bir kırmızı çizgi olduğuna yapılan bir atıf da mevcuttur. Fakat Türkiye’nin söylemleri incelendiğinde, bir koalisyon hükümetinin de iş başında olmasının da etkisiyle, karar alıcıların açıklamalarında zaman zaman bir tutarsızlık ta söz konusu olabilmektedir. Örneğin Dönemin Dışişleri Bakanı Tansu Çiller, Rus tarafıyla görüşüğünü ve S-300 füzelerinin satışının gerçekleşmeyeceğine dair güvence aldığını belirtmiş fakat daha sonradan bunun böyle olmadığı ortaya çıkmıştır.²⁸³ Fakat buna rağmen, genel bir çizgi içerisinde Türkiye kriz ilişkin ahdî hukuka sıkça vurgu yapmış ve *zorlayıcı diplomasi* temelinde askeri kararlılığını her fırsatta vurgulamıştır. En nihayetinde S-300 füzelerinin Kıbrıs’a yerleştirilmesinin rafa kaldırılmasıyla birlikte Türkiye, askeri bir müdahaleye gerek kalmaksızın, siyasi bir düzlemde krizi sonlandırmıştır.

3.2.3.5. 2015 Süleyman Şah Türbesi Krizi

Türkiye’nin egemenlik ve güvenliğine ilişkin Ahdî hukukunun ihlâlinden doğan krizlerin sonuncusu 2015 Süleyman Şah Türbesi Krizidir. Aynı zamanda bu kriz, çalışma kapsamında incelenen en güncel ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) dönemine ait tek kriz olma özelliğini taşımaktadır.

Süleyman Şah Anadolu Selçukluları’nın kurucusu ve Türklerin Anadolu topraklarındaki hakimiyetinin de önemli mimarlarından bir tanesidir.²⁸⁴ Bu nedenle kendisine ölüm yeri olan bugünkü Suriye toprakları içerisindeki Ca’ber Kalesi’nin yanında iki askeri ile birlikte bir türbe kurulmuştur. Söz konusu bu türbe, Osmanlı himayesi altında uzun yıllar korunmuş, fakat Osmanlı hâkimiyetinin son bulmasıyla birlikte, akıbeti bir süre belirsiz kaldıktan sonra, Türkiye’nin de tarafı olduğu çeşitli antlaşmalar yolu ile ahdî bir statüye kavuşturulmuştur.

²⁸² Aksu, 2008, 226.

²⁸³ *age.*, 229.

²⁸⁴ Esasen Süleyman Şah’ın Osmanlı’nın kurucusu Osman Gazi’nin dedesi olup olmadığına ilişkin de bir tartışma söz konusudur. Bakınız: İlber Ortaylı, “Muhafaza Edilmesi Doğru”, *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/muhafaza-edilmesi-dogru/ilber-ortayli/pazar/yazardetay/01.03.2015/2020983/default.htm> [25.04.2017].

Ca'ber Kalesi ve Süleyman Şah türbesinin ahdî statüsünü belirleyen ilk antlaşma, TBMM hükümeti ile Fransa arasında imzalanan 1921 tarihli Ankara Antlaşmasıdır. Söz konusu bu antlaşmanın 9. maddesi Ca'ber Kalesi ve Süleyman Şah Türbesinin ahdî statüsünü şu şekilde belirler:

“Osmanlı Hanedanının kurucusu Sultan Osman’ın büyük babası Süleyman Şah’ın Caber Kalesi’nde bulunan ve Türk Mezarı adı ile tanınan kabri, çevresiyle birlikte, Türkiye’nin malı olarak kalacak ve Türkiye orada koruyucular bulundurup Türk bayrağını çekebilecektir.”²⁸⁵

Bunun yanı sıra, ikinci olarak, Suriye Arap Cumhuriyeti tarafından inşaa edilen Tabla Barajı’nın tamamlanmasını ardından bölgenin sular altında kalacağı gerekçesiyle, Türkiye ve Suriye yönetimi arasında 1973 yılında bir taşıma antlaşması yapılmıştır. Bu tarihten 2015 yılına kadar zaman zaman taşınmaya ilişkin tartışmalar yaşanmışsa da Süleyman Şah türbesi, Karakozak köyünde Türkiye’nin muhafazasında tutulmuştur.²⁸⁶

2010 yılına gelindiğinde Suriye iç savaşının başlaması ve bölgedeki devlet otoritesinin zayıflayarak yerini devlet dışı terör örgütlerine bırakması, Türkiye’nin Karakozak köyündeki Süleyman Şah türbesi ve Saygı Karakolu’nun varlığını tehdit altına sokarak, bir dış politika krizini tetiklemiştir. Süleyman Şah türbesine ilk doğrudan tehdit 15 Mart 2014 tarihinde bölgede hakimiyet kuran Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) terör örgütünden gelmiştir. Bölgedeki Türk askerinin 3 gün içerisinde çekilmesini isteyen örgüt, aksi halde türbeyi yok edeceğini ilân etmiştir.²⁸⁷ Söz konusu bu isteği dikkate almayan Türkiye karar alıcısı, sıklıkla bölgenin Türkiye’ye ait bir toprak parçası olduğunu vurgulamıştır. Örneğin dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Süleyman Şah Türbesi’nin bulunduğu araziye “*Uluslararası anlaşmalarla garanti altına alınmış bir toprağımızdır*” şeklinde tanımlamıştır.²⁸⁸ Ayrıca dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül “*...Bizim de anavatan dışındaki tek toprağımız burasıdır. Dolayısıyla Türkiye toprağıdır. Türk bayrağı dalgalanır. Anavatan nasıl korunursa orası da o şekilde korunur...*” şeklinde bir ifadeyle konuya

²⁸⁵ Bakınız: Soysal, **age.**, 51.

²⁸⁶ Asaf Özdemir, “Ca'ber Kalesi Ve Türk Mezarı”, **Atatürk Dergisi**, c.5, s. 3, (2010): 207.

²⁸⁷ “İŞİD, 'Süleyman Şah' Tehdidini 15 Mart'ta Yapmış”, **Hürriyet**, <http://www.hurriyet.com.tr/isid-suleyman-sah-tehdidini-15-martta-yapmis-26066897> [25.04.2017].

²⁸⁸ “Erdoğan’dan Önemli Açıklamalar”, **Hürriyet**, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogandan-onemli-aciklamalar-26085090> [26.04.2017].

ilişkin olarak Erdoğan ile aynı çizgide olduğunu belirtmiştir.²⁸⁹ Görüldüğü gibi Türkiye, Süleyman Şah Türbesi'ni ahdî hukuku gereği kendi toprakları arasında addetmektedir. Bu çerçevede krizin başlarında Türkiye'nin bölgenin savunulması noktasındaki hassasiyetinin yüksek olduğu da ortadadır. Örneğin dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu;

“...Türkiye, Süleyman Şah Türbesi dahil ulusal güvenliği tehdit edilirse, uluslararası hukuk çerçevesinde [sınır ötesi operasyon da dahil olmak üzere] meşru her adımı atmaya hazır...”

şeklinde bir ifadeyle Türkiye'nin hassasiyetini ve konuya ilişkin benimseyeceği çerçevenin ilk sinyallerini vermiştir.²⁹⁰ Bu çerçevede Türkiye, türbenin korunması noktasında bölgede hâlihazırda bulunan personel sayısını arttırmış ve daha da önemlisi, ihtiyaç halinde bölgeye askeri desteğin sağlanabilmesi için de bir tatbikat düzenlemiştir. Dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı tatbikat sırasında Süleyman Şah Saygı Karakolu komutanına telsizle ulaşmış ve “*ihtiyaç anında Hızır gibi yanınızdayız*” mesajıyla Türkiye'nin kararlılığını ortaya koymuştur.²⁹¹

2015 Süleyman Şah Türbesi Krizi açısından en önemli dönüm noktası, 22 Şubat 2015 tarihinde icra edilen *Şah-Fırat Operasyonu*'dur. Bu operasyon ile birlikte Türkiye, Süleyman Şah Türbesi'ni Türkiye sınırına 35 kilometre uzaklıktaki Kazakozak köyünden, sınıra 200 metre uzaklıktaki Eşme bölgesinde kontrol altına alınana bölgeye taşınmıştır. Bu operasyon sırasında, resmi rakamlara göre, 39 tank, 57 zırhlı araç ve toplamda 572 askeri personel kullanılmış ve bir asker yaşanan kaza sonucu hayatını kaybetmiştir.²⁹² Aynı gün Genelkurmay Başkanlığı tarafından yapılan açıklamada:

“Uluslararası Antlaşmalar ile Türk toprağı olan Süleyman Şah Saygı Karakolu'ndaki manevi değeri yüksek ecdat yadigârı emanetler, Suriye'de ortaya çıkan güvenlik sorunları ve askeri zaruretlar nedeniyle, haklarımız saklı kalmak üzere geçici olarak yine Suriye topraklarında bulunan Suriye Eşmesi Köyüne taşınmak üzere getirilmiştir....”

²⁸⁹“Abdullah Gül'den Twitter tepkisi: "Hoş Değil", **Hürriyet**, <http://www.hurriyet.com.tr/abdullah-gulden-twitter-tepkisi-hos-degil-26070064> [26.04.2017].

²⁹⁰“Davutoğlu'ndan 'Sınır Ötesi Operasyon' Açıklaması”, **Hürriyet**, <http://www.hurriyet.com.tr/davutoglundan-sinir-otesi-operasyon-aciklamasi-26089263> [26.04.2017].

²⁹¹ “Süleyman Şah Tatbikatı” **El Cezire**, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suleyman-sah-tatbikati> [27.04.2017].

²⁹²“Turkey Enters Syria To Remove Precious Suleyman Shah Tomb”, **BBC**, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-31572257> [26.04.2017].

denilmiştir.²⁹³ Ayrıca Dışışleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklama da şöyledir:

“Suriye sınırları içindeki Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu, bilindiği üzere, uluslararası hukuk temelinde anlaşmalarla kayda geçirilmiş bir Türk toprağıdır...Suriye’de devam eden çatışmalar ve süregiden istikrarsızlık ortamı, sınırimızdan 37 km. uzaklıktaki Münbiç İlçesinin Karakozak köyünde bulunan Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu’nun ve büyük bir fedakarlık ve kahramanlık örneğıyle burayı bekleyen Türk Silahlı Kuvvetleri personelinin güvenliğine yönelik ciddi bir risk oluşturmuştur... Yapılan değerlendirmeler sonucunda, Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu, Süleyman Şah’ın kabriyle birlikte, bu defa, Suriye’de sınırimıza mücavir Suriye Eşmesi köyünün kuzeyinde ve aynı büyüklükteki araziye geçici olarak taşınmıştır. Güvenlik mülahazaları temelinde hayata geçirilen söz konusu geçici nakli kubur işlemi, Süleyman Şah Türbesi ve müstemilatının anlaşmalarla tespit edilmiş statüsünde herhangi bir değışiklik anlamına gelmemektedir...”²⁹⁴

Bu iki açıklamadan da öne çıkan ilk unsur, Türkiye’nin operasyon sırasında da bölgeyi “uluslararası hukuk” boyutuyla kendi toprağı olarak görüyor olmasıdır. İkinci olarak ise bu operasyonla Süleyman Şah Saygı Karakolu’nun yeni yerinin “geçici” olarak nitelendirilmesi ve söz konusu operasyon ile bölgenin statüsünün değışmediğinin vurgulanmasıdır. Son olarak öne çıkan diğeri bir unsur ise, taşıma operasyonunun gerekçesi olarak herhangi bir hukuki gerekçeden ziyade bölgede bulunan personelinin güvenliğinin gösterilmiş olmasıdır ki Türkiye’nin bu gerekçeden çok daha meşru ve uluslararası hukuk temelli gerekçelere sahip olduğu da ortadadır. Örneğın bunlardan bir tanesi önleyici meşru savunma (anticipatory self defence)²⁹⁵ hakkı çerçevesinde bu operasyonun yürütölmesidir. Nitekim BM’nin meşru müdafaya ilişkin 51. Maddesinin bir yorumu olan bu kavram, uluslararası hukukta uygulama alanı bulmuş ve daha da önemlisi gerek Türkiye’nin gerekse de krize taraf Suriye’nin ahdî hukukunun bir parçasıdır. Öte yandan operasyona ilişkin en önemli vurgulardan bir tanesi, dönemin Savunma Bakanı İsmet Yılmaz’ın TBMM’de konuya ilişkin yaptığı açıklamada, operasyonu “milli bir dava” olarak nitelemiş olmasıdır.²⁹⁶ Fakat ilerleyen süreçte meselenin de hızla gündemden

²⁹³“Genelkurmay’dan İlk Açıklama: Geride Değerli Emanet Bırakılmadı”, **Hürriyet**, <http://www.hurriyet.com.tr/genelkurmay-dan-ilk-aciklama-geride-degerli-emanet-birakilmadi-28266764> [27.04.2017]

²⁹⁴Basın açıklamasının tamamı için bakınız: Dışışleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/no_-70_-22-subat-2015_-suleyman-sah-turbesi-ve-saygi-karakolunun-gecici-nakli-hk_.tr.mfa [27.04.2017].

²⁹⁵ Her ne kadar doktrinde önleyici meşru savunma hakkının varlığına ilişkin bir tartışma bulunuyor olsa da önemli bir çoğunluk tarafından kabul görmektedir. Söz konusu kavramın örnekleri ile ayrıntılı bir incelemesi için bakınız: Katherine Slager, “Legality, Legitimacy and Anticipatory Self-Defense: Considering an Israeli Preemptive Strike on Iran’s Nuclear Program”, **North Carolina Journal of International Law& Commercial Regulation**, vol. 38, Issue 1, (2012): 267-325.

²⁹⁶İsmet Yılmaz’dan Operasyon Açıklaması”, **Hürriyet**, <http://www.hurriyet.com.tr/ismet-yilmazdan-operasyon-aciklamasi-28276863> [27.04.2017].

düşmesiyle birlikte, operasyona ilişkin buna benzer bir vurgu diğer karar alıcılar tarafından tercih edilmemiştir.

Sonuç itibarıyla Türkiye, 2015 Süleyman Şah Türbesi Krizinde, kriz yönetimi stratejisi olarak *oldu-bitti (fait accompli)* stratejisini tercih etmiştir. Türkiye açısından geçici olan bu durum Suriye’de bir devlet otoritesinin yeniden kurulmasıyla birlikte yeniden eski haline getirilecektir. Kriz yönetiminde şiddet unsuruna başvurmayan Türkiye, bölgenin kendi toprağı olduğunu ileri sürerek gerektiğinde şiddete başvurmaktan çekinmeyeceğini de sıklıkla belirtmiştir. Ayrıca, bölgenin statüsüne ilişkin uluslararası antlaşmaları referans gösteren Türkiye, bu hususu sıkça vurgulamıştır. Krizin seyri açısından en önemli dönüm noktası sayılabilecek Şah-Fırat operasyonu ile birlikte taraflar arasında bir tırmanma söz konusu olmuşsa da konu zamanla gündemden düşmüştür. Ancak türbenin taşınmasını ahdî hukuk yerine bölgedeki pesonelinin güvenliğine dayandırmış olması, ileride Suriye’de yeni bir otorite sağlanması durumunda iki ülke arasında konuya ilişkin bir krizin tetiklenme ihtimalini doğurmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye Savunma Bakanı’nın konuyu “milli bir dava” olarak nitelendirmesi meseleyi farklı bir boyuta taşıyabilecekken diğer karar alıcılar tarafından böyle bir vurgu tercih edilmemiştir. Fakat yine de Türkiye’nin kendi toprak parçası olarak gördüğü Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu’nun bulunduğu bölgenin statüsü hâlâ karar alıcı tarafından önemslenmektedir. Bu haliyle kriz sonlanmamış ve ileride Suriye iç savaşının gelişimine paralel bir biçimde seyir alacağı tahmin edilebilir.

4. SONUÇ

Cumhuriyet tarihi boyunca (1923-2015) Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Grubu'nun tespit ettiği 34 dış politika krizi içerisinde 19 tanesi ahdî hukuk ile doğrudan ya da dolaylı bir biçimde ilintilidir. Bu kapsamda Türkiye'nin, ulus-devlet refleksine de uygun olarak kendisini meydana getiren veya herhangi bir konuda kendisine hak veya yükümlülükler yükleyen uluslararası antlaşmaların bir şekilde "oldu-bitti"ye getirilerek ihlâl edilmesini kriz olarak algıladığı görülmektedir. Bir başka ifadeyle Türkiye, hangi dönem ya da karar alıcı olursa olsun, kendi ahdî hukukunun ihlâl edilmesini temel değer ve öncelikleri bakımından acil tepki verilmesi gereken bir kriz olarak algılamaktadır.

Çalışmada sınanan hipotezlere ilişkin bir değerlendirmeye geçmeden önce, *Tablo 6*'daki veriler ışığında Türkiye'nin ahdî hukuktan doğan krizlerine ilişkin genel bir değerlendirme yapılacaktır. Bu çerçevede, ilk olarak Türkiye'nin "garantör" statüsünün ihlâl edildiği dört kriz özelinde şiddet unsurunun her zaman var olduğu görülmektedir. Öyle ki bunlardan iki tanesinde (1991 Nahçıvan ve 1934 Kıbrıs) şiddet kullanma tehdidi ciddi bir biçimde ön planda iken, geriye kalan iki krizde (1964 ve 1974 Kıbrıs) sınırlı bir askeri şiddete başvurulmuştur. Bu da Türkiye'de karar alıcı kim olursa olsun, söz konusu bu "garantörlük" statüsünün Türkiye açısından öneminin çok açık bir göstergesidir. Hatta bu durum, Kıbrıs özelinde, günümüzde de açık bir biçimde devam etmektedir. 2017 yılı içerisinde BM arabuluculuğunda Türkiye, İngiltere, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında gerçekleştirilen müzakere süreci içerisinde, tarafların anlaşmaktan en uzak olduğu konulardan bir tanesi garantörlük konusudur. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti garantörlük mekanizmasının yeni kuralcak olan statüde varlığını sürdürmesini savunurken, öte yandan, Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi ise bu mekanizmanın kaldırılmasını savunmaktadırlar. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki bu tüp krizlerde askeri şiddet unsurunun yoğunluğuna rağmen, 1974 Kıbrıs Krizi hariç, sözlü ya da yazılı bir uzlaşma neticesinde siyasi bir çözüm elde edilmiştir. Kaldı ki, tüm bu krizlerde Türkiye askeri gücünü siyasi bir

çözümüne ulaşabilmek için kullanmış, nihayi hedef olarak askeri anlamda bir oldu-bitti tercih etmemiştir. Bu bakımdan Türkiye'nin krizlerde askeri güç unsurunu tercih etmesi bakımından 1974 Kıbrıs krizini çok ayrı bir önemi mevcuttur. Bir defa, Türkiye söz konusu bu krizle birlikte askeri gücünün kriz yönetimindeki öneminin farkına varmış ve ilerleyen krizlerde bununı kullanmayı bilmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak da ilerleyen dönem krizlerde, eğer hasım devlet ile Türkiye aleyhinde bir güç asimetrisi yoksa, Türkiye askeri unsurları çok daha kararlı bir biçimde kriz yönetimi stratejilerine çok daha kararlı bir biçimde kanalize etmiştir. Bu da hasım devletin askeri tırmandırmayı belli bir seviyeden sonra tercih etmemesine yol açarak, krizlerin siyasal bir sonuca erişmesini kolaylaştıran bir unsur olmuştur.

Bunun yanında, Türkiye'nin kendi toprakları içerisindeki egemenlik ve güvenliği ilişkin krizlerde de askeri şiddet unsurunu tercih ettiği görülmektedir. Öyle ki halen devam etmekte olan 2015 Süleyman Şah Türbesi Krizi bir kenarda tutulduğunda Türkiye, geriye kalan krizlerden yalnızca 1945 Sovyet Talep'leri Krizi içerisinde askeri şiddet unsuruna yer vermemiştir. Nitekim Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki güç asimetrisi düşünüldüğünde Türkiye'nin böylesine bir seçeneği de o dönem için söz konusu değildi. Bunun yanında askeri güç unsuru yine krizlerin siyasal bir çözüme kavuşturulmaları için bir araç olarak tercih edilmiştir.

Öte yandan, genel bir bakış açısı ile Türkiye'nin çözümünde hiçbir şiddet unsuruna başvurmadiğı krizler, azınlıklara ilişkin krizlerdir. Bu krizler özelinde Türkiye, krizlerin yatışması için *zaman kazanma stratejisini* tercih etmiş ve siyasal çözüm arayışında olmuştur. Böylece Türkiye, kendi sınırları içerisinde ya da dışarısında, egemenlik ve güvenliğe ilişkin krizlerde askeri şiddet unsurunu siyasi çözüme ulaşabilme noktasında meşru görürken, azınlıklara ilişkin krizlerde zaman kazanmak suretiyle krizlerin siyasi bir çözüm ile noktalanmasını sağlamıştır. Aynı şekilde, ahdi hukuk çerçevesinde azınlıklara ilişkin ilk kriz olan 6-7 Eylül 1955 krizinin, 1989 Bulgaristan Göç Krizi ve 1989-1990 Batı Trakya Olayları Krizi üzerinde de bir etkisinden de söz etmek mümkündür. Öyle ki 6-7 Eylül 1955 olayları krizi Türkiye'yi oldukça güç bir duruma düşürmüş ve böylece ilerleyen süreç içerisinde azınlıklara ilişkin krizlerde 6-7 Eylül 1955 Olayları krizinde Türkiye'yi zor duruma düşüren olayların tekrarına izin verilmemiştir. Bu çerçevede, 1989 Bulgaristan Göç Krizi ve 1989-1990 Batı Trakya Olayları Krizlerinde halkın dini ve etnik hassasiyetlerini tırmandıracak bir söylem ve eylem tarzından kaçınılmıştır. Bu

durum da 6-7 Eylül olayları benzeri olayların, diğer azınlıklara ilişkin krizde ortaya çıkmamasının ana sebeplerinden bir tanesidir.

Tablo 6: Türkiye'nin Ahdi Hukukun İhlâlinden Doğan Krizlerinin Genel Görünümü

KRİZLER	KRİZ YÖNETİMİ STRATEJİSİ	ŞİDDET KULLANIMI/TEHDİDİ	SONUÇ
Sancak Krizi (1936)	Zorlayıcı Diplomasi	Şiddet Kullanma Tehdidi	Siyasal Çözüm
1945 Sovyet Talepleri Krizi	Karşı Tarafın Yanlış Hesap Yapmasını Önlemek İçin Kararlılık ve Azim Gösterme Stratejisi	Yok	Siyasal Çözüm
6-7 Eylül 1955 Krizi	Belirsiz	Yok	Siyasal Çözüm
Kıbrıs Krizi (1964)	Zorlayıcı Diplomasi	Sınırlı Şiddet	Siyasal Çözüm
Kıbrıs Krizi (1967)	Zorlayıcı Diplomasi	Şiddet Kullanma Tehdidi	Siyasal Çözüm
Kıbrıs Krizi (1974)	Karşı Tarafın Yanlış Hesap Yapmasını Önlemek İçin Kararlılık Ve Azim Gösterme Stratejisi	Var/Yüksek	Askeri Çözüm
1981 Limni Krizi	Zorlayıcı Diplomasi	Şiddet Kullanma Tehdidi	Siyasal Çözüm
1987 Kıta Sahaneliği Krizi	Zorlayıcı Diplomasi	Şiddet Kullanma Tehdidi	Siyasal Çözüm
Bulgaristan Göç Krizi (1989)	Zaman Kazanma	Yok	Siyasal Çözüm
Batı Trakya Olayları Krizi (1989-1990)	Zaman Kazanma	Yok	Siyasal Çözüm
Nahçıvan Krizi (1991)	Zorlayıcı Diplomasi	Şiddet Kullanma Tehdidi	Siyasal Çözüm
S-300 Füze Krizi (1997)	Zorlayıcı Diplomasi	Şiddet Kullanma Tehdidi	Siyasal Çözüm
2015 Süleyman Şah Türbesi Krizi	Oldu-Bitti	Yok	Devam Ediyor

Çalışmada elde edilen veriler devletlerin kriz yönetimi gelenekleri bakımından değerlendirildiğinde ilk olarak elde edilen bulgu, yukarıda da verilen *hipotez 1*'i doğrular biçimde, ahdi hukukun kriz yönetimi stratejilerinin en temel meşrulaştırma araçlarından bir tanesi olduğudur. Öyle ki, Türkiye'nin şiddet içerisin ya da içermesin tüm krizlerde tercih ettiği kriz yönetimi stratejilerinin gerek uluslararası antlaşmalara gerekse genel olarak uluslararası hukuka uygun olmasına çaba gösterdiği tespit edilmiştir. Özellikle askeri şiddet seviyesinin diğerlerine nazaran çok daha yüksek olduğu ilişkin krizlerde, örneğin, bu şiddetin meşruiyetinin uluslararası hukuktan ve antlaşmalardan kaynaklandığı sıklıkla vurgulanmıştır. Öte

yandan askeri şiddetin tercih edilmediği 1989 Göç Krizi, 1989-1990 Batı Trakya Olayları Krizi veya 2015 Süleyman Şah Türbesi Krizi gibi krizlerde de uluslararası hukuka vurgu yapılmış ve kriz yönetimine ilişkin strateji ve teknikler belirlenirken uluslararası hukuka uygunluk ölçütü etkili olmuştur. Bunun yanı sıra, krizlerin askeri olarak tırmandırılabilmesinin ancak uygun ulusal/uluslararası ortamda, yeterli güç kapasitesi ile mümkün olduğu, çalışmanın dış politika krizlerine ilişkin bir başka önemli bir bulgusudur. Bu noktada, 1964 ve 1967 Kıbrıs krizlerinde Türkiye'nin Ada'ya fiili bir müdahaleden kaçınmasının en önemli sebeplerinden bir tanesi de Türkiye'nin o dönem böylesine bir askeri müdahale için yeterli güç kapasitesine sahip olmamasıdır. Aynı şekilde Türkiye 1974 Kıbrıs Krizi içerisinde *karşı tarafın yanlış hesap yapmasını önlemek için kararlılık ve azim gösterme stratejisi* (conveying commitment and resolve) temellinde askeri güç kullanırken, öte yandan, tıpkı Kıbrıs gibi statüsünün kurulmasında imzacı devletlerden biri olduğu Nahçıvan özelinde aynı kararlılığı göstermemiştir. Her ne kadar Nahçıvan Krizi'nin başlangıcında zorlayıcı diplomasi stratejisi çerçevesinde askeri bir kararlılık göstermiş olsa da ilerleyen süreçte Rusya ve İran'ın sürece müdahil olması sonucu değişen bölgesel dengeler, Türkiye'yi bu kararlılığından vazgeçirmiştir. Bunun yanı sıra 1945 Sovyet Talepleri Krizi'nde de iki ülke arasında Türkiye lehine olan güç kapasitesi sebebiyle, askeri şiddet unsuru Türkiye açısından krizin çözümünde bir seçenek olarak dikkate alınmamıştır. Bu örnekler de görüldüğü gibi kriz esnasında devletlerin askeri tırmandırmayı bir seçenek olarak dikkate alabilmeleri için ulusal/uluslararası ortamda yeterli materyal güç kapasitesine sahip olması gerektiğine ilişkin *hipotez 2*, çalışmada incelenen ahdî hukukun ihlâlinden doğan krizler özelinde doğrulanmaktadır.

Türkiye'nin ahdî hukukun ihlâlinden doğan krizlerinin askeri şiddet boyutuna ilişkin bir başka önemli unsur, Türkiye'nin askeri şiddeti siyasi bir sonuca ulaşabilmek için bir araç (*hipotez 3*) olarak tercih ediyor oluşudur. Öyle ki, çalışmada incelenen 13 kriz içerisinde devam eden 2015 Süleyman Şah Türbesi Krizi çıkarıldığında, siyasi çözüm ile sonlanmayan yalnızca bir tane (1974 Kıbrıs Krizi) kriz olduğu görülür. Söz konusu 11 krizden 7 tanesinde askeri şiddet kullanımı/tehdidi çözüme ulaşmak için kullanılan bir araçtır. Kaldı ki yukarıda da verildiği üzere Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Krizi esnasında Ada'ya müdahalesi, esasen askeri bir oldu-bitti yaratmaktan ziyade, siyasi bir çözüm için zemin hazırlamak

maksatlıdır. Bu da Türkiye'nin genelde dış politika krizleri özelde de ahdî hukukun ihlâlinden doğan dış politika krizlerinde ahde vefa ilkesince hareket ederek, fiili bir oldu-bitti yaratmaktan kaçındığının bir göstergesidir. Tüm bunlara ek olarak, bir de Türkiye'nin askeri kararlılığının krizlerin tekrarlanması halinde arttığı belirtilmelidir (*hipotez 3.1*). Bu çerçevede, örneğin, 1964, 1967 ve 1974 yıllarında toplamda 3 kez tekrarlanmış olan Kıbrıs krizlerinde, Türkiye'nin askeri kararlılığı artan bir çizgide ilerlemiştir. Nitekim en nihayetinde 1974 krizinde bu kararlılık, Ada'ya sınırlı bir askeri müdahaleye kadar varmıştır.

Yukarıda verilen *hipotez 4* de çalışmada incelenen 13 kriz özelinde doğruluğu sınanan diğer hipotezlerdir. Buna göre bir dış politika krizi ahdî hukukun ihlâlinden dolayı ortaya çıkıyor ise siyasal karar alıcının kriz yönetim stratejilerindeki seçenekleri azalır. Nitekim Türkiye, stratejisi belirsiz olan 6-7 Eylül 1955 Olayları Krizi ve hâlen devam etmekte olan 2015 Süleyman Şah Türbesi Krizi çıkarıldığında, 11 kriz içerisinde 7 tanesinde *zorlayıcı diplomasi*; iki tanesinde *karşı tarafın yanlış hesap yapmasını önlemek için kararlılık ve azim gösterme stratejisi* ve iki tanesinde *zaman kazanma stratejisi* izlemiştir ki bu da bu tip krizlerde kriz yönetimi stratejilerinden sadece 3 tanesinin kullanıldığını göstermektedir. Bu bakımdan, A. George'un yukarıda verilen kriz yönetimi sınıflandırmasında 12 kriz yönetimi stratejisi tespit ettiği göz önüne alındığında, Türkiye'nin 13 farklı krizde 12 kriz yönetimi stratejisi içerisinde yalnızca 3 tanesini tercih etmiş olması, devletlerin ahdî hukukun ihlâl edildiği krizlerdeki kriz yönetimi seçeneklerindeki azalmayı ortaya koymaktadır.

Sonuç itibarıyla çalışma kapsamında genel olarak krizlere, özel olarak da Türkiye'nin dış politika krizlerine ilişkin test edilen hipotezler, Türkiye'nin ahdî hukukun ihlâlinden doğan krizleri özelinde doğrulanmıştır. Bulgular çerçevesinde bakıldığında Türkiye'nin dış politika kimliğini şekillendiren ahde vefa, statüko ve barış yanlısı olma özelliklerinin ahdî hukuk bağlamındaki dış politika krizlerinin yönetilmesi sırasında da geçerli olduğu kolaylıkla söylenebilir.

Bu çalışma ile birlikte ahdî hukuk kavramının Türkiye'nin dış politika krizlerinde ne denli kritik bir rol oynadığı ortaya konulmakla birlikte, bu rol ileride yapılması muhtemel çalışmalar ile birlikte çok daha derinlemesine bir incelemeye tabi tutulmalıdır. Öyle ki çalışmanın sınırları dolayısıyla yalnızca Türkiye'nin ahdî hukukundan doğan dış politika krizleri incelenebilmiş ve uluslararası krizler çalışma

kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu nedenle ileride yapılacak çalışmalarda, çalışmanın ahdî hukukun bir dış politika krizine konu olabilmesi bakımında yaptığı ayrım çerçevesinde, ahdî hukukun ihlâl edilmesi neticesinde doğan krizler dışında kalan krizler de incelenmelidir. Ayrıca uluslararası krizlerde ahdî hukukun rolünün incelenmesi, ahdî hukuk kavramının kriz literetüründeki yerine ilişkin ciddi katkıda bulunabilir. Bunun devamında, ahdî hukukun ihlâlinden doğan krizlere ilişkin yapalan üçlü ayrımın her bir başlığı, esasen, ayrıntılarıyla birlikte incelendiğinde ayrı bir çalışmanın konusu olabilir. Bu bakımdan ahdî hukuk kavramının tanımlandığı ve kavramın dış politika krizlerindeki yerinin verildiği bu çalışma, esas olarak okuyucuya genel bir çerçeve sunmuştur.

KAYNAKÇA

Kitap-Makale

Aksoy, Z. Sevilay. “Rejim Teorileri”. **Uluslararası İlişkiler**. c. 12. s. 46, 57-77.

Aksu, Fuat. **Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi**. İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yayınları, 2017.

_____. “Kuvvet Kullanma Tehdidine Dayalı Dış Politika Krizlerinde Güvenlik Kavramı”. **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti** ed. Evren Balta Paker, İsmet Akça. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010: 475-502.

_____. **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2008.

_____. **Türk-Yunan İlişkileri: İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme**. Ankara: SAEMK Yayınları, 2001.

Armaoğlu, Fahir. “1955 Yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamu Oyu”. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. c. 14, s.2 (1959): 57-89.

Aydın, Mustafa. “7 Haziran 1945 Molotov-Sarper Görüşmesi Kutusu”. der. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**. c.1. 6. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002: 473.

_____. “Türkiye’nin Azerbaycan’la Tarihsel Bağları ve Nahçıvan Kutusu”. der. Baskın Oran. **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**. c.1, 6. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002: 403.

Ayman, Güliden. **Tırmandırma Siyasetine Bir Örnek: S-300 Krizi**. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2000.

Balcı, Ali. “1990’lar Basınında “Ermenistan Tehdidi’nin İnşası: Milliyet Gazetesi Örneği”. **Akademik İncelemeler Dergisi**. c. 6. s. 2 (2011): 297-321.

- Balta, Evren. “Uluslararası Savaş”. **Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**. der. Evren Balta İstanbul: İletişim Yayınları, 2014: 2587-276.
- Başlar, Kemal. “Uluslararası Hukukta ‘Erga Omnes’ Kavramı”. **Milletlerarası Hukuk Dergisi ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**. c. 22. s. 2 (2011): 75-107.
- Bektaş, Mücahit. “Türkiye'nin Dış Politikasında "Kıbrıs Sorunu": Kriz Yönetimi Stratejisi Açısından Bir İnceleme”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademisi Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, 2013.
- Birsel, Cemil. “The Turkish Straits in The Liight of Recent Turkish-Soviet Russian Correspondence”. **The American Journal of International Law**. c. 41. s. 4 (1947): 727-747.
- Bölükbaşı, Deniz. **Turkey And Greece The Aegean Disputes, A Unique Case in International Law**. Londra: Cavendish, 2004.
- Brecher, Michael ve Benjamin Geist. **Decisions on Crisis, Israel, 1967 ve 1973**. Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1980.
- Brecher, Michael ve Johanna Wilkenfeld. **A Study of Crises**, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2000.
- Brecher, Micheal. **International Political Earthquakes**. Michigan: The University of Michigan Press, 2008.
- _____. **Crises in World Politics: Theory and Reality**. Oxford: Pergamon Press, 1993.
- Clausewitz, C. Von. **On War**. Michael Howard ve Peter Pared (Çev.). New Jersey: Princeton University Press, 1989.
- Cornell, Svante E. “Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance”. **Middle Eastern Studies**. c.34. s.1 (1998): 51-72.

Çakmak, Haydar (ed.). **Türk Dış Politikasında 41 Kriz (1924-2012)**. Ankara: Kripto Yayınları, 2012.

Çalış, Şaban ve Hüseyin Bağcı. “Atatürk’s Foreign Policy Understanding and Application”. **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**. s.6 (2003): 195-228.

Dayı, Esin. “Hatay Devleti ve Hatay’ın Anavatana Katılması” **A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**. c. 9. s. 19 (2002): 331-340.

Deringil, Selim. **Turkish Foreign Policy During the Second World War: An "Active" Neutrality**. New York: Cambridge University Press, 1989.

Devlen, Balkan ve Özgür Özdamar. “Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises”. ed. Annette Freyberg-Inan, Ewan Harrison, Patrick James. **Rethinking Realism in International Relations**, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2009. 136-163.

Dışişleri Bakanlığı. **Dışişleri Belleteni**, s. 38. 1967.

_____. **Dışişleri Belleteni**. s. 1. 1964.

_____. **Dışişleri Belleteni**. s. 2. 1964.

Doğan, İzzettin. “Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”. **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**. c. 41. s. 3-4 (1975): 163-193.

Dolzer, Rudolf ve Diğerleri. **Encyclopedia of Public International Law, Use of Force, War and Neutrality, Peace Treaties (N-Z)**. c.4. New York: North-Holland Publishing, 1982.

Dyke, Jon M. Van. “An Analysis of the Aegean Disputes Under International Law”, **Ocean Development & International Law**. c. 36. s. 1 (2005): 63-117.

Eralp, Yalım. **Perdeyi Aralarken, Bir “Monşer”in Hatıratı**. İstanbul: Doğan Kitap, 2017Tellar, “1945-1960 SSCB’yle İlişkiler” der. Baskın Oran. **Türk Dış**

Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar. c.1, 6. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002: 499-521.

Erol, Mehmet S. ve Ertan Efegil. **Krizler ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar.** Ankara: Gündoğan Yayınları, 2011.

Ersoy Hacısalıhoğlu, Neriman. “1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları”. **89 Göçü, Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç.** der. Neriman ErsoyHacısalıhoğlu ve Mehmet Hacısalıhoğlu. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırma Merkezi (BALKAR) & Balkanlar Medeniyet Merkezi (BALMED) Yay. 2012: 171-197.

Ersoy Hacısalıhoğlu, Neriman ve Mehmet Hacısalıhoğlu (Der.). **89 Göçü, Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç.** İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırma Merkezi (BALKAR) & Balkanlar Medeniyet Merkezi (BALMED) Yay. 2012.

Fırat, Melek. “1960-1980 Yunanistan’la İlişkiler”. der. Baskın Oran. **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar.** c.1, 6. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, 716-168.

_____. “1980-1990 Yunanistan’la İlişkiler”, Baskın Oran (der.) **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,** c.2, 12. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010): 102-124.

George, Alexander L. "Strategies for Crisis Management", ed. Alexander L. George. **Avoiding War: Problems of Crisis Management.** Boulder: Westview Press, 1991. 377-395.

_____. (ed.). **Avoiding War: Problems of Crisis Management.** Boulder: Westview Press, 1991.

_____. **Bringing the Gap: Theory and Practice in Foreign Policy.** Washington DC: United States Institute of Peace Press, 1993.

Gürsoy, Zehra. “Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinde 1989 Krizi: Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme”, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Güven, Dilek. **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**. Tarih Vakfı, 2005.

Hale, William. **Turkish Foreign Policy Since 1774**, 3 bs. New York: Routledge, 2013.

Hatzivassiliou, Evanthis. “The Lausanne Treaty Minorities in Greece and Turkey and the Cyprus Question, 1954-9”. **Balkan Studies**, c. 32, s.1 (1991): 145-161.

_____. “Threat, Time and Surprise: A Simulation of International Crises”. ed. Charles F. Hermann. **International Crises: Insights from Behavior Research**. New York: Free Press, 1972: 187-211.

Hermann, Margaret G. “Explaining Foreign Policy Behavior Using The Personal Characteristics of Political Leaders”. **International Studies Quarterly**. c. 24. s. 1 (1980):7-46.

_____. “Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders”. **International Studies Quarterly**. c. 24. s. 1 (1980):7-46.

Hillier, Tim. **Sourcebook On Public International Law**, Londra: Cavendish Publishing Limited, 1998.

Kant, Immanuel. **Political Writings**. Hans S. Reiss (der.). Hugh B. Nisbet (çev.). 2. bs. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

Kaya, İbrahim. “Türkiye Ermenistan İlişkilerinin Normaleş(tiril)mesi: Hukuksal Değerlendirmeler”. **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası, Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu, 29-30 Nisan 2009**. Kars: Kafkas Üniversitesi, 2009: 224-233.

Keser, Ulvi. “Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye’de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış”. **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**. c.12, s.25, (2012): 181-226.

Larson, W. Deborah ve Alexei Shevchenko, “Managing Rising Powers: The Role of Status Concerns”. ed. TV. Paul- D.Welch Larson. **Status in International Relations**, (New York: Cambridge Uni. Press, 2014): 33-58.

Lawson, Edward H. **Encyclopedia of Human Rights**. 2 bs. Taylor&Francis Publishers, Washington, 1996.

Levy, A. M., O.R. Young ve M. Zuern. “The Study of International Regimes”. **IIASA Working Paper**. 1994. <http://pure.iiasa.ac.at/4099/> [05.06.2017].

Lütem, Ömer Engin. “1984-89 Dönemi Türkiye’nin Bulgaristan Politikası ve 89 Göçü”. **89 Göçü, Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç**. der. Neriman Ersoy-Hacısalıhoğlu ve Mehmet Hacısalıhoğlu. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırma Merkezi (BALKAR) & Balkanlar Medeniyet Merkezi (BALMED), 2012.

Neziroğlu, İrfan ve Tuncer Yılmaz (der.). **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**. c.2. Ankara: TBMM Basım Evi, 2014.

_____. **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**. c.7. Ankara: TBMM Basım Evi, 2014.

_____. **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**. c.8. Ankara: TBMM Basım Evi, 2014.

Oran, Baskın. “Lozan’ın ‘Azınlıkların Korunması’ Bölümünü Yeniden Okurken”. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. c. 49. s. 3 (1994): 283-301.

_____. “Türkiye’nin ‘Kuzey’deki Büyük Komşu Sorunu’ Nedir? (Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1970)”. **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. c.25. s. 1 (1970): 41-93.

_____. **Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İhtihat, Uygulama**. 2.bs. İstanbul: İletişim Yayınevi, 2005.

_____. **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1986.

- _____. **Yunanistan'ın Lozan İhlalleri**. Ankara: SAEMK Yayınları, 1999.
- Özdemir, Asaf. "Ca'ber Kalesi Ve Türk Mezarı". **Atatürk Dergisi**. c.5. s. 3. (2010): 197-209.
- Özerdem, Alparslan. **Barış İnşası Kuram ve Uygulaması**. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2013.
- Özkan, Behlül. "1945 Türkiye- SSCB Krizi, Dış Politikada Kurucu bir Mitin İnşası". **Kuşku ile Komşuluk**. ed. Gencer Özcan, Evren Balta, Burç Beşgül, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017: 55-78.
- Pakin, Esra. "American Studies in Turkey during the "Cultural" Cold War". **Turkish Studies**. c.9. s.3 (2008): 507-524.
- Papandreou, Andreas G. **Namlunun Ucundaki Demokrasi**. çev. Semih Koray ve Mehmet Emin Yıldırım. 2.bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1988. 164.
- Pazarcı, Hüseyin. **Doğu Ege Adalarını Askerden Arındırılmış Statüsü**. Ankara: A.Ü SBF Yayınları, 1986.
- _____. **Uluslararası Hukuk**. 10. bs. Ankara: Turhan Kitapevi, 2011.
- Rençber, Kamuran. **Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri**. Bursa: Dora Yayınları, 2013.
- Rose, Gideon. "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy". **World Politics**. c. 51. s. 1 (1998): 144-172.
- Sarınay, Yusuf. "Atatürk'ün Hatay Politikası I (1936-1938)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. 12 s. 34 (1996): 3-65.
- Sarınay, Yusuf. "Atatürk'ün Hatay Politikası II (1938-1939)". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. c. 12. s. 35 (1996): 407-454.
- Schofield, Victoria. **Kashmir in Conflict: India, Pakistan and the Unending War**. (New York: I.B. Tauris, 2003).
- Shaw, N. Malcolm. **International Law**. 6. bs. New York: Cambridge Press, 2008.

- Simma, Bruno “The Antarctic Treaty as a Treaty Providing for an Objective Regime”. **Cornell International Law Journal**. c. 19, s. 2, (1986): 189-209.
- Slager, Katherine. “Legality, Legitimacy and Anticipatory Self-Defense: Considering an Israeli Preemptive Strike on Iran's Nuclear Program”. **North Carolina Journal of International Law & Commercial Regulation**. Vol. 38, Issue 1, (2012): 267-325.
- Soyak, Hasan Rıza. **Atatürk’ten Hatıralar**. 8.bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Soysal, İsmail. **Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları**. c.1 (1920-1945). 3. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
- Sönmezoğlu, Faruk. **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası: 1914-1945**. İstanbul: Der Yayınları, 2015.
- _____. **Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015**, İstanbul: Der Yayınları, 2016.
- Sur, Melda. **Uluslararası Hukukun Esasları**. 10. bs. İstanbul: Beta Basım Yayım, 2016.
- Şıhmantepe, Aydın. “Kardak Krizinin Kriz Yönetim Prensipleri Açısından İncelenmesi”. **Güvenlik Stratejileri**. c. 9. s. 17 (2013): 127-155.
- Şimşir, Bilal. **“Bulgaristan Türkleri”**. İstanbul: Bilgi Yayınları, 1986.
- _____. **Azerbaycan: Azerbaycan’ın Yeniden Doğuş Sürecinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2011.
- Taeyong, Yoon. “Between Peace and War: South Korea’s Crisis Management Strategies Towards North Korea”. **East Asian Review**. c. 15. s. 3 (2003): 3-22.
- Toluner, Sevin “Objektif Hukuki Durum Yaratan Andlaşmalar Kavramı Gerekli Midir?”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**. c. 25 s.1-2 (2011): 519-579.

_____. “Lozan Barış Andlaşması ve Azınlıkların Korunması Sorunu”. **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**. c.15. s.1-2 (1995): 69-93.

_____. **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1977.

_____. **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye’nin Bazı Dış Politika Sorunları**. İstanbul: Beta Yayınları, 2000.

Truman, Harry S. **Memories of Harry S. Truman, 1946-1952: Years of Trial and Hope**, c.2. New York: Da Capo Press, 1956.

Tuğtan, Mehmet Ali. “Güç, Anarşi ve Realizm”. **Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, der. Evren Balta. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014. 111-128.

Uzgel, İlhan. “1923-1939 Batı Avrupa’yla İlişkiler”. der. Baskın Oran. **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**. c.1, 6. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002: 258-313.

_____. “1980-1990 ABD ve NATO’yla İlişkiler”. der. Baskın Oran. **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**. c.2, 12. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010: 34-82.

Üçbaş, Ümran. “Neoclassical Realism in Analysing Crisis Management: The Case of Turkish Foreign Policy Crises”. **8th ECPR General Conference University of Glasgow, 3-6 Eylül 2014**. Glasgow: University of Glasgow, 2014. <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/f914c830-a88f-4b77-84d0-d84ca31b0725.pdf> [31.12.16].

Yalvaç, Faruk. “Savaş ve Barış”. der. Atilla Eralp. **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**. 8. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014: 251-286.

Yılmaz, Ejder. **Hukuk Sözlüğü**. 9. bs. Ankara: Yetkin Yayınları. 2005.

Yılmaz, Muzafer Ercan. “Third-Party Intervention in International Conflicts: Peacekeeping and Peacemaking in the Post-Cold War Era”. **Uluslararası İlişkiler**. c. 3. s.11 (Sonbahar, 2006): 25-44.

_____. **Toplumlaraarası Çatışmalarda Barışı İnşaa Etmek, Birleşmiş Milletler Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü**. Bursa: Dora Yayıncılık, 2015.

Zartman, William I. “The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments”. **Contemporary Peacemaking; Conflict, Peaceses and Post-war Reconstruction**, 2. bs, ed. John Darby and Roger Mac Ginty. New York: Palgrave Macmillan, 2008: 19-29.

TBMM Tutanak ve Yayınları

TBMM Tutanak Dergisi. Birleşim 1. Toplantı 1. c.8 (Kasım 1955): 7.

_____. Dönem 1. Toplantı. 3. c.24 (Aralık 1963): 27-28.

_____. Dönem 19. Toplantı. 2. c.22 (Mayıs 1992): 204.

_____. Dönem 2. Toplantı 3. c.22 (Aralık 1967): 126-127.

_____. Dönem 20. Toplantı 2. c. 19 (Ocak 1997): 10-11.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. **Tarihe Düşülen Notlar-1, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konusmaları-1(1 Mart 1924-14 Aralık 1987)**. Ankara, 2011.

Gazeteler

“ABD istediğimizi yaptı”. **Milliyet**. 23 Mayıs 1993.

“Abdullah Gül'den Twitter tepkisi: "Hoş Değil". **Hürriyet**.
<http://www.hurriyet.com.tr/abdullah-gulden-twitter-tepkisi-hos-degil-26070064> [26.04.2017].

“AGİK'te Sofya'ya Uyarı”. **Milliyet**. 01.06.1989.

“Ankara'da Müdahale Havası: Ermeni Azdı”. **Milliyet**. 19 Mayıs 1992.

“Antakya meselesi milletler cemiyetine mi veriliyor?”. **Cumhuriyet**. 24 Aralık 1936.

“Asker Sözü”. **Milliyet**. 14 Ocak 1997.

“Askeri Önlemler Şart”. **Milliyet**. 08 Nisan 1993.

“Askeri uçuşlar dursun S300’ler dondurulsun”. **Hürriyet**.
<http://www.hurriyet.com.tr/askeri-ucuslar-dursun-s300-ler-dondurulsun-39010876> [26.04.2017].

“Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı”. **İstanbul Ekspres**. 6 Eylül 1955. 1.

“Ateşkes Kabul Edildi”. **Hürriyet**. 22 Temmuz 1974.

“Atina ‘Hayır’ diyor”. **Milliyet**. 21 Kasım 1967.

Birand, Mehmet Ali. “Yunanistan ile son hesaplaşma yaklaşıyor”. **Milliyet**. 27 Mart 1987.

“Bizi Yeni Bir Kıbrıs’a Zorlamayın”. **Milliyet**. 06 Nisan 1993.

“Bulgarian-Turkish Tensions on Minority Rise”. **New York Times**.
<http://www.nytimes.com/1987/10/04/world/bulgarian-turkish-tensions-on-minority-rise.html> [29.03.2017]

“Çıkartma Kadar Bu Harekât da Meşrudur”. **Milliyet**. 15 Ağustos 1974.

“Davutoğlu’ndan ‘Sınır Ötesi Operasyon’ Açıklaması”. **Hürriyet**.
<http://www.hurriyet.com.tr/davutoglundan-sinir-otesi-operasyon-aciklamasi-26089263> [26.04.2017].

“Dışışleri ‘Simex 81’ Tatbikatıyla İlgili Yunan Tepkisini Yanıtladı”. **Milliyet**. 10 Mayıs 1981.

“Dışışleri, Atina’yı Uyardı”. **Milliyet**. 30 Ocak 1990.

“Dr. Rüştü Aras’ın Beyanatı”. **Cumhuriyet**. 11 Mayıs 1937.

“Ecevit: Bu Bir Yunan Müdahalesidir”. **Milliyet**. 16 Temmuz 1974.

Elekdağ, Şükrü. “Atina Neyin Peşinde?”. **Milliyet**. 22 Haziran 1998.

“Eller Tetikte”. **Milliyet**. 19 Mayıs 1992.

“Erdoğan’dan Önemli Açıklamalar”. **Hürriyet**.
<http://www.hurriyet.com.tr/erdogandan-onemli-aciklamalar-26085090>
[26.04.2017].

“Genelkurmay’dan İlk Açıklama: Geride Değerli Emanet Bırakılmadı”. **Hürriyet**.
<http://www.hurriyet.com.tr/genelkurmay-dan-ilk-aciklama-geride-degerli-emanet-birakilmadi-28266764> [27.04.2017].

“Gürsel’in Beş Devlet Başkanına Mesajı”. **Milliyet**. 26 Aralık 1963.

“Hükümet Savaş Yetkisi Aldı”. **Milliyet**. 18 Aralık 1967.

“İŞİD, 'Süleyman Şah' Tehdidini 15 Mart'ta Yapmış”. **Hürriyet**.
<http://www.hurriyet.com.tr/isid-suleyman-sah-tehdidini-15-martta-yapmis-26066897> [25.04.2017].

“İsmet Yılmaz'dan Operasyon Açıklaması”. **Hürriyet**.
<http://www.hurriyet.com.tr/ismet-yilmazdan-operasyon-aciklamasi-28276863>
[27.04.2017].

“Kıbrısta Çarpışma Başladı”. **Milliyet**. 16 Kasım 1967.

“Makarios Garanti Antlaşmasını Hükümsüz İlan Etti”. **Milliyet**. 21 Aralık 1963.

“Meclis Kıbrıs İçin Hükümete Tam Yetki Verdi”. **Milliyet**. 17 Mart 1964.

“Mesut Yılmaz: ‘S-300’ler Türkiye’yi tehdit ediyor”, **Hürriyet**,
<http://www.hurriyet.com.tr/mesut-yilmaz-s-300ler-turkiyeyi-tehdit-ediyor-39264000> [25.04.2017].

“Moskova’ya Çiller’den Rest. **Milliyet**. 09 Eylül 1993.

Nadi, Yunus. “Fransız Dostluğuna Hâlâ Kıymet Veriyoruz”. **Cumhuriyet**. 06 Ocak 1937.

“Ne Yaparlarsa Görürüz”. **Milliyet**. 28 Mart 1987.

“Notamızın Metni Neşredildi”. **Cumhuriyet**. 24 Ağustos 1946.

Ortaylı, İlber. “Muhafaza Edilmesi Doğru”. **Milliyet**.
<http://www.milliyet.com.tr/muhafaza-edilmesi-dogru/ilber-ortayli/pazar/yazardetay/01.03.2015/2020983/default.htm> [25.04.2017].

“Özal açıkladı: Dişimizi göstermek gerekir”. **Milliyet**. 05 Nisan 1993.

“Rum Füzesi Geri Teper”. **Milliyet**. 09 Ocak 1997.

“Siyasi Çabalar Sonuç Vermiyor”. **Milliyet**. 24 Aralık 1967.

“Sofya ile Yumuşama”. **Milliyet**. 24 Şubat 1988.

“Sovyetler, Bize Bir Nota Verdi”. **Milliyet**. 11 Haziran 1953.

“Süleyman Şah Kimdir? Yeni Türbesi nerede?”. **Milliyet**.
<http://www.milliyet.com.tr/suleyman-sah-kimdir-yeni-turbesi-gundem-2019095/> [25.05.2017].

“Süleyman Şah Tatbikati”. **El Cezire**. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suleyman-sah-tatbikati> [27.04.2017].

“Turkey Enters Syria To Remove Precious Suleyman Shah Tomb”. **BBC**.
<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-31572257> [26.04.2017].

“Türkiye Kıbrıs’taki Haklarını Kullanmaya Devam Edecek”. **Milliyet**. 06 Nisan 1964.

“Türkiye Limni’deki Radara Karşı”. **Milliyet**. 20 Mart 1981.

“Türkiye Savaş Hazır”. **Milliyet**. 19 Aralık 1967.

“Ya Teminat, Ya Savaş”. **Milliyet**. 23 Kasım 1967.

“Yunanistan’a taviz yok”. **Milliyet**. 26 Mart 1987.

“Yunanistan Bize Protesto Notası Verdi”, **Milliyet**, 08.09.1955.

“60 milyon lira tazminat ödenecek”, **Milliyet**, 29.02.1956.

Elektronik Kaynaklar

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı.

<http://www.osce.org/resources/183791?download=true> [07.03.2017].

Ayın Tarihi, Eylül 1955, ayintarihi.com [25.03.2017]

Bern Agreement Between Turkey And Greece (11 November 1976).

http://www.turkishgreek.org/index.php?option=com_content&view=article&id=70:bern-agreement-between-turkey-and-greece-11-november-1976&catid=58:belgeler&Itemid=68 [30.04.2017].

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi. **Security Council Resolutions**, No: 360 (1974).

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/353\(1974\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/353(1974)) [03.03.2017].

_____. **Security Council Resolutions**. No: 395 (1977).

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/395\(1976\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/395(1976)) [30.04.2017].

_____. **Security Council Resolutions**. No: 193 (1964).

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/193\(1964\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/193(1964)) [20.02.2017].

_____. **Security Council Resolutions**. No: 822 (1993).

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/822(1993)) [05.03.2017].

_____. **Security Council**. “Letter Dated 23 March 1987 From The Permanent Representative of Turkey ‘In The United Nations Addressed To The Secretary-General”, S/18759, 23 Mart 1987, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/60455/S_18759-EN.pdf?sequence=2&isAllowed=y [30.04.2017].

_____. **Security Council Resolutions.**

<http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1964.shtml> [20.03.2017].

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği. **İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi.**

http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/trk.pdf
[25.12.2017].

Birleşmiş Milletler. **Peacekeeping Fact Sheet.**

<http://www.un.org/en/peacekeeping/resources/statistics/factsheet.shtml>
[30.12.2016].

BM Enformasyon Merkezi, Ankara. **Birleşmiş Milletler Anlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü,**

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf [25.01.2017]

BM Enformasyon Merkezi, Ankara. **Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 22**

Temmuz 1969 http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf
[20.07.2016]

Dışişleri Bakanlığı, **İttifak Antlaşması (Zürich, 11 Şubat 1959),**

http://www.mfa.gov.tr/ittifak-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa
[20.02.2017].

_____. **Background Note on Aegean Disputes.**

<http://www.mfa.gov.tr/background-note-on-aegean-disputes.en.mfa>
[30.04.2017].

_____. **Garanti Antlaşması (Zürich, 11 Şubat 1959).**

http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa
[20.02.2017].

_____. http://www.mfa.gov.tr/no_-70_-22-subat-2015_-suleyman-sah-turbesi-ve-saygi-karakolunun-gecici-nakli-hk_.tr.mfa [27.04.2017].

_____. **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı (Zurih,11 Şubat 1959)**,
http://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyetinin-temel-yapisi-_zurih_11-subat-1959_.tr.mfa [20.02.2017].

_____. **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma (1960)**.
http://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyeti_nin-kurulusuna-iliskin-temel-antlasma-_1960__ingilizce_.tr.mfa [20.02.2017].

_____. **The “Akritas Plan” and The “Ikones” Disclosures of 1980**.
<http://www.mfa.gov.tr/akritas-plan.en.mfa> [20.02.2017].

_____. **Yunanistan'daki Türk Varlığı**. <http://www.mfa.gov.tr/bati-trakya-turk-azinligi.tr.mfa> [03,04.2017].

Heidelberg Uluslararası Çatışma Araştırmaları Enstitüsü. **Conflict Barometer 2015**,
<https://www.hiik.de/en/konfliktbarometer> [03.02.2017].

International Crisis Behavior Project.
<http://www.icb.umd.edu/dataviewer/?crisno=32> [05.02.17].

Özlem, Kader. “Lozan Antlaşması'nın Bulgaristan Türkleri İçin Geçerliliği”.
<http://www.batitrakya.org/yazar/kader-ozlem/lozan-antlasmasin-in-bulgaristan-turkleri-icin-gecerlilik.html> [27.03.2017].

TRT. **Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu**, 1. Bölüm, 1971.
<http://www.trtarsiv.com/izle/83506/turkiye-uzerine-1945-kabusu-1-bolum> [15.04.2017].

Türk Dil Kurumu.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=ahd%C3%AE&uid=988&guid=TDK.GTS.57a0e9e909ffe0.47013159, [10.07.2016]

Türkiye Büyük Millet Meclisi. **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**.
<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm> [30.07.2016].

Türkiye'de Dış Politika Krizlerinde Karar Verme ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi.
TÜBİTAK 1001 Projesi, Proje No: 112K172, www.tdpkrizleri.org.

ÖZ GEÇMİŞ

1993 yılında İstanbul’da doğan Yunus Çolak, Lise Eğitimi Biga Anadolu Lisesinde tamamlamıştır. Üniversite eğitimi Balıkesir Üniversitesi Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi uluslararası ilişkiler bölümünde sürdürmüştür. 2015 yılında bölümünü Prof. Dr. M. Ercan Yılmaz’ın danışmanlığında tamamladığı bitirme tezi ile bölüm birincisi olarak tamamlayan Yunus Çolak, aynı sene Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler yüksek lisans programına kabul edilmiştir. Yüksek lisans tezini Doç. Dr. Fuat Aksu’nun danışmanlığında “Türk Dış Politikasında Ahdî Hukukun İhlâlinden Doğan Krizler” isimli çalışma ile tamamlamıştır. Dış politika analizi, dış politika krizleri ve Türkiye’nin dış politikasına yönelik çalışmalar yürütmektedir.